

dries vanhove
ir. architect
master in conservation

SINT- RICTRUDISKERK TE WOESTEN
gelegen Woestendorp zr.nr., 8640 Woesten (Vleteren)
beschermd als monument bij M.B. van 14.12.2011

BEHEERSPLAN 12-07-2017

opgemaakt in opdracht van :
KERKFABRIEK SINT-RICTRUDIS WOESTEN
p.a. Poperingestraat 67, 8640 Woesten (Vleteren)

0 INHOUDSOPGAVE

1	IDENTIFICATIE EN AFBAKENING	5
2	HISTORISCHE NOTA	9
2.1.	Kerkgebouw.....	9
2.1.1.	Vooroorlogse geschiedenis	10
2.1.2.	Verwoesting in de Eerste Wereldoorlog	22
2.1.3.	Wederopbouw.....	26
2.1.4.	Verdere uitrusting en herstellingswerken in de 20 ^{ste} eeuw	38
2.2.	Kerkhof	42
3.	BESCHRIJVING EN INVENTARIS VAN DE ERFGOEDELEMENTEN	49
3.1.	Exterieur van de kerk.....	49
3.1.1.	Vijftiende-eeuwse toren.....	49
3.1.2.	Wederopbouwkerk.....	53
3.2.	Kerkinterieur.....	60
3.2.1.	Kerkinterieur – architectuur	60
3.2.2.1.	<i>Muren en gewelven</i>	61
3.2.2.2.	<i>Vloeren</i>	64
3.2.2.3.	<i>Aankledingen sacristie</i>	64
3.3.	Kerkinterieur – kerkmeubilair, ingemetselde en nagelvast bevestigde erfgoedelementen	67
3.3.1.	Altaren	67
3.3.1.1.	<i>Hoofdaltaar</i>	67
3.3.1.2.	<i>Zijaltaar noord en liturgisch altaar</i>	68
3.3.2.	Andere ingemetselde of nagelvast bevestigde elementen, onroerend door aard	70
3.3.2.1.	<i>Doopkapel met doopvont</i>	70
3.3.2.2.	<i>Doksaal, portaal en orgel</i>	72
3.3.2.3.	<i>Communiebank</i>	78
3.3.2.4.	<i>Biechtstoelen</i>	80
3.3.2.5.	<i>Preekstoel</i>	81
3.3.2.6.	<i>Koorbanken</i>	87
3.3.2.7.	<i>Glas-in-loodramen</i>	88
3.4.	Kerkinterieur – schilderijen en beelden op te nemen als cultuurgooederen	93
3.4.1.	Beeld van O.-L.-Vrouw van zeven weeën	93
3.4.2.	Beeldengroep Calvarie	96
3.4.3.	Schilderij van Sint-Rictrudis	98
3.5.	Kerkinterieur – overige schilderijen en beelden	99

3.5.1.	Schilderijen	99
3.5.2.	Houten beelden	101
3.5.3.	Pleisteren beelden	102
3.5.	Kerkzolders	108
3.6.	Torenzolders	109
3.6.1.	Traptoren	109
3.6.2.	Eerste en tweede torenverdieping	111
3.6.3.	Derde torenverdieping	112
3.7.	Kerkhof	116
3.7.1.	Aanleg en groen	116
3.7.2.	Funerair erfgoed	123
4	BESCHRIJVING VAN DE ERFGOEDWAARDEN	150
5	VISIE OP HET TOEKOMSTIG BEHEER	152
5.1.	Beheersvisie en –doelstellingen kerkgebouw	152
5.2.	Beheersvisie en –doelstellingen kerkhof	153
5.2.1	Groen en aanplantingen, aanleg	153
5.2.2	Grafmonumenten	159
5.3.	Beheersvisie en –doelstellingen Franse militaire begraafplaats	162
5.4	Erfgoed Zonder Economisch Nut (ZEN)	165
6	OPSOMMING VAN DE WERKZAAMHEDEN EN BEHEERSMAATREGELEN	169
6.1	Lijst van mogelijke beheersmaatregelen	169
6.1.1	Exterieur	169
6.1.2.	Beheersmaatregelen – interieur van de kerk	173
6.1.3.	Beheersmaatregelen kerkmeubilair, in de bescherming opgenomen cultuurgoederen en aan de historische uitrustingen, nieuwe uitrustingen	174
6.1.4.	Beheersmaatregelen kerkhof – groenaanleg en paden	175
6.1.5.	Beheersmaatregelen kerkhof – funerair erfgoed	176
6.2.	Concrete uitwerking van de beheersmaatregelen	178
6.2.1.	Eerste vijf jaar termijn 2017-2021	178
6.2.2.	Tweede vijf jaar termijn 2022-2026	180
6.2.3.	Derde en vierde vijf jaar termijn 2027-2031 en 2032-2036	181
6.3.	Bijzondere aandachtspunten	181
6.3.1	Archeologie	181
6.3.2	Gebruik van hoogtewerkers	181
7	MANIER EN TIJDSTIP VAN OPVOLGING	183

7.1.	Opvolging voor aanvang van de restauratie.....	183
7.2.	Opvolging van de restauratie (kerkgebouw)	183
7.3.	Onderhoud van de erfgoedwaarden : weerkerende maatregelen (kerkgebouw).....	183
7.4.	Opvolging van onderhoud van het groen en funerair erfgoed op het kerkhof.....	184
8	BIJLAGEN	185
8.1	Literatuur – en bronnenlijst	186

Colofon

De studie werd opgemaakt door :

Dries Vanhove , ir. architect, msc. in conservation

Het beheersplan kwam tot stand in overleg met Willy Beerland, Bernard Kino, Stefaan Slembrouck en Monique Marico voor de kerkfabriek Sint-Rictrudis en met Dhr. Stephan Mourisse, burgemeester, dhr. Ludo Debuysere, schepen, mevr. Marie-Anne Verlende, schepen en mevr. Nele Vanderhaeghe, gemeentesecretaris voor de gemeente Vleteren, de beheerders.

Voor Onroerend Erfgoed werd het beheersplan begeleid door erfgoedconsulenten Ann Degunsch, Catheline Metdepenninghen (interieur en kunstvoorwerpen), Joeri Mertens (funerair erfgoed), Sam Dedecker (archeologie) en Michel Lemmens (orgels, klokken en torenuurwerken).

De volgende overlegstadia hebben plaats gevonden tussen de ontwerper van het beheersplan en volgende partijen :

- 3 februari 2015 : voorbereidend overleg met Kerkfabriek
- 7 mei 2015. Voorbereidend overleg met Kerkfabriek, Gemeente en Onroerend Erfgoed
- 20 januari 2016 : overleg in situ met Michel Lemmens (OE) en kerkfabriek, m.b.t. orgel en klokken
- 22 februari 2016 : overleg kerkfabriek
- 8 maart 2016 : overleg kerkfabriek en Dekenij
- 20 juni 2016 : overleg kerkfabriek
- 29 augustus 2016 : overleg kerkfabriek
- 19 oktober 2016 : overleg omtrent het funerair erfgoed, met Joeri Mertens (OE), Ann Degunsch (OE), kerkfabriek en gemeente
- 24 november 2016 : overleg omtrent het funerair erfgoed, met kerkfabriek en gemeente
- 16 februari 2017 : plenair overleg OE, kerkfabriek en gemeente omtrent het integrale voorontwerp van beheersplan
- 2 maart 2017 : overleg met Pierre Lemaire, verantwoordelijke beheer Franse Militaire begraafplaatsen België.

De vraag met betrekking tot ZEN erfgoed (Zonder Economisch Nut) werd behandeld op het afdelingsoverleg van 1 juni 2017 en 29 juni 2017

© Dries Vanhove architectenbureau b.v. bvba, Krombeke, 2017

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of welke wijze dan ook zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van Dries Vanhove architectenbureau b.v. bvba.

De herkomst van de afbeeldingen is vermeld bij de respectievelijke afbeeldingen en werden onder toelating van de instellingen gebruikt. Daarnaast is getracht de rechtheouders van de afbeeldingen te achterhalen. Wie meent dat hij/zij rechten houdt op het afbeeldingsmateriaal en ondanks geleverde inspanningen ten onrechte niet om publicatierechten werd gevraagd, gelieve contact op te nemen met de auteur. Alle afbeeldingen zonder verantwoording zijn © Dries Vanhove architectenbureau b.v. bvba.

Dries Vanhove architenbureau b.v. bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

1 IDENTIFICATIE EN AFBAKENING

Dit beheersplan wordt opgemaakt voor de Sint-Rictrudiskerk in Woesten. De bescherming omvat de kerk en de begraafplaats, wat tevens de afbakening is van dit beheersplan.

Aanleiding tot de opmaak van voorliggend beheersplan is het eerste restauratiedossier, voor de restauratie van de kerkvensters, waarvoor de voorbereidingen van start zijn gegaan in 2014.

De kerk en omliggende begraafplaats is heden kadastraal gekend als Vleteren, 3^e afdeling, sectie B, nr. 254A.

Kadastraal zijn de eigenaarskenmerken : domein van de gemeente Vleteren.

De kerkfabriek Sint-Rictrudis is de beheerder van de kerk, en opdrachtgever voor de opmaak van voorliggend beheersplan.

Contactgegevens :

Kerkfabriek Sint-Rictrudis,
Poperingestraat 67, 8640 Woesten
dhr. Willy Beerland, voorzitter 057/42.28.05

De gemeente Vleteren is de beheerder van de omliggende burgerlijke begraafplaats, en heeft ingestemd met de opmaak van voorliggend beheersplan in collegezitting van 7.05.2015.

Contactgegevens :

Gemeente Vleteren,
Kasteelstraat 39, 8640 Vleteren
057/40.00.99

De Franse Militaire begraafplaats wordt beheerd door de instantie hiervoor verantwoordelijk : Ministère des Armées, Secrétariat Général pour l'Administration, Direction de la Mémoire du Patrimoine et des Archives, in België vertegenwoordigd door : Gestion des Cimetières militaires Français auprès de l' Ambassade de France à Bruxelles - Regentlaan 42, 1000 Brussel - 02 548 88 17
Vertegenwoordigd door Pierre Lemaire, pierre.lemaire@diplomatie.gouv.fr
0475 /23 75 17

Met dhr. Lemaire is in overleg gegaan op 2.03.2017 en zijn de gevolgen en mogelijkheden van de bescherming als monument toegelicht.

De kerk is geïnventariseerd onder [id. nummer 31625](#).

Het orgel van de Sint-Rictrudiskerk is door Onroerend Erfgoed afzonderlijk geïnventariseerd, onder [id. nummer 92047](#).

Op de begraafplaats bevinden zich de volgende inventarisitems :

- * Frans militair ereperk [id. nummer 213348](#) en [id. nummer 94689](#)
- * militaire graven [id. nummer 95074](#).

Figuur 1: Kadastrale kaart met afbakening in het rood van de bescherming als monument en van het voorliggende beheersplan (kasterkaart op basis van Cadgis Viewer grand public van Ministerie van Financiën).

Figuur 2: Ferrariskaart circa 1777, Koninklijke Bibliotheek Brussel (bron: AGIV, Geopunt Vlaanderen)

Figuur 3: Atlas der Buurtwegen 1841 (bron: AGIV, Geopunt Vlaanderen)

De Sint-Rictrudiskerk met omliggend kerkhof werd om reden van **historische** en **architectuurhistorische** waarde beschermd als monument bij MB van 14 december 2011. ([Bescherminingsbesluit 4904](#)).

Uittreksel :

Dit bedehuis bewaart een imposante 15de-eeuwse westtoren die zowel naar opstand, afwerking als naar materiaalgebruik aansluit bij de regionale kerkbouw van de kuststreek. Deze gaaf bewaarde westtoren vertoont een rijzig en monumentaal karakter en wordt getypeerd door de geledingen door middel van kordons, de op elkaar gestelde hoeksteunberen, het traptorentje en de gesloten borstwering. Het betreft een fraai voorbeeld van de regionale baksteengotiek, gekarakteriseerd door de architectonische versieringen als de spitsboog casementen met laatgotisch traceerwerk en de rood bakstenen metselaarstekens. Het schip van de kerk, verwoest tijdens de Eerste Wereldoorlog, werd in 1923-1924 wederopgebouwd naar ontwerp van de architecten J. en W. Lecoutere (Izegem) en vertoont een kwaliteitsvolle wederopbouwarchitectuur. Het betreft een historiserende aanpak, geïnspireerd op het vooroorlogse, welke resulteerde in een imitatieve interpretatie van de laatgotiek, zowel naar plattegrond als opstand. De verzorgde baksteenarchitectuur, - in afwisseling met het gebruik van hergebruikte ijzerzandsteen in de onderbouw - wordt onder meer getypeerd door de geprofileerde omlijsting en het fraai maaswerk met visblaasmotief van de drie- en vierlichten en door de steunberen met versnijdingen uitlopend op hogels met pinakel. Dit bedehuis bewaart daarenboven een waardevol voornamelijk 18de-eeuwse mobilair. Vermeldenswaardig zijn de preekstoel, het doksaal, de orgelkast, de deels behouden communiebank, de doopvont, de altaartafels, de kalvarie, een tweetal beelden met name O.-L.-Vrouw en Sint-Rictrudis, een doek de H.-Rictrudis voorstellend en een neogotisch hoofdaltaar. Het kunsthistorisch belang van dit bedehuis en van zijn mobilair werd reeds in 1917 onderscheiden door de opname in de inventaris van het bouwkundig erfgoed. Deze inventaris werd uitgevoerd in opdracht van de toenmalige minister van Kunst en Wetenschap, onder leiding van E.

Dhuicque, lid van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen. Naast het in veiligheid brengen van belangrijke kunstwerken had deze missie ook tot doel een inventaris op te maken van het door oorlogsgeweld bedreigde erfgoed. In het archief van de 'Mission Dhuicque' zijn diverse gedetailleerde tekeningen en foto's van deze kerk en zijn mobilair bewaard. Het behoud van dit mobilair is te danken aan de 'Mission Dhuicque', die de stukken tijdens de oorlog heeft gedemonteerd en in veiligheid heeft gebracht. Het kerkhof, zijnde de directe omgeving van de parochiekerk omwille van het algemeen belang gevormd door de historische waarde, als zijnde van oudsher de visuele omgeving van de kerk, welke door haar beeldbepalend karakter de intrinsieke waarde van het bedehuis versterkt.

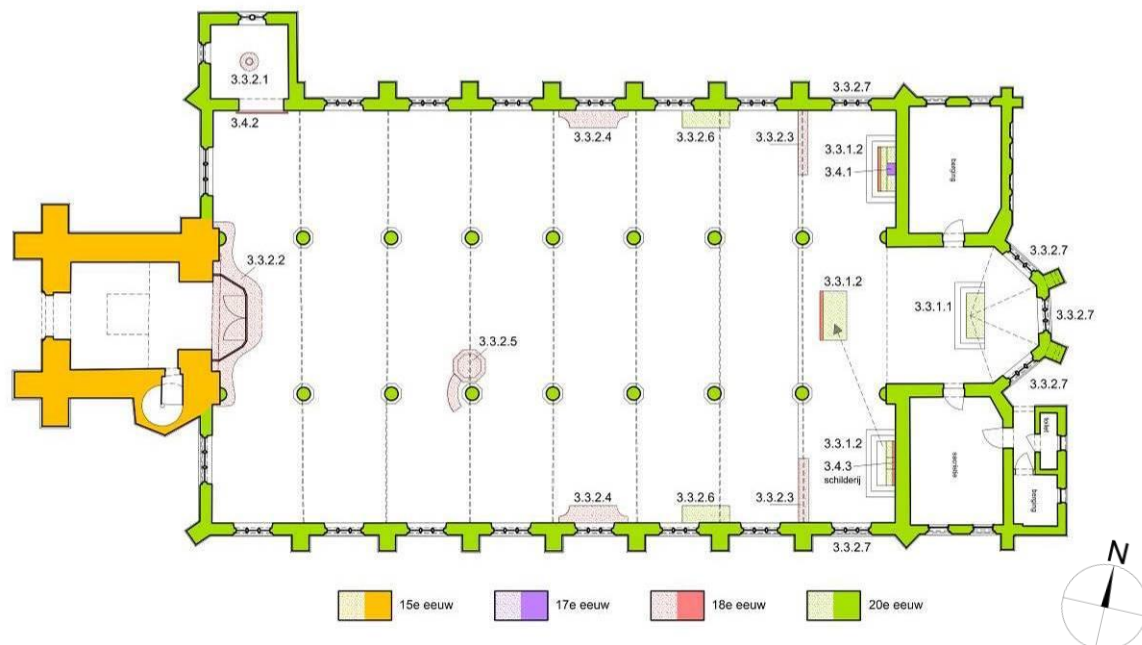
Deze omgeving wordt gekarakteriseerd door de volgende beeldbepalende elementen: het kerkhof, het westelijke kerkpad en de omringende doornhaag.

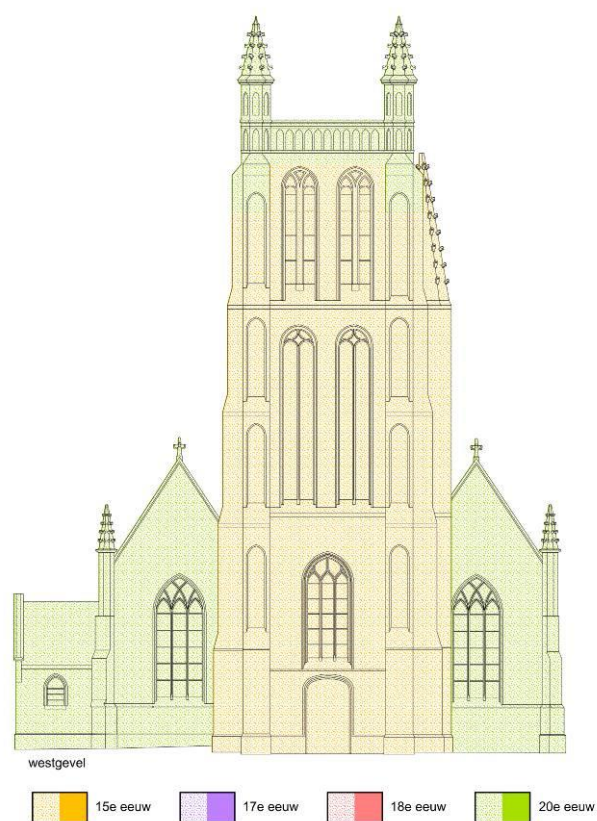
Figuur 4 : De monumentale Sint-Rictrudiskerk en omliggend kerkhof.

2 HISTORISCHE NOTA

2.1. Kerkgebouw

Figuur 5 : Grondplan van de Sint-Rictrudiskerk met bouwperiodes. De nummering van de erfgoedelementen verwijst naar de nummering in deel 3 van het beheersplan.

Figuur 6 : Gevelplan van de westgevel, met aanduiding van de bouwperiodes.

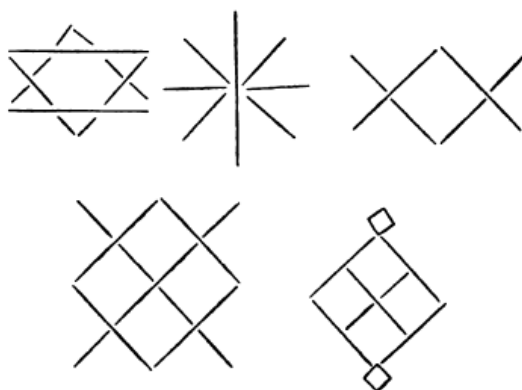
2.1.1. Vooroorlogse geschiedenis

Van de oudste gebouwgeschiedenis van de parochiekerk Sint-Rictrudis is betrekkelijk weinig geweten. Hoewel de toren van de kerk enkele keren de aandacht trok van 19de-eeuwse vorsers, is bij weten van de auteurs geen ruimere studie gemaakt of gepubliceerd van de vooroorlogse kerk.

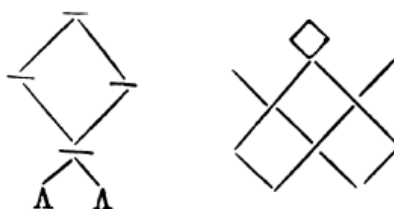
In de 19de-eeuwse publicaties – een brief van pastoor Ferdinand Van de Putte en een vermelding in *séance* 23 van de Gilde van Sint-Thomas en Sint-Lucas¹ - wordt steeds de parallel getrokken met de toren van de kerk van Elverdinge. De parallel bij Van de Putte is ingegeven door de gelijkenis van de metselwerktekens, waaruit hij verregaande conclusies trekt over de gelijktijdigheid en hetzelfde auteurschap; de nota bij de Gilde lijkt mogelijk op deze bron te kunnen teruggaan².

Uit het artikel van Van de Putte leren we nog dat de toren van Woesten de datering van 1436 droeg.

(1) Signes qui se trouvent sur les tours d'Elverdinghe et de Woesten.

Signes de la tour de Boesinghe.

Figuur 7: Publicatie van de metselwerktekens van de torens van de kerken van Woesten en Elverdinge (boven) en de kerk van Boezinge (onder), door F. Van de Putte in *Èmulation* van 1847

¹ H. VAN DE VELDE, « Lettre sur les Clochers de la Flandre-Occidentale, à monsieur l'abbé Van de Putte, à propos de l'histoire de Boesinghe » en F. VAN DE PUTTE, « Réponse à la lettre sur les Clochers de la Flandre Occidentale, à monsieur H. Van de Velde », in : *Annales de la Société d'Emulation pour l'Etude de l'histoire et des Antiquités de la Flandre*, 2e série, tome V, Brugge, 1847, p.33-39, 213-226, *Gilde de Saint-Thomas et de Saint-Luc, Bulletin des Séances, Tome VII. Vingt-unième, vingt-deuxième et vingt-troisième sessions. Bruxelles – Allemagne du Nord – Flandre Maritime. 1887 – 1889, Rijsel, s.d. (1891), p. 506.*

² Wat wel pleit in het voordeel van deze conclusie is dat Woesten en Elverdinge twee naburige dorpen zijn, doch er had ons inziens evengoed kunnen worden vergeleken met de westtoren van Boezinge, de vieringtoren van Pollinkhove of andere.

In dit opzicht is het niet duidelijk uit welke bron *Bouwen door de Eeuwen heen* put, als de toren daar in 1447 wordt gedateerd en de kerk in de 15de eeuw³.

Aan de hand van vooroorlogse foto's (postkaarten) en foto's van de vernielingen tijdens WOI – waaronder een relatief uitgebreide fotoreeks van 22 foto's van de Mission Dhuicque – is het mogelijk enkele bijkomende vaststellingen te maken over geschiedenis van de kerk.

Veel ijzerhoudende zandsteen werd gebruikt voor het optrekken van de vooroorlogse laatgotische kerk. Het materiaal is typisch voor de romaanse kerkbouw in onze regio. Het gevelhoge metselwerk van de noord- en zuidgevels van de zijbeuken en transepten en de westgevel van de zuidelijke zijbeuk, wijzen, in combinatie met de hernomen vensteromlijstingen in baksteen, eerder op Romaans metselwerk. Mogelijk in de 15de of 16de eeuw werd de kerk verbouwd tot hallenkerk.

Ook Michiel English neemt de kerk op onder de Romaanse kerkgebouwen, en vermeldt dat in de zuidelijke transeptgevel nog een romaanse lichtopening aanwezig was en een dichtgemetseld romaans zijpoortje met een rondboog⁴. Enkel laatstgenoemde is duidelijk afleesbaar op oude foto's.

Er kan opgemerkt worden dat de westtoren ook een onderbouw heeft in ijzerhoudende zandsteen. Dit is waarschijnlijk geen onderdeel van de romaanse configuratie, maar naar onze mening eerder secundair hergebruik, bijvoorbeeld na gedeeltelijke afbraak van de romaanse kerk⁵.

De koorpartijen waren alle opgetrokken uit metselwerk met gele baksteen. De drie polygonale muurpartijen van het hoogkoor hadden een gepleisterde uitwerking. Tegen het dichtgemaakte spitsboogvenster in het oostelijke vlak van het noordkoor was een calvarie opgetrokken.

De zijkoren hadden een vlak kooreinde aan oostzijde, met spitsboogvensters, dichtgemetseld in functie van de plaatsing van een altaar in de 18de-eeuw.

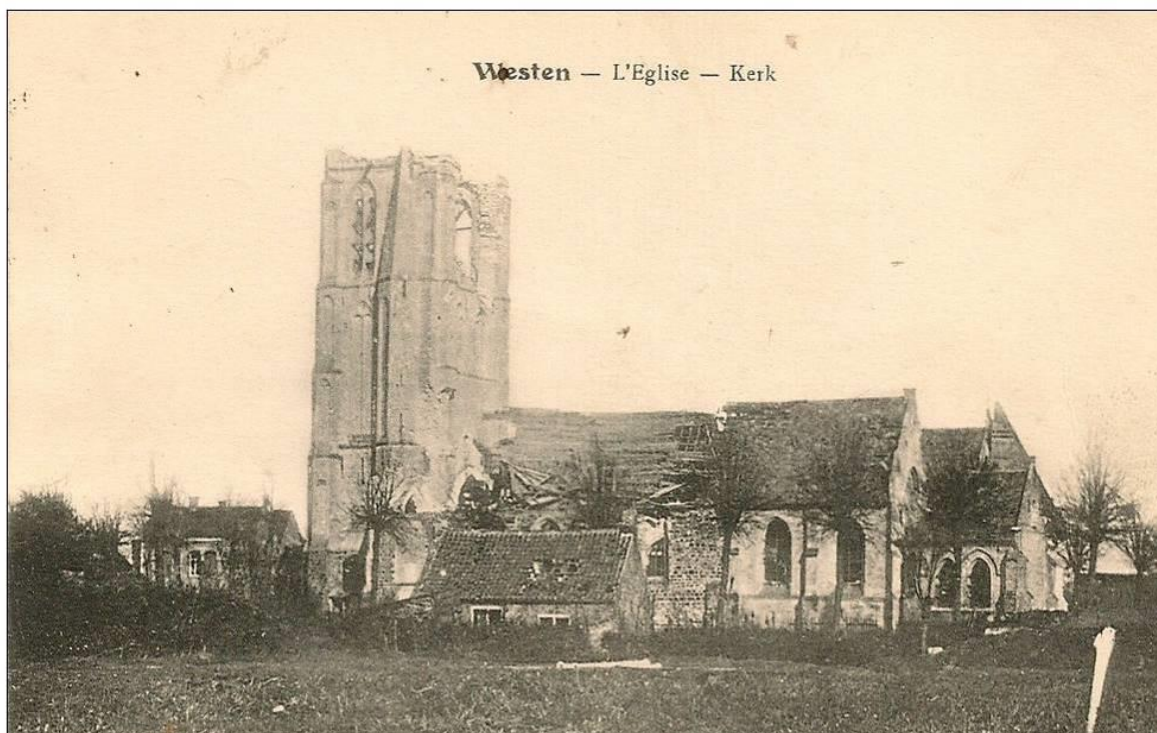
³ *Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur, Deel 11n2 Provincie West-Vlaanderen. Arrondissement Ieper, Kanton Poperinge*, Turnhout, 1985, p.454. Deze dateringen werden overgenomen in het motivatiedossier voor de bescherming 4.001/30000/D2386.1. A. NOTERDAEME, *Bijdragen tot de geschiedenis van Woesten*, Woesten, 1986, p.7, noemt als bron voor dezelfde datum van 1447 : W. DETAILLEUR, *Alle kerken van West-Vlaanderen*, 1975. Een nieuwe zoektocht naar een datum heeft niets opgeleverd, hoewel niet mag uitgesloten worden dat de datum onbereikbaar is, e.g. op de zijkant van een balkenlaag van een van de torenverdiepingen. De kans lijkt echter groter dat deze datum verloren is gegaan. Zolang niet meer detail opduikt over waar deze datum kon worden aangetroffen (publicatie Detaillieur nog niet gecontroleerd) houden we het erop dat Ferdinand Van de Putte de juiste datum heeft gepubliceerd.

⁴ M. ENGLISH, *Romaansche Bouwkunst in Westvlaanderen*, Brugge, 1939, p. 109.

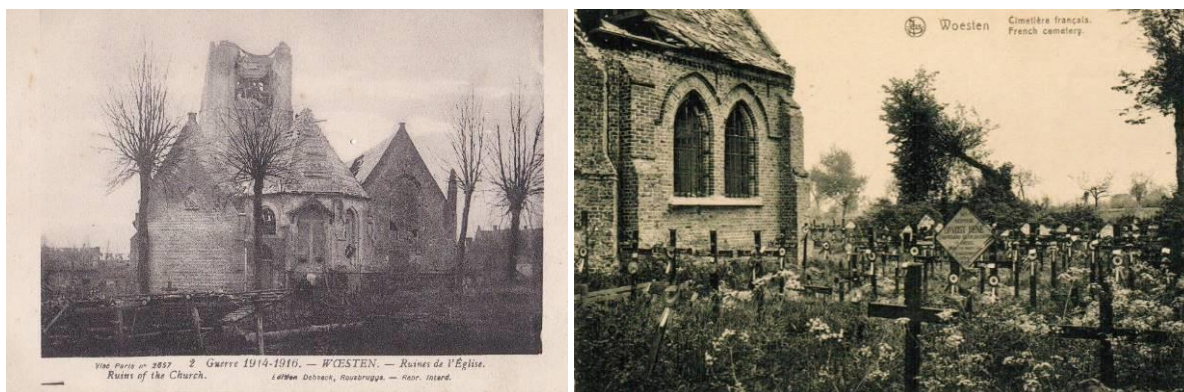
⁵ Een westbouw van een Romaanse kerk is niet uit te sluiten, doch lijkt ons in West-Vlaanderen en zeker in rurale context vrij zelden voor te komen. Broeder Firmin De Smidt vermeldt slechts vier kerken met westbouw: Sint-Pieterskerk Ieper, Sint-Pieters-banden kerk van Dudzele, Sint-Salvatorskerk Brugge en Sint-Pieters-banden kerk te Torhout. Van drie van deze voorbeelden is een breder westfront aangetoond, met flankerende traptorens of volumes, terwijl de aanzet van de toren en de steunberen hier eerder een symmetrische opbouw vertoont, eigen aan de gotische westtorens. Er zijn niet onmiddellijk bouwsporen aanwezig die een verbouwing naar een symmetrische aanzet zouden kunnen aantonen. DE SMIDT Firmin (broeder), *De Romaansche kerkelijke bouwkunst in West-Vlaanderen*, Gent, 1940.

Figuur 8: Zicht op de noordgevel van de kerk, vóór de verwoesting (foto René Matton omstreeks 1910 - collectie auteur).

Figuur 9: Postkaart met zicht op zuidgevel tijdens WOI (www.delcampe.be)

Figuur 10 : Postkaart foto WOI, koorpartij van de kerk (postkaart collectie auteur).

Figuur 11 : Postkaart foto WOI, sacristie en Franse militaire begraafplaats (postkaart collectie auteur).

Figuur 12 en 13 : Romaanse delen van de zuidbeuk en zuidtransept – foto's *Mission Dhuicque* (© OE, K.I.K. clichés E45090 en E45355)

Binnen had de kerk globaal een 18de-eeuws of vroeg 19de-eeuws gepleisterd uitzicht, waarbij de gewelven van de beuken doorliepen over viering en transepten. Ook de dakconstructie – met toognagels verbonden schaarspant, waarboven nokstijlen en schoren, waarop flieringen (of gordingen) en kepers, doet eerder 18de- of vroeg 19de-eeuws aan⁶.

⁶ Het systematisch ontbreken van oudere houten gewelven sterkt deze datering. In het weinig waarschijnlijke geval dat houten gewelven systematisch werden weggenomen, is een datering in de 17de eeuw niet volledig uit te sluiten, maar nog ouder komt

We kunnen er dus van uitgaan dat de kerk, die in de late middeleeuwen tot hallenkerk was verbouwd, een volledige nieuwe aankleding krijgt, met inbegrip van een volledig nieuwe dakstructuur, op het einde van de 18de of begin van de 19de eeuw.

De rythmiek van de laat-middeleeuwse kerk is nog grotendeels afleesbaar, in de kolommen, met spitsboogvormige scheidingsbogen in het schip, in de vierkante zware pijlers en brede gedrukte scheidingsboog in de viering en transept, en vierkante pijlers met spitsboogvormige scheidingsbogen in het koor.

Mogelijk gaan de vieringpijlers nog deels verder terug op de romaanse kruiskerk, hoewel eerder twijfelachtig, gezien nergens natuursteen metselwerk nog zichtbaar is op de foto's tijdens WOI.

In het hoogkoor en in het zuidelijke nevenkoor waren twee laatbarokke / classicistische altaren aanwezig, die nog van foto's voor en tijdens de oorlog gekend zijn. Het uitzicht van het altaar in de noordelijke zijbeuk is niet gekend, maar aan de hand van de interieurfoto (waarop een altaarschilderij zichtbaar is) lijkt de altaaropbouw en schaal minstens gelijkend te zijn aan het altaar in het zuidkoor.

Het hoogaltaar werd in 1718 gemaakt door Ludovicus Ramault van Ieper, en het houtwerk door Andreas Possonier van Ieper. Het werd geschilderd en geplaatst door Nicolas Philipus de Mons van Poperinge⁷.

Het Sint-Rictrudisaltaar in de zuidbeuk was in 1756 door Louis Van de Voorde gemaakt⁸.

Het O.-L.-Vrouwaltaar in de noordbeuk een jaar voordien door meester beeldsnijder Johannes Elshout van Bergen, en opgericht door baas Van de Voorde, meester timmerman uit Veurne⁹.

dit type kap in de streek niet voor, waarbij datering van de kappen in de 15^e of 16de eeuw wel met zekerheid kunnen worden uitgesloten.

⁷ SAI, archief Woesten, 2. tussen h. en i. Nota – diverse schenkingen.

⁸ SAI, archief kerkfabriek Woesten, register nr. 2, tussen n. en o. herneming register van schenkingen en aankopen ornamenten.

⁹ SAI, archief Woesten, 2.f. Dit versterkt het vermoeden dat de altaren in de nevenkoren identiek waren. In 1755 was timmerman Van de Voorde uit Veurne nog de oprichter van het altaar, mogelijk heeft hij er in 1756 nog een identieke kopie van gemaakt en geleverd.

Figuur 14: Postkaart vooroorlogse foto interieur – waarschijnlijk opname René Matton (private verzameling)

Figuur 15 : Zicht op de dakstructuur en gewelf van de middenbeuk tijdens WOI - foto *Mission Dhuicque* © [OE, K.I.K.](#) cliché E45364)

Figuur 16 : Zicht op het zuidelijk Sint-Rictrudis altaar gemaakt door Louis Van de Voorde (Veurne) in 1756, foto tijdens WOI ([© K.I.K.](#) , B196566, reproductie 1964 van foto met opschrift "Photo d'art 'femina'")

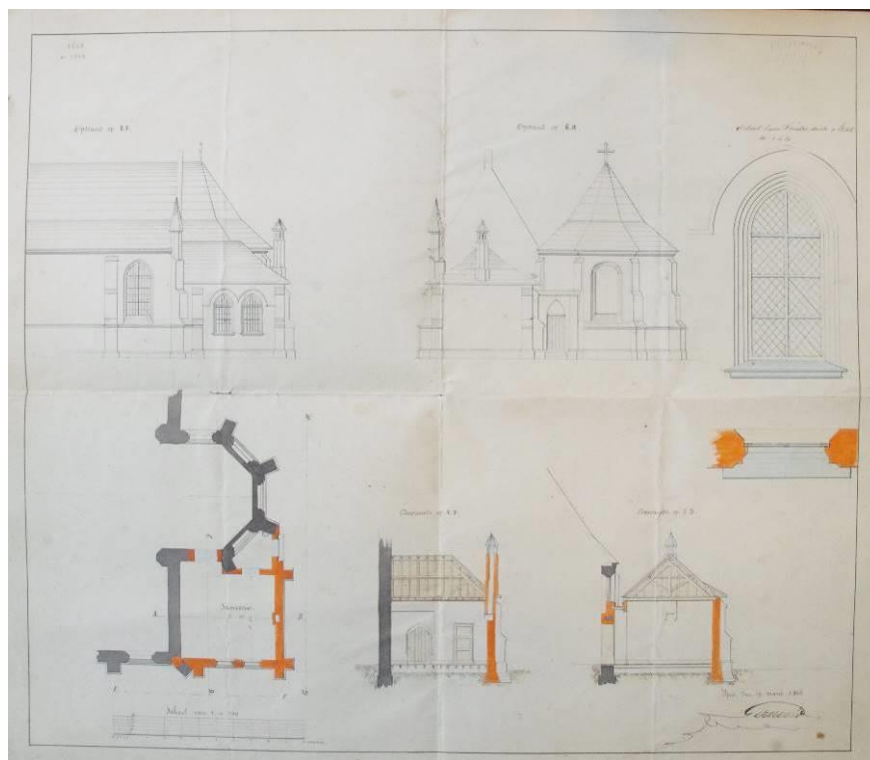
Figuur 17 : Hoogaltaar van Ludovicus Ramault en Andreas Possenier van 1718 (detail Figuur 14).

Er is zeer weinig archief bewaard uit de 19de eeuw. Het kerkarchief, berustend in de kerk, heeft zeer weinig bewaarde bescheiden van bouwwerken uit deze periode. In het Stadsarchief te Ieper is, samen met archiefmateriaal uit de 17de en 18de eeuw, een aantal documenten bewaard, dat ons wat meer leert over de bouw van een nieuwe tweede sacristie aan noordzijde in 1863 en de vernieuwing van de klokkestoel omstreeks 1890¹⁰.

In 1863 wordt naar ontwerp van architect G. Lernould een sacristie gebouwd tegen de oostgevel van de zuidelijke zijbeuk. Het betreft een lager bouwvolume, met twee spitsboogvormige vensteropeningen aan de zuidzijde en een gesloten gevel aan de oostzijde. Onder een driehoekige open buitenruimte, is een toegang gebouwd in de lijn van de oostgevel van het hoogkoor. In het buitenvolume valt een zeer decoratief

¹⁰ Dit archieffonds werd vermeld bij A. Noterdaeme. SAI, kerkarchief Woesten, 24.

schouwvolume op, dat in werkelijkheid in een veel eenvoudiger uitvoering is gebouwd (zie Figuur 10). De oostgevel werd uitgevoerd als een puntgevel met aandak, en blindnis op de zolderverdieping. Voor de zuidgevel lijkt het ontwerp wel vrij secuur te zijn gevolgd (zie Figuur 11).

Figuur 18 : Plan van architect G. Lernoould voor een nieuwe sacristie in 1863 (Stadsarchief Ieper)

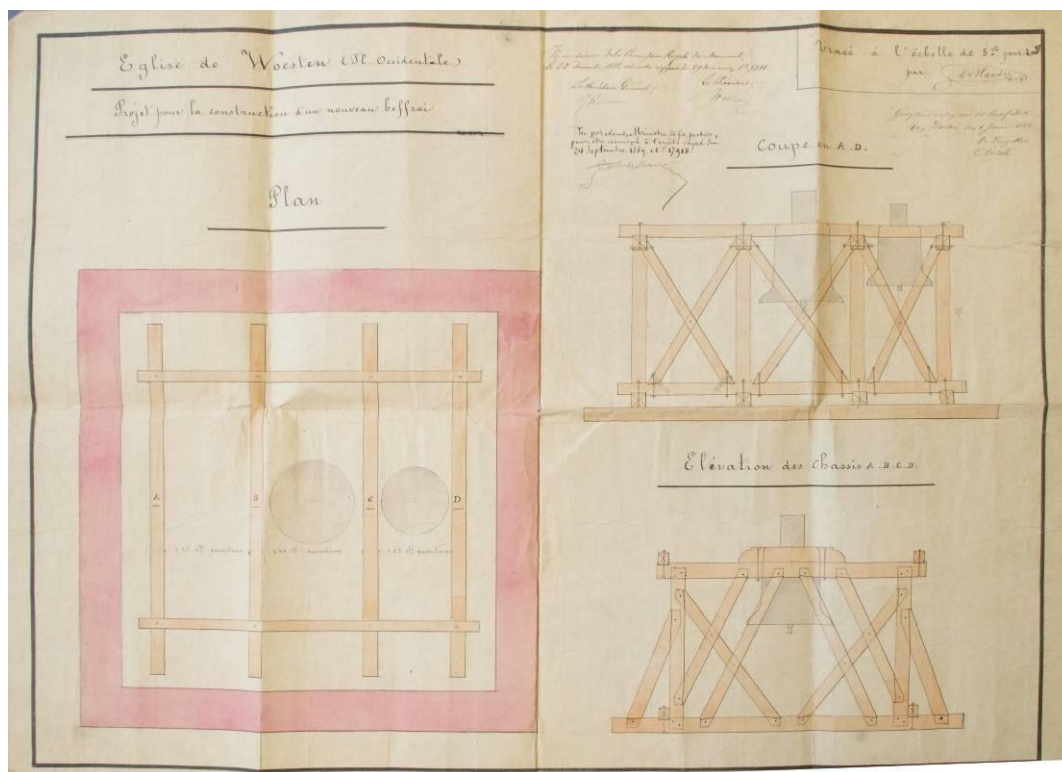
Naar een ontwerp van Frans De Flander voor een nieuwe klokkenstoel uit 1888 enerzijds en ontwerp en bestek van architect G. Lernoould van hetzelfde jaar voor een nieuwe balkenlaag en galmborden anderzijds, wordt in 1890 de bovenste verdieping van de westtoren aangepakt¹¹.

Vermeldenswaardig is dat de balkenlagen op de ontwerpplannen overeen komen met de heden nog bestaande balkenlagen (met uitzondering van de hoogte van de kinderbalken), alsook de plankdikte van 25 mm. Zoals verder zal worden aangetoond, was de toren relatief goed gespaard gebleven in de Eerste Wereldoorlog, waardoor het niet uitgesloten is dat de balkenlaag bewaard bleef.

Ook aan te stippen is de uitvoeringswijze van de galmborden. Bebordingsplanken van 25 mm, op balken van 10x11 cm sectie, waren voorzien te bekleden met betering van versteende teer (*'goudron lapidifié'*) van Ath. Het is mogelijk dat deze galmborden ook de oorlog hebben overleefd, en bewaard bleven tot ze door de huidige galmborden in

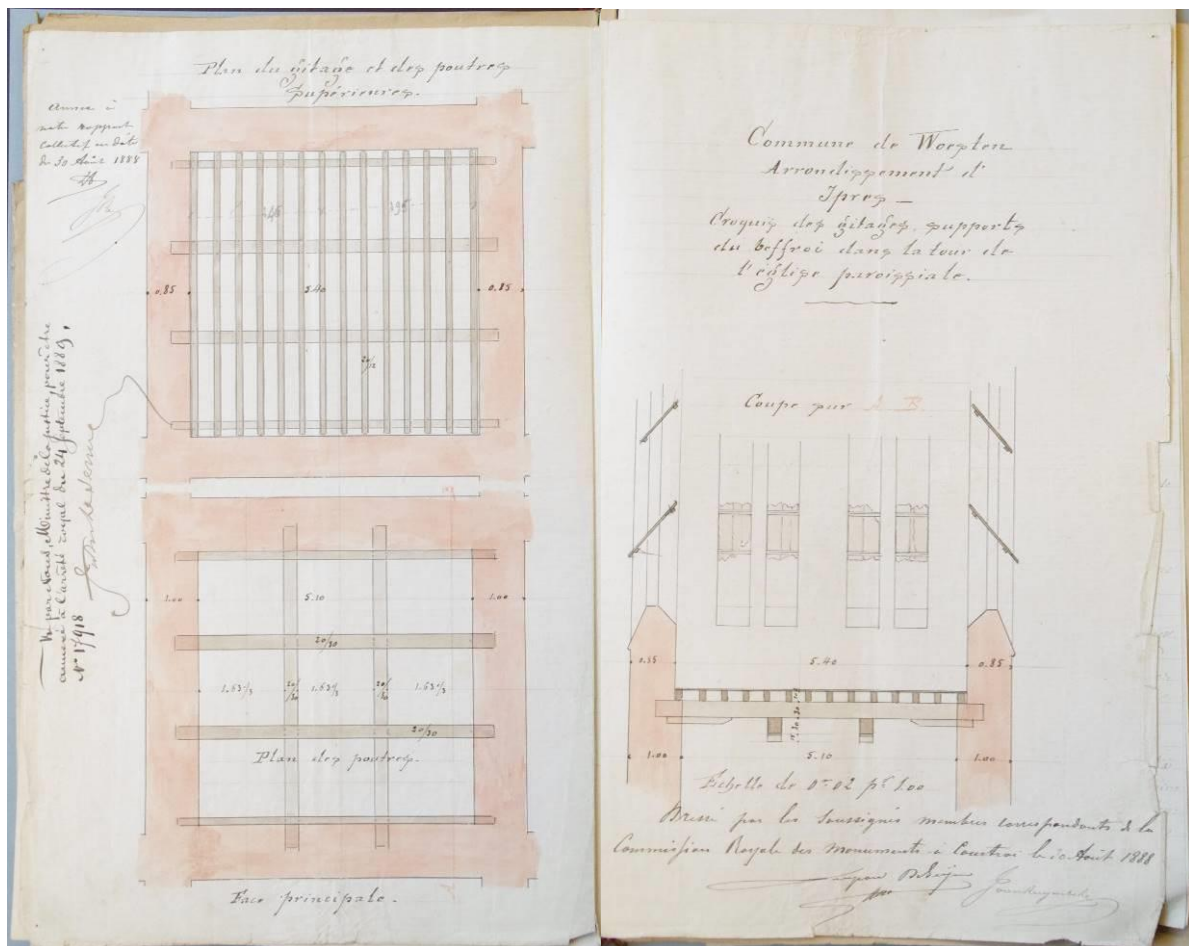
¹¹ A. Noterdaeme noteert 1893. In SAI zijn de ontwerpdocumenten 1888 gedateerd. In het kerkarchief Woesten zijn diverse documenten aanwezig, o.m. van architect G. Lernoould uit Ieper, die betrekking hebben op de controle op de werken in uitvoering in 1890. De datum dient o.i. gecorrigeerd.

asbestvezelcement werden vervangen, op de bestaande balken / bruggen gemonteerd (zie verder)¹².

Figuur 19 : Ontwerp van Frans De Flander uit 1888 voor een nieuwe klokkenstoel (Stadsarchief Ieper).

¹² Het bestek van de wederopbouw maakt in ieder geval nergens melding van nieuwe galmborden. Op de fotoreeks van K.I.K. in 1944 kan het kleur van de galmborden corresponderen met deze bekleding. In ieder geval lijkt ze te donker om zink of lood te kunnen zijn, en lijkt het ontbreken van textuur (voor zover de korrel van de foto toelaat dit te besluiten) te kunnen uitsluiten dat het om een leibedekking gaat. Er wordt geen verschil opgemerkt in de vorm of plaats van de galmborden tijdens of voor WOI en erna. Wel dient aangestipt dat aan oostzijde de galmborden zeker niet bewaard kunnen zijn gebleven, gezien de schade aan de toren aan die zijde groter was.

Figuur 20 : Dubbele pagina uit het bestek van architect G. Lernoould-Wicard voor een nieuwe balkenlaag van de klokkenverdieping en nieuwe galmborden, 1888 (Stadsarchief Ieper).

In 1911 nog worden de daken van de kerk met nieuwe leien bedekt naar ontwerp van architect J. Soete uit Roeslaere, gedateerd 1911. Bij openbare aanbesteding werden de werken aan Emile Veraese uit Langemark toegewezen¹³. Van deze werken zijn enkel plannen bewaard.

Van een ander dossier van J. Soete uit 1913 is dan weer de meetstaat bewaard, waarin diverse herstellingen zijn opgenomen, vooral ter plaatse van de doopkapel, maar ook elders in de kerk.

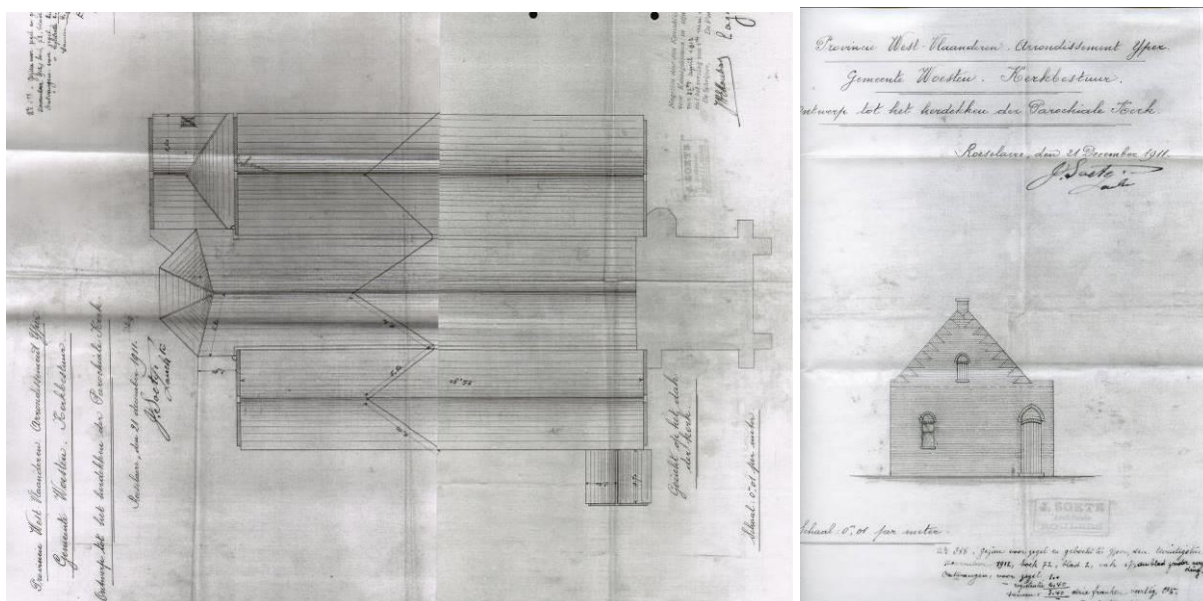
Uit de meetstaat is af te leiden dat de volgende werken werden uitgevoerd :

- werken aan het metselwerk (delen aan plinten, delen aan kroonlijst,...)
- nieuwe dekstenen in Euville witsteen
- werken aan het glas-in-lood raam doopkapel
- werken aan het doopvont
- zinkwerk (hangende goten,...)
- timmerwerk (planken, kepers,...)
- ijzerwerk (ankers, nieuwe haken in dak,...)

¹³ Briefwisseling uit het gemeentelijk archief Vleteren.

-herstellen van het kruis.

Uit de context van de werken, die zich voornamelijk rond de doopkapel situeren, mag worden aangenomen dat een grondige renovatie van de doopkapel aan de basis lag van dit dossier.

Figuur 21: Dakenplan, architect J. Soete, 1911, gemeente archief Vleteren.

Figuur 22: Aanzicht sacristie, zicht op oostgevel, architect J. Soete, 1911, gemeente archief Vleteren.

2.1.2. Verwoesting in de Eerste Wereldoorlog

De laat-gotische kerk werd bijna volledig verwoest tijdens de Eerste Wereldoorlog. De kerktoeren was, op slechts 5 kilometer van Steenstrate, een goede uitkijktoren, waardoor het een doelwit was van Duitse bombardementen. Reeds op 23 april 1915 trof een granaat het dak van de kerk. De kerk werd ook beschoten op 14 augustus, 26 augustus, 1 december en 8 december 1915¹⁴, waardoor van de kerk uiteindelijk slechts een groot deel van de gotische westtoren overeind bleef.

Door het toedoen van de Mission Dhuicque, kon divers kerkmeubilair nog gered worden, zoals het orgel, het doksaal en portaal, de preekstoel en biechtstoelen en diverse beelden¹⁵ (zie Figuur 24 en 25: Volledige verwoesting van het interieur (postkaart www.delcampe.be links en collectie auteur rechts); het meubilair dat gered werd maakt heden nog deel uit van de erfgoedelementen van de Sint-Rictrudiskerk.

¹⁴ Notities uit het verdwenen dagboek van pastoor Leo Maes, in : A. NOTERDAEME, *Op.cit.*, 1986.

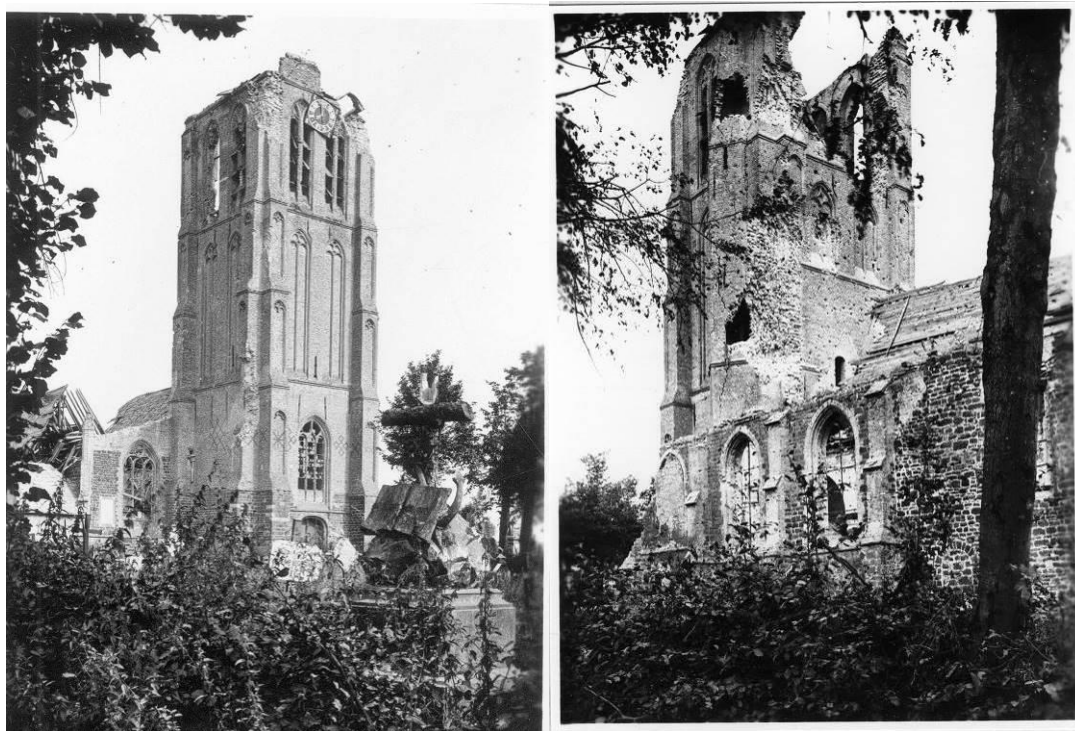
¹⁵ In het dagboek van pastoor Charles Depuyt, zoals geciteerd in A. NOTERDAEME, *Op.cit.*, 1986, p. 18, vinden we hierover volgende vermelding : de preekstoel, de communiebank, het doksaal en het portaal werden zorgvuldig gedemonteerd en naar de abdij van West-Vleteren vervoerd. Vandaar zou het kerkmeubilair naar De Panne zijn overgebracht. Uit andere bronnen weten we dat de Mission Dhuicque hiervoor instond. Ook andere stukken zijn gered, zoals diverse heiligenbeelden. Het desbetreffende dagboek is reeds meer dan 10 jaar zoek, zoals bevestigd door diverse vorsers. Het is op heden niet duidelijk welke beelden de mission Dhuicque heeft kunnen redden.

Figuur 23: Verwoesting van de kerk, enkel de westoren blijft overeind (postkaart collectie auteur).

Figuur 24 en 25: Volledige verwoesting van het interieur (postkaart www.delcampe.be links en collectie auteur rechts).

Figuur 26 en 27: Verwoesting van de kerk, enkel de weststoren blijft overeind (foto Mission Dhuicque © [K.I.K.](#) E45088 en E45355).

Figuur 28 en 29 : Verwoesting van de kerk (© [K.I.K.](#) Mission Dhuicque E45354 en A119680; reproductie uit 1961).

Figuur 30 en 31: Volledige verwoesting van het interieur (© K.I.K. B196566 en E45375 Mission Dhuicque).

Figuur 32 en 33: Volledige verwoesting van het interieur (foto's Mission Dhuicque © [K.I.K.](#) E45363 en E45373).

2.1.3. Wederopbouw

De oostelijk georiënteerde hallekerk werd heropgebouwd tussen 1921-1926 naar een ontwerp van wederopbouwarchitectuur door architecten Jules en Walter Vercoutere uit Izegem¹⁶.

De aanbesteding vond plaats op 10 augustus 1921. Aannemer Verbeure Henri uit Sint-Andries Brugge voerde de werken uit. De werken worden in 2 loten opgedeeld, respectievelijk de reconstructie van de kerk als eerste lot en de restauratie van de toren als tweede lot¹⁷. De werkzaamheden zouden lopen tot 6 mei 1924.

Om de vergrotingswerken van de kerk toe te laten vroeg Verbeure toestemming om de graven van de Franse soldaten te verplaatsen, dit zowel links als rechts van het koor¹⁸. In totaal wordt de kerk bij de wederopbouw zes meter langer¹⁹.

Figuur 34: Plannen van de hand van architecten J. en W. Vercoutere, gedateerd oktober 1920 (Algemeen Rijksarchief - archief Dienst Verwoeste Gewesten).

¹⁶ Over het leven en werk van Jules Vercoutere, zie : Jeroen CORNILLY, "Architect Jules Vercoutere en Izegem", in : *In de Steigers*, jaargang 18 (2011), nr. 4, p.95-109.

¹⁷ Archief Dienst Verwoeste Gewesten, Map 12673 –Direction C, Restauration de l'église.

¹⁸ Archief Dienst Verwoeste Gewesten, Map 4453-4454.

¹⁹ A. NOTERDAEME, *Op.cit.*, 1986, p.10.

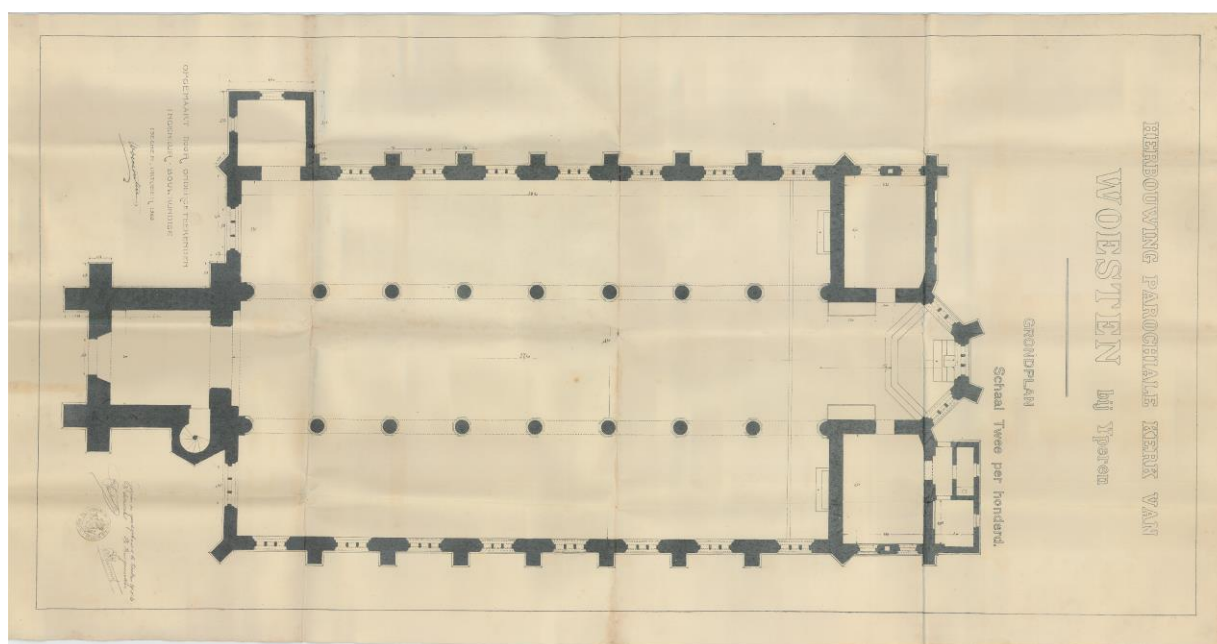
Figuur 35: Aanzicht gevel noord - architecten J. en W. Vercoutere , oktober 1920 (ARA, archief DVG).

Figuur 36: Aanzicht gevel zuid - architecten J. en W. Vercoutere, oktober 1920 (ARA, archief DVG).

Figuur 37: Gevel oost en dwarsdoorsnede - architecten J. en W. Vercoutere, oktober 1920 (ARA, archief DVG).

Figuur 38: Grondplan - architecten J. en W. Vercoutere, oktober 1920 (Kerkarchief Woesten).

Figuur 39: Voorgevel - architecten J. en W. Vercoutere, oktober 1920 (ARA, archief DVG)

Figuur 40: Langdoorsnede - architecten J. en W. Vercoutere (ARA, archief DVG)

Het kerkgebouw werd volledig nieuw opgetrokken in neogotische stijl. Het ontwerp was enkel naar configuratie geïnspireerd op de oude toestand (polygonaal hoogkoor, vlakke zijkoren,

doopkapel, sacristie e.d.m.). Reminiscenties noch naar de Romaanse periode, noch naar de organische groei met viering, transepten en koordelen, werden in het ontwerp opgenomen. Met andere woorden mag ook gesteld worden dat van de oude kerk geen delen zijn bewaard in de bouw van de nieuwe kerk.

Vergelijking van foto's leert dat het metselwerk van de toren wel grotendeels is behouden, en er in de uitvoering zelfs minder metselwerk is vernieuwd, dan in het ontwerp voorzien.

Ter hoogte van de steunberen zijn alle blindnissen behouden, behalve deze van de bovenste geledingen²⁰. Behoudens aan oostzijde lijken ook de vensteropeningen van de galmgaten grotendeels te zijn behouden.

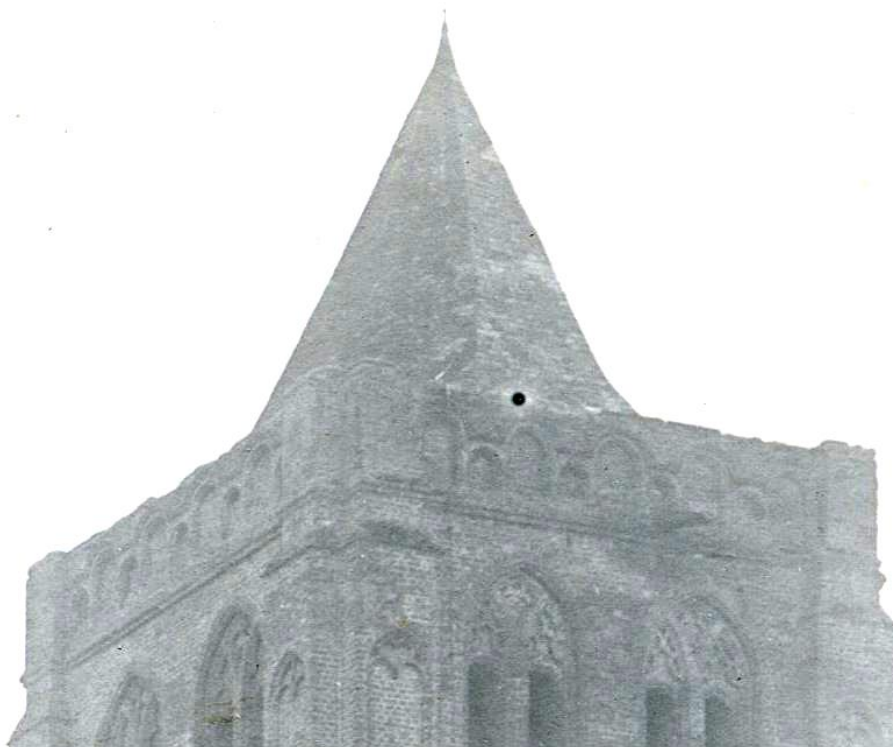
De borstwering van de wandeling is niet volgens vooroorlogs model gereconstrueerd met alternerend hogere en lagere rondboog blindnissen. Naast een borstwering met spitsboognissen, wordt voor de kerk voorzien in vier arkeltorens en een hoge bakstenen spits. Ongetwijfeld zal de toren van de Sint-Rictrudiskerk oorspronkelijk een spitse naald hebben gehad, waarbij de vooroorlogse achthoekige naald met insnoeringen eerder een recentere aanpassing of vervanging zal zijn geweest. Vooralsnog laten noch archiefteksten noch bevindingen ter plaatse (verdwenen WOI) toe om te besluiten of dit een stenen spits zou zijn geweest, dan wel een naald in timmerwerk. De geledingen van de borstwering, met verbredingen op de hoeken in het verlengde van de steunbeuren, laat niet toe te besluiten of er ooit arkeltorens aanwezig waren; eerder dient het tegendeel te worden verondersteld. Allicht hebben vooroorlogse voorbeelden van de kerken van Elverdinge en Boezinge, evenals toen courante vergelijkingen, mede het ontwerp voor de reconstructie van het bovenste deel van de toren te Woesten bepaald.

De reden waarom de bakstenen torenspits niet gebouwd werd, en de toren uiteindelijk onthoofd bleef, kon aan de hand van de archivalia niet achterhaald worden²¹. In ieder geval kan vastgesteld worden dat het bestek in drukwerk, en gedateerd in zelfde maand oktober 1920 als de plannen, enkel de hoektorentjes en hun spitsen in metselwerk voorzagen, maar niet de torenspits²². Uit die context is de meest waarschijnlijke aanname dat omwille van budgettaire redenen de bouw van een spits geschrapt was of uitgesteld tot een latere fase, eerder dan er technische redenen de bouw van een stenen spits zouden hebben verhinderd.

²⁰ Bij de restauratie is de variatie in de blindnissen verdwenen. In de lagere geledingen is de variatie behouden en volledig identiek voor en na WOI.

²¹ In tegenstelling tot het deel kerk is er geen afrekening min- en meerwerken voor de toren. We komen niet te weten of de reden om de spits niet te bouwen

²² Evenmin was een naald in hout voorzien. Het bestek voorziet in 30m² bebordingsplanken en 35 m² zink, wat overeenkomt met het platte dakvlak dat we vandaag nog treffen.

Figuur 41 : Foto René Matton omstreeks 1910 (detail Figuur 8 – collectie auteur) – detail borstwering wandeling.

De volgende aspecten zijn interessant om uit het bestek van J. en W. Vercoutere te lichten, met betrekking tot de bouw van de kerk²³ :

- funderingszolen met een hoogte van 140 cm, in vier lagen brokstenen beton van 35 cm; voor de pijlers van de scheibogen in de onderste laag twee lagen wapeningsijzer voorzien;
- hierbovenop in vertandingen met hoogtes van 35 en 21 cm funderingsmetselwerk, gemetseld met traskalk²⁴;
- baksteen metselwerk in steen van Zandvoorde, Wulpen of Oostduinkerke in Waelvorm, te metselen met kalkmortel²⁵;
- metselwerk in veldsteen afkomstig uit de afbraak (bedoeld wordt : breuksteen van ijzerhoudende zandsteen), over een hoogte een 1,4 meter en een breedte van 25 cm²⁶;
- natuursteen van Brauvilliers voor 18 pijlers en kapitelen, voor de consoles van de spitsgevels, voor kruisen en bloemconsoles;

²³ ARA, Archief Dienst Verwoeste Gewesten, nr. 4453.

²⁴ 5 delen gebluste zwakke waterkalk (i.e. hydraulische kalk), 5 delen scherp zand en 2 delen tras.

²⁵ 3 delen gebluste waterkalk, 2 delen scherp zand en 1 deel op de werf fijn gestampte baksteen. Alle voegwerk was op een diepte van 1,5 cm weer uit te schrapen en te voegen met een mortel op basis van 1 deel Doorniks kalk en 1 deel wit zand.

²⁶ Dit impliceert allicht dat de natuursteen enkel in parement werd gemetseld en in vertanding met achterliggend baksteen metselwerk.

- timmerwerk in Rood Noords grenenhout, gewelven in Amerikaans grenen 4/4 pitch pine (i.e. dikte 2,3 cm) op ribben ('centers') van rode deel. De uittimmering van het gewelf was aan de buitenzijde te beleggen met quercine bladen²⁷ van 2 cm dik, waarbij de voegen zorgvuldig met haarmortel dienden te worden gedicht. Het gewelf was in te oliën en in twee lagen te vernissen;
- op het timmerwerk van het gewelf, de ribben, de kroonlijsten, nokbalken ('veursten') en blokken in pitch pine te bevestigen;
- dakbedekking in inlandse leien, op bebording in meskant Noords grenen 2,3 cm;
- bepleistering in plint van 25 cm in cementmortel, waarboven haargewapende kalkmortel²⁸;
- vloer in Basècles tegels voor de kerk, in dikte van 4 cm²⁹;
- vloer in keramische tegels voor de sacristie, de entreporte, de gang en het gevoeg
- vloer in nieuwe goedgebakken Boomse tegels voor het magazijn en trottoir³⁰;
- glaswerk in kathedraalglas met geel, lichtgroen, enz. en eenvoudige boorden;
- eikenhouten portaaldeuren, binnen- en buitendeuren;
- smeedwerk voor het hek van de doopkapel, de venstertralies en het kruis op het koor;
- twee credentietafels van Comblanchien;
- rioleringswerken³¹.

Voor de toren was voorzien de bovenste 7,5 meter van de metselwerken af te breken en te hermetiseren; van de traptoren de bovenste 16,5 meter. Er was in het herstel voorzien van 20 stenen treden en 42 eikenhouten treden, doch men was onzeker wat men in de traptoren zou aantreffen.

Voorts waren voorzien :

- acht nieuwe spuwiers in steen van Brauvilliers, binnenkant met lood uit te werken en 128 fleurons en haken voor de hoektorens (i.e. hogels);
- timmerwerk in eik voor een nieuwe roostering op de eerste en derde torenverdieping, en voor het herstel van de tweede torenverdieping;
- drie klokkenstoelen in eik;
- vloer in Basècles tegels als in de kerk.

Uit briefwisseling is af te leiden dat de door de Mission Dhuicque verplaatste leuning van het doksaal en het portaal zoek waren, maar eind 1921 uiteindelijk teruggevonden werden. Aannemer Verbeure laat weten dat de stukken een grote kunstwaarde hebben en zich niet bevoegd voelt om de stukken te herstellen.

²⁷ Het gaat om kurkplaten, die blijkbaar reeds onder die naam in de handel waren voor de stichting van nv Quercine. Zie <http://naoorlogsebouwmaterialen.be/material/thermal-and-acoustic-insulation/>

²⁸ Haarmortel 3 lagen, laatste wit, toevoeging van 5 kg koehaar per m³ mortel.

²⁹ Te leggen in mortel van 1 deel langzaam hardende cement en twee delen zand.

³⁰ Magazijn voor 4,5 m² en trottoir voor 4 m².

³¹ Leidingen in verglaasde grèsbuizen, aanvoerleidingen in lood, 2 pompen, regenwaterbak 3000 liter in gewapend beton.

Deze werken werden in een afzonderlijk dossier aanbesteed aan de gebroeders Alloo uit Brugge op 16 januari 1923 en waren reeds voltooid in mei hetzelfde jaar³². Het doksaal werd vier meter in de kerkruijnte opgeschoven, wat tot meerwerken heeft geleid.

Op een oproep van laatst genoemden in juni 1923, om ook de preekstoel, de biechtstoelen en ander kerkmeubilair door hen te laten herstellen, wordt niet ingegaan.

Immers wordt de preekstoel hersteld door L. Boussey uit Brugge³³.

Het nieuwe torenuurwerk werd voorzien door huis Tordoir³⁴.

Figuur 42 en 43: Herstelde preekstoel en doksaal (foto's 1944, © K.I.K. A65290 en A65313).

Het decoratieve schilderwerk werd aangebracht door Michel Louage uit Brugge³⁵. Twee figuratieve schilderijen : een Christusfiguur met hieronder de leus 'Qui pastor proprio curo pascit oves Christi' en een pelicaan die de borst prikt en de jongen voedt, aan de andere zijde Melchisedech, koning van Jeruzalem die brood en wijn ten offer brengt, daaronder de spreuk "Sacrificate sacrificium justitiae" en een wierookvat. Boven elk zijaltaar was een medaillon geschilderd met 'H. Rictrudis b.v.o.' en 'Moeder van Smarten b.v.o.'.

In de kerk werden ook twee sjabloonfriezen aangebracht: een aan de onderzijde van de vensters en een ter hoogte van de aanzetten van de spitsbogen. Alle vlakken in de kerk, inbegrepen aflijning van de spitsboogvensters en scheidingsbogen, waren afgezoomd met een eenvoudig sjabloonfries.

³² Archief Dienst Verwoeste Gewesten – Map 12674 – dossier restauratie portaal en balustrade hoogzaal (doksaal).

³³ A. NOTERDAEME, *Op.cit.*, 1986, p.18. Dit voor een bedrag van 4.925,90 fr. Archiefbron (rekening) waarop hij teruggaat is niet vermeld en niet teruggevonden.

³⁴ Archief Dienst Verwoeste Gewesten – Map 12675 – dossier: horloge van de kerk. In een eerste aanbesteding werd de bouw van een nieuw horloge toevertrouwd aan Vanlede uit Ieper voor 5.900 fr. Later echter was er een vraag voor verhoging van de toelages oorlogsschade, in functie van een offerte voor een torenuurwerk vanwege firma Tordoir van 9.875 fr. Op heden is geen mechanisch uurwerk noch kast aanwezig in de toren.

³⁵ A. NOTERDAEME, *Op.cit.*, 1986, p.29. Bron is het dagboek van pastoor Charles Depuyt.

In de koorpartijen liep de onderste sjabloonfries over in tekstbanden. De plintzone in de koren werd ingevuld met drie types sjabloonschilderingen. In de andere kerkdelen, was een lage geschilderde plint aangebracht en hoger een doorlopende stoellijst.

Deze afwerking bleef zichtbaar in de inventarisatiecampagnes van 1944 en 1970 van het Koninklijk Instituut van het Kunstpatrimonium.

Figuur 44 : Binnenzicht in de kerk na 1950 (postkaart auteur).

Figuur 45 en 46 : Detail van de muurafwerkingen van 1924-'25 (foto's 1944 © K.I.K. A65290 en A65309 deel).

Figuur 47 : Koorafwerkingen (foto 1970 J.P. Renard © K.I.K. M52331).

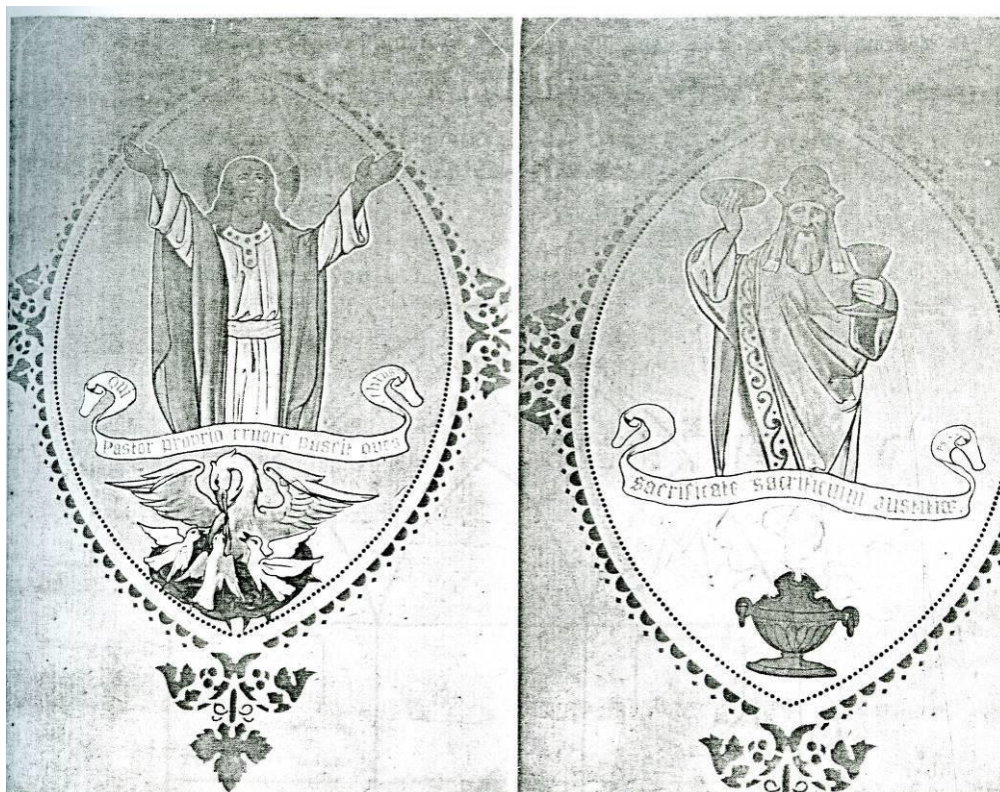
Figuur 48 : Koorafwerkingen detail (foto 1970 J.P. Renard © [K.I.K.](#) M52332).

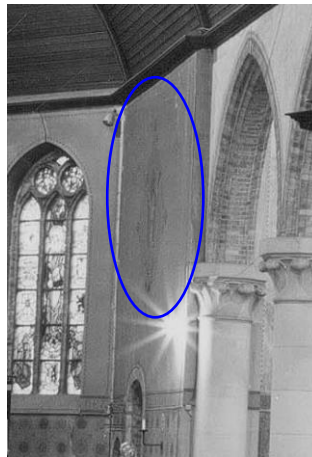
Figuur 49: Zicht richting west, afgewerkt interieur (foto Jean-Pierre Renard 1970 © [K.I.K.](#) M52324).

Figuur 50 en 51 : Afwerkingen ter hoogte van de overgang zijbeuken (doorlopende stoellijst) naar doksaal en afwerking ter hoogte van het doksaal (foto's 1944 © [K.I.K.](#) A65297 en A65313).

Figuur 52 : Figuratieve schilderijen door Michel Louage uit Brugge 1924-'25 (overgenomen uit A. Noterdame, *Bijdragen tot de geschiedenis van Woesten*, 1986, p. 30)

Figuur 53 : Plaats van de figuratieve schilderijen, zichtbaar op een foto uit 1967 (foto © K.I.K. foto M52323 detail).

Uit documenten uit het gemeentelijk archief van Vleteren kan worden opgemaakt dat er een aanbesteding geweest is in 1927 voor het uitvoeren van werken betreffende de toegangswegen tot de kerk en het kerkplein. Meer detail is hier niet over teruggevonden.

2.1.4. Verdere uitrusting en herstellingswerken in de 20ste eeuw

Er een lastenboek van beperkte aanneming en raming terug te vinden voor de installatie van een centrale verwarmingsinstallatie met warme lucht van de ontwerper H. Van Kerckhove uit Roeselare, 1956 gedateerd.

In 1970 wordt een bestek en raming opgesteld door binnenhuis architect Luc Bonte uit Ieper voor de herschildering van het interieur. De muren zouden lichtblauw geschilderd worden, de dagkanten donkerblauw en de onderzijde van het doksaal in donkerrood-paars. Er werd ook een herstel van plakwerk voorzien.

In ieder geval zijn in 1971 schilderwerken doorgegaan³⁶, doch het is niet gekend of de ontworpen kleurstelling effectief werd gevolgd.

In 1981 gaat een dossier in uitvoering – reeds op 11 december 1977 aanbesteed – van onderhoudswerken aan de dakbedekking van de kerk. De architect is Stefaan Dejaegere en de uitvoerende aannemer is firma Charles Van Eygen – Duthoo. Er worden werken uitgevoerd aan de zakgoten, nieuwe bakgoten in zink en nieuwe leien worden geplaatst op de daken³⁷.

In 1983 veroorzaakt een storm schade aan de kerk. Hiervoor wordt een offertevraag opgesteld onder titel: herstellings- en vrijwaringswerken bij hoogdringendheid. Nog voor deze werken zullen van start gaan komt er een tweede storm in 1984 waarbij een tweede

³⁶ A. NOTERDAEME, *Op.cit.*, 1986, p.29

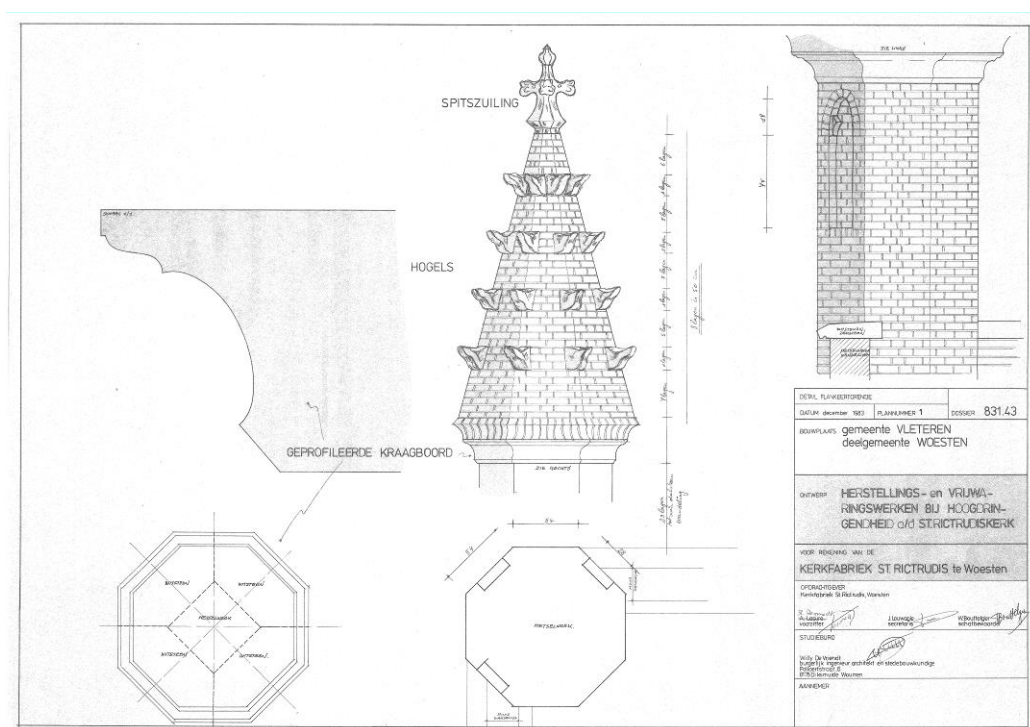
³⁷ Kerkarchief Woesten. Voor een deel was voorzien in herplaatsing van te recupereren leien.

vervangend dossier wordt opgesteld met veel meer uitgebreide herstellingswerken aan de kerk.

De ontwerper is architect Willy De Vriendt uit Woumen, de uitvoering gebeurt door firma Charles Van Eygen-Duthoo. De werken worden aangevat in 1985 en eindigen in 1986. De schade was hoofdzakelijk veroorzaakt door het instorten van delen van de vier arkeltorens van de westtoren en de flanketorens van de westelijke gevels van de zijbeuken.

Uitgevoerde werken omvatten onder meer:

- herstel leien dak en dakbebordingen doopkapel en plaatselijk in de zadeldaken van de kerk;
- vervangen van de kruisbloemen op de topgevels van de zijbeuken, in Euville witsteen
- herstel van de arkeltorentjes;
- herstel van de zinken goten;
- dichten van lekken in het plat dak van de toren en bevestiging van het luik;

Figuur 54: Detailplan flanketorentje van vieringstoren door Arch. Willy De vriendt, gedateerd 1983 (kerkarchief Woesten).

Ook reeds in 1983 wordt een tweede uitgebreid dossier opgesteld door architect De Vriendt onder titel : 'Grove herstellingen aan de Sint-Rictrudiskerk te Woesten'.

Het bestek noch meetstaat worden specifiek over de plaats waar de diverse acties zijn voorzien, doch uit de context menen wij te mogen aannemen dat de restauratie vooral de westtoren betrof.

Voor de voegwerken wordt omstreeks 1000 m² voegwerk voorzien. Dit ook voor een verharding van gevelparementen met kiezelzuurester. Alle metselwerken en voegwerken waren voorzien uit te voeren met basterdmortel³⁸.

Voorts waren voorzien :

- heropmetselen van de arkteltorens;
- nieuwe plankenvloeren in de toren;
- herstel van de houten structuren in de toren;
- nieuwe galmborden;
- vervanging van de leiendaken van de doopkapel, de berging en de sacristie;
- vervanging van de dakbedekking van de westtoren in koper;
- een nieuwe bliksembeveiligingsinstallatie.

Het dossier werd in de loop van de jaren een aantal keer herwerkt, waarvan laatst in 1992, wanneer de werken worden aanbesteed en gegund aan Charles Van Eyghen-Duthoo. Behoudens het inschrijvingsformulier van de aannemer in 1992, zijn in het kerkarchief voorts geen documenten bewaard met betrekking tot de uitvoering van dit dossier, tenzij een krantenartikel dat bewijst dat deze werken zijn uitgevoerd.

³⁸ 3 delen wit zand, een deel witte cement en 1/2 deel schelpkalk

KERK VAN WOESTEN IN DE STEIGERS

Kerkbestuur en gemeente kregen geen subsidies

VLETEREN — De kerktoeren van de Sint-Rictrudiskerk van Woesten staat eindelijk in de steigers. Tien jaar lang worstelden kerkbestuur en gemeente zich met pakken dossiers door de nationale en regionale administratie, maar ze kregen geen subsidies los. Uiteindelijk werd beslist om de restauratie, waarvan de kosten op zes miljoen worden geraamd, met eigen middelen te financieren.

„Er moest heel dringend iets gebeuren”, vertelt pastoor Vermeulen. „Het water sijpelde al jaren langs de muren in de kerk en de schade werd erger en erger. Ondertussen werden zowel het kerkbestuur als de gemeente met mooie beloften van Pontius naar Pilatus gestuurd, maar subsidies kon niemand beloven. Die waren erg belangrijk, want de kostprijs van de werken werd toen op 7,5 miljoen geraamd. Dit bedrag is voor een kleine gemeente als Vleteren een immense hap uit het budget. Burgemeester Boussemaere en schepenen Demeyer trokken daarom in '91 zelfs naar het kabinet van minister Luc Van den Bossche. Ze hoopten in extremis nog dertig procent subsidie te kunnen losweken, maar kwamen zonder concrete beloften terug.”

Slechte ramen

De gemeente voerde in eigen beheer een aantal dringende herstellingen uit en in '92 werd het werk aan de goten en de toren voor 5,6 miljoen aan de leperse firma Vaneygen toegewezen. Die begon een goede maand geleden met de herstelling van de lekkende dakgoten en op dit ogenblik staat de toren volledig in de steigers. „Waar-schijnlijk nog tot eind dit jaar”, vermoedt pastoor Vermeulen, die net als het opdrachtgevend kerkbestuur de restauratie van erg nabij volgt.

„Er werd op honderd werkdagen gerekend, maar de ervaring leert dat die periode wat kan uitlopen. Al heb ik goede hoop, want tot nu toe werden nog geen onverwachte mankementen vastgesteld. De lekkende goten zijn hersteld en ook de slechte plekken in het dak zijn gerepareerd. Het houtwerk en de dakbedekking van de toren zijn nog goed en die moeten dus niet hersteld worden. Binnenin komen wel nieuwe trappen en aan de toren zelf moeten nog heel wat slechte stenen uitgekapt en vervangen worden.”

Na de restauratie zal de kerk er volgens pastoor Vermeulen bijna als nieuw uitzien, al hoopt hij toch stiekem op wat geld voor het herstel van de ramen.

—R.H.

De kerktoeren van Woesten wordt gerestaureerd zonder subsidies.

In 2000 wordt het architectenbureau Schepens en Heistercamp bvba uit Moorslede aangesteld voor een dossier herstelwerken³⁹. Behoudens een ruwe kostenraming uit april 2001, waaruit blijkt dat vooral de glas-in-loodramen en het metselwerk van de gevels bedoeld worden aan te pakken, heeft deze opdracht om ongekennde redenen geen verder gevolg gehad.

³⁹ Briefwisseling gemeentelijk archief Vleteren en archief kerkfabriek Sint-Rictrudis.

2.2. Kerkhof

Voor de oorlog had de begraafplaats een weinig dicht karakter. De vlakte leek relatief open, met gras ingezaaid. Her en der kwamen natuurstenen grafmonumenten voor, vooral als cippes en hoge kruisen opgebouwd. Het hoofdaandel van de grafmonumenten waren echter houten kruisen, met efemeer karakter. Het kerkhof was omzoomd met een beukenhaag, en op regelmatige afstanden van de perceelsgrens waren linden geplant, die een sterk ingeknot karakter vertonen omstreeks 1910. Plaatselijk lijken ook stukken meidoornhaag hebben gestaan (foto Matton, noordgrens van het kerkhof).

Tijdens Wereldoorlog I werden op het kerkhof gesneuvelde Franse soldaten begraven. De meeste zijn gesneuveld omstreeks 22 april 1915, de periode van de eerste Duitse gasaanval bij Steenstrate. Ze kregen een houten kruis, ten zuidoosten van de kerk. Reeds voor de bouw van de kerk dienden Franse soldaten ontgraven en verplaatst te worden (zie hoger). Eind oktober 1965 werden de Franse soldaten ontgraven en naar het noordoosteinde van de begraafplaats overgebracht⁴⁰.

We zien tijdens WOI ook bijzettingen, met houten kruisen, en vreemd genoeg ook houten graftuinen. Mogelijk zijn dit tijdelijke en voorlopige bijzettingen van parochianen, met grafkelder.

We mogen aannemen dat er ten gevolge van de oorlog ook relatief veel schade aan het kerkhof en aan de grafmonumenten was, waardoor veel graftekens verdwenen en niet heropgericht werden. Het aantal grafmonumenten daterend vóór 1918 is immers zeer beperkt (zie deel 3). Diverse grafmonumenten die op de foto's vóór en tijdens WOI zichtbaar zijn, zijn momenteel ook fysiek verdwenen (e.g. Figuur 55 en Figuur 60).

Na WOI werd de inrichting van de begraafplaats hernomen, als voorheen. De lindenbomen aan westzijde bleken in ieder geval behouden, en de haag (allicht ook beukenhaag) werd waar nodig hernomen, zoals zichtbaar op enkele postkaarten uit de vroege jaren 1930. De beplantingen aan de zuid en zuidwest begrenzing van het kerkhof lijken relatief weinig schade te hebben geleden.

Volgens mededeling van de kerkfabriek, werd de beukenhaag in de jaren 1980 hernomen. Aan de betonnen paaltjes af te leiden, alsook de sectie van de beuken, lijkt het er op dat de beukenhaag toen eerder hersteld en aangevuld is geweest. Allicht dateert ook uit die periode wel de aanplant van de Japanse kerselaars aan de westgrens

⁴⁰ A. NOTERDAEME, *op.cit.*, 1986, p.38.

van de begraafplaats, en van de Europese eiken aan de kant van de Steenstraat (noordgrens kerkhof)⁴¹.

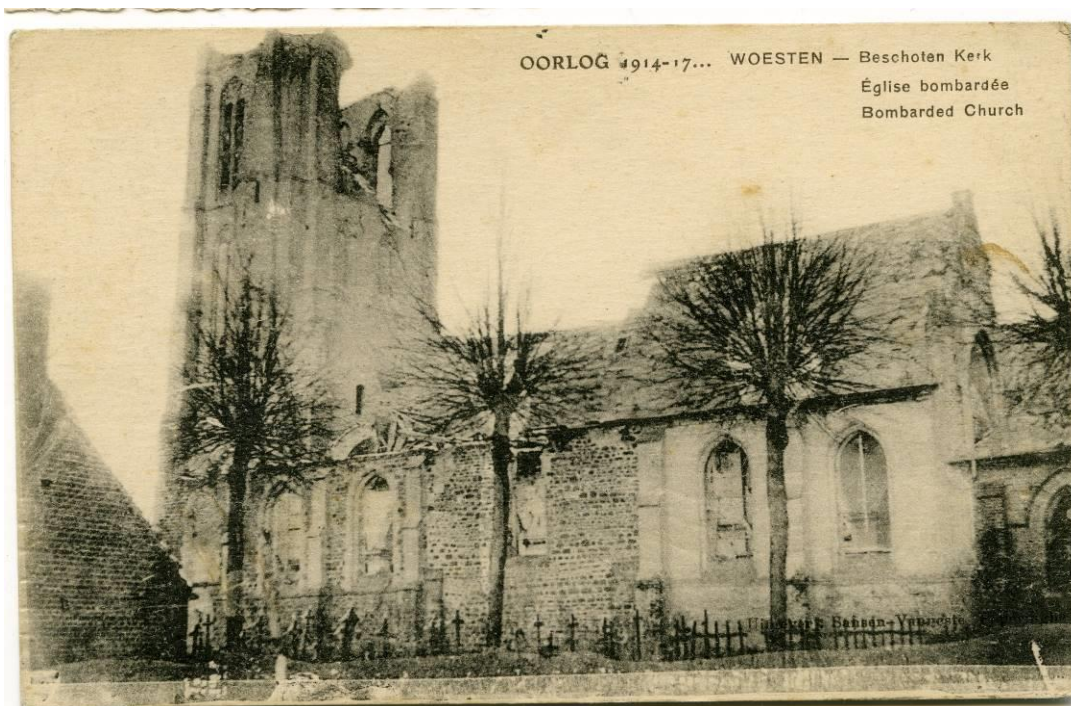

Figuur 55 : Zicht op het ZW deel van het kerkhof, vóór WOI (postkaart auteur, detail).

⁴¹ We zien geen aftekening van schaduwen op de oudste luchtfoto (1979-1990) op www.geopunt.be, wat aanduidt dat deze bomenrij toen nog niet aanwezig was, of net aangeplant.

Figuur 56 : Vooroorlogse foto Matton : zicht om de haag rond het kerkhof en de geknotte linden (collectie auteur).

Figuur 57 : Foto tijdens WOI, zicht op de zuidgrens van het kerkhof, met knotbomen en (verdwenen) haag (collectie auteur).

Figuur 58 : Oostzijde van de kerk, met knotbomen (collectie auteur).

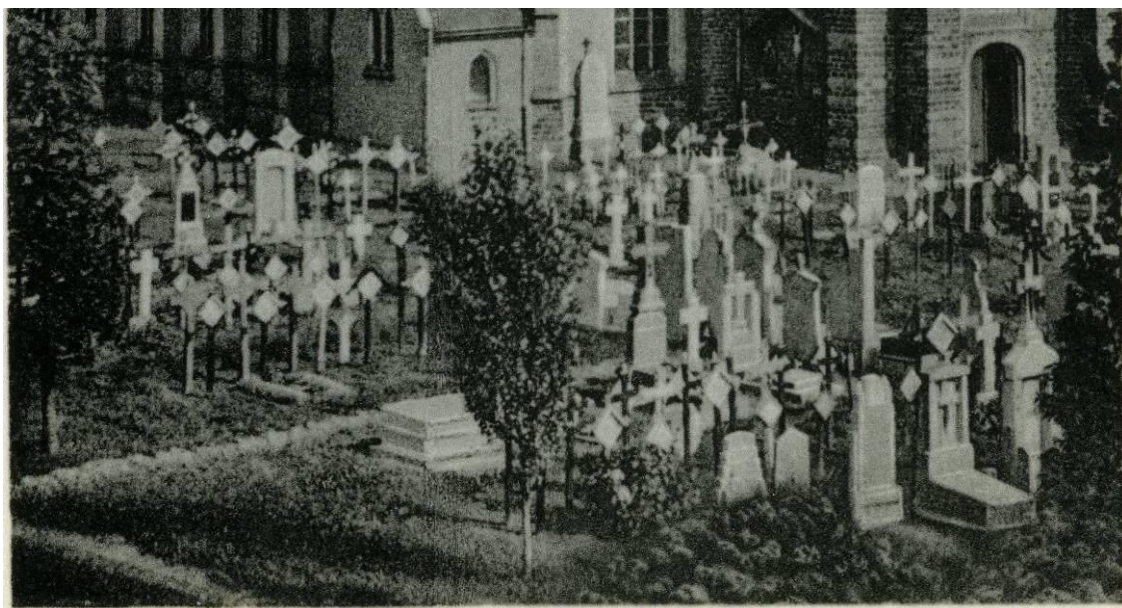
Figuur 59 : Franse begraafplaats tijdens WOI – ten zuiden van de kerk. Voor de uitbreiding van de kerk diende de Franse begraafplaats deels te worden verplaatst (collectie auteur).

Figuur 60 : Foto Mission Dhuicque ([© K.I.K.](#), E45088) : verdwenen grafmonument en diverse types houten grafkruisen.

Figuur 61 : Foto Mission Dhuicque ([© K.I.K.](#), E45356) : houten kruisen en graftuinen ten zuiden van de kerk.

Figuur 62 : Detailzicht op de begraafplaats vermoedelijk jaren 1950 (postkaart auteur – detail).

Figuur 63 : Heraanplant van de beukenhaag na WOI. Foto omsteeks 1930 (postkaart collectie auteur)

Figuur 64 : De wederopgebouwde kerk omstreeks 1930. De beukenhaag en lindenbomenrij aan ZW zijde van het kerkhof heeft de oorlog doorstaan (postkaart collectie auteur)

3. BESCHRIJVING EN INVENTARIS VAN DE ERFGOEDELEMENTEN

3.1. Exterieur van de kerk

In het exterieur van de kerk onderscheiden we de 15de-eeuwse westtoren enerzijds, en de wederopbouw kerk en bijruimtes anderzijds.

3.1.1. Vijftiende-eeuwse toren

De westtoren heeft een onderste geleding, gemetseld in ijzerhoudende zandsteen. Zoals hoger besproken bij de evolutie van de kerk, is dit hoogst waarschijnlijk secundair hergebruik van afgebroken romaanse kerkdelen bij het optrekken van de 15de-eeuwse toren.

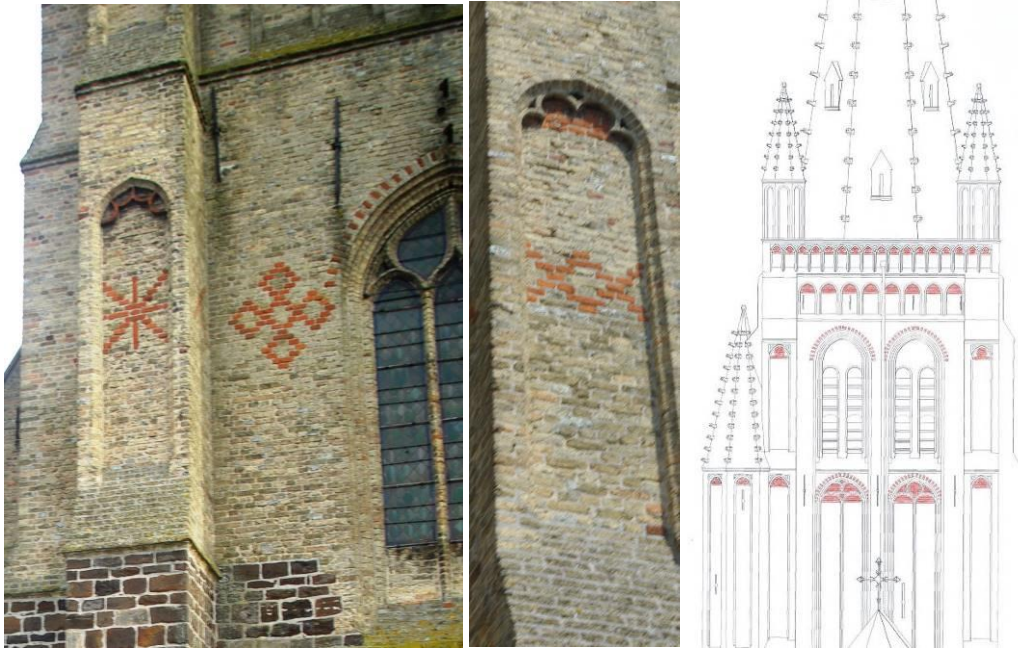

Figuur 65 : 15de-eeuwse westtoren van de Sint-Rictrudiskerk Woesten

De rest van de torengeleringen zijn opgetrokken in een gele baksteen⁴². Op de tweede torengeliding zijn in rode baksteen diverse metseltekens ingemetseld, in ruitenkruis, sterpatronen en ontdubbelde x-vorm ('ing-vorm'), het 'vierzonnenteken'⁴³.

⁴² Het formaat van de geelbakkende baksteen in de 15de-eeuwse westtoren is : 20,9 x 10,5 x 5,2 cm (gemiddelde van telkens 5 maten). Het formaat van de roodbakkende baksteen, gebruikt voor de metseltekens bedraagt 22,6 x 10,5 x 5,2 cm. Plaatselijk

Specifieker voor het decoratief gebruik van rode baksteen, is het in metselen van rode koppen baksteen boven de vensteropeningen, en het gebruik van rode baksteen voor het vullen van de boogswikken van de blindnissen in de steunberen (voor de Sint-Rictrudiskerk zowel afwijkende kleur voor boogswikken als voor de maaswerken in deze blindnissen). Beide decoratieschema's komen voor in de ongeveer een eeuw jongere vieringtoren van de Sint-Bartholomeuskerk te Pollinkhove⁴⁴.

Figuur 66 (links) : Decoratief gebruik van rode baksteen voor metseltekens, koppen boven vensteropening en maaswerken blindnis steunbeer

Figuur 67 (midden) : Decoratief gebruik van rode baksteen in de boogswikken van de blindnissen van de steunberen.

Figuur 68 (rechts) : Decoratief gebruik van rode baksteen in de vieringtoren van de Sint-Bartholomeuskerk te Pollinkhove (tekening Dries Vanhove)⁴⁵. De op deze afbeelding afgebeelde **erfgoedelementen maken geen deel uit van de Sint-Rictrudiskerk te Woesten**.

zijn oudere bakstenen in hergebruik aangewend. Zo bijvoorbeeld de achtste laag boven de onderste driupijl bestaat uit groot formaat bakstenen van 26,5 x 12,5 à 13 x 7,2 cm.

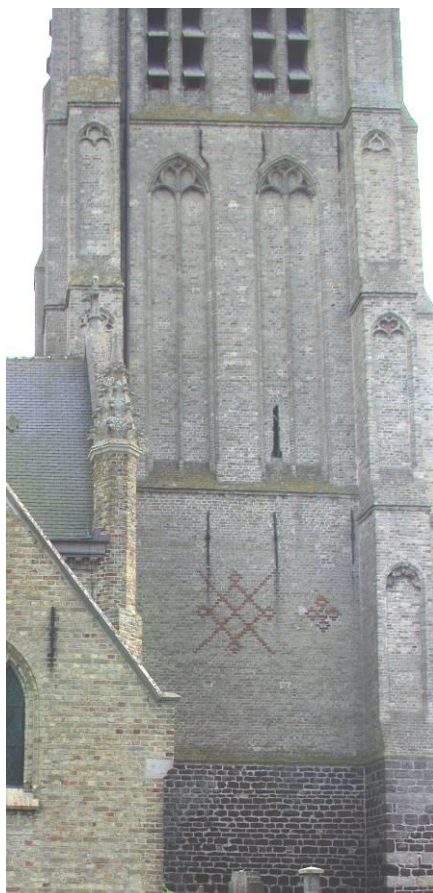
⁴³ Wij volgden hierbij de terminologie en indeling van HOORNAERT Geert, *Metseltekens in West-Vlaanderen en Noord-Frankrijk, een inventarisatie en systematische studie*, Kortrijk, 1997. In tegenstelling tot de auteur menen wij dat hier geen esoterische of spirituele waarden aan dienen te worden verbonden, doch dat dit decoratieve schema's zijn, cf. de laatste these van de auteur.

⁴⁴ Het zou een interessante studie zijn om deze decoratieve schema's verder in kaart te brengen. Het gebruik van de rode baksteenkopjes in gotische spitsboogvenster omlijstingen noteerden wij, naast de kerken van Woesten en Pollinkhove nog in de (15de - en 16de-eeuwse) westelijke vensters van de zuidelijke zijbeuk in de Sint-Audomaruskerk te Beveren-aan-de-IJzer, het hoogkoor van de Sint-Baafskerk te Watou en de zijkoor van de Sint-Vedastuskerk te Reningelst, gedateerd in de 17de eeuw onder voorbehoud. Ook in de vermoedelijk oudere kern van een 17de-eeuwse vleugel van het klooster van de Grauwzusters Penitenten te Poperinge. (Dries VANHOVE, *Klooster van de Grauwzusters-Penitenten te Poperinge. Bouwhistorische nota en Gebouwbeschrijving*, niet gepubliceerde studie, 2014, p.10). In alle gevallen gaat het om gebruik van een andersbakkende klei, behalve in het geval van Beveren aan de IJzer, waar het om een selectie van roodbakkende steen (steenschil) gaat, uitgeselecteerd uit een bak. Dit is een tot nog toe niet bekend of beschreven fenomeen van geelbakkende kustklei, dat momenteel door de auteur in onderzoek is; het gevolg te Beveren aan de IJzer is dat dit decoratief schema, door de verwerking van de oppervlakteschil, in de loop van de tijd is vervaagd.

⁴⁵ Overgenomen uit Dries VANHOVE, Benoît DELAEY, *Bouwhistorische nota Sint-Bartholomeuskerk Pollinkhove*, Heuvelland, versie 19.12.2006, ongepubliceerde studie bij restauratiepremierdossier fase 2 - gevels

Er dient opgemerkt dat alle decoratieve schema's van rode baksteen zoals hoger besproken enkel voorkomen in de tweede torengeliding (voor de steunberen: tweede en derde geliding), en niet gekopieerd werden in de derde torengeliding (ter hoogte van de tweede torenverdieping) en vierde torengeliding (klokkenverdieping), wat op zich op een afzonderlijke bouwfase of een bouwonderbreking zou kunnen wijzen.

In de blindnissen van de steunberen is een grote variatie van uitwerking van de maaswerken op te merken. Een deel van deze variatie is, in de hoogste torengeliding, verloren gegaan met de herstelling na WOII (zie hoger). Ook de maaswerken van blindnissen van de derde torengeliding en van de galmopeningen van de vierde torengeliding, vertonen variatie per windrichting.

Figuur 69 : Noordgevel van de westtoren.

De borstwering van de wandeling is opgetrokken uit metselwerk met spitsboogvormige blindnissen. Op de vier hoeken van de westtoren staat een achthoekige arkeltoren, met in de romp blindnissen op de vijf 'zichtbare' zijden en vol metselwerk aan de zijde van de wandeling. De geprofileerde overgang naar de spits is opgebouwd: onderste profiel in natuursteen en de bovenste profilering in geprofileerde baksteen. De achthoekige bakstenen spitsen van de arkeltorens hebben ingemetselde natuurstenen hogels en zijn met een natuurstenen topstuk bekroond.

Zoals hoger aangetoond is dit uitzicht eigen aan de wederopbouw, en mogelijk geënt op andere voorbeelden.

Figuur 70 : Arkeltoren op de westtoren

DiagnoseMetselwerk

Het metselwerk van de toren verkeert over het algemeen in goede bewaringstoestand. Het voegwerk van de arkeltorens is uitgelopen en wordt binnenkort best heruitgevoerd.

De bovenzijde van de traptoren (torenkruis en onderliggend metselwerk) is momenteel opengebarsten (mogelijk ten gevolge van een roestende bevestigingsdook) en dient in een vooruitgeschoven dossier te worden aangepakt, zij het bijvoorbeeld op voorlopige wijze, door afname van de losse stukken.

Dakbedekking

De dakbedekking in koper is recent vernieuwd, en verkeert in goede bewaringstoestand. Dit dak is momenteel niet veilig toegankelijk. Een verticaal (90°) opgestelde ladder leidt tot een luik dat heel zwaar manipuleerbaar is. Een rolkatrol voor persoonlijke valbeveiliging ontbreekt, evenals een veilig platform van waarop kracht kan uitgeoefend worden om het luik te openen. Bovendien zijn steeds mechanische hulpmiddelen (en dus twee handen) nodig om de mechanische bevestigingen van het luik (tegen opwaaien) los te maken, en naderhand terug te bevestigen. Een verbetering van de veiligheid en ergonomie voor het bedienen van dit luik, dringt zich op.

Gevelsluitingen

De inkompoort staat schraal in de vernis, en is onderaan aangetast. De galmborden zijn vervangen in asbesthoudende cementplaten. Hoewel daar bouwfysisch geen problemen mee zijn, kan gesteld worden dat dit materiaal historisch niet geschikt is voor deze kerk.

3.1.2. Wederopbouwkerk

Het exterieur van de kerk heeft een vrij uniforme en sobere uitwerking. In de configuratie van de wederopbouw werd het idee van hallenkerk uitgepuurd, waarbij geen onderscheid meer gemaakt werd tussen schip en koor; er tekenen zich geen transepten af.

Figuur 71 : Noordgevel van de kerk

De plintzone van de kerk werd volledig in ijzerhoudende zandsteen gemetseld, althans in het parement, zoals hoger aangetoond. Opnieuw gaat het om hergebruik van materiaal uit de afbraak van de verwoeste kerk.

Hierboven zet het metselwerk aan in gele baksteen. De steunberen verjongen in twee insnijdingen onder schuine afzaten. Alle vensters zijn gelijk van afmetingen, en opgebouwd uit drie lancetten, met variërend maaswerk. Alle langsgevels zijn bekroond met een met koppen vertande vooruitspringende gemetselde lijst, die integraal een bakgoot ondersteunt, met geprofileerde houten boeiboord.

Figuur 72 : Zicht op het polygonale kooreinde en (links) de nutsgebouwen aangebouwd aan de sacristie.

De vier puntgevels van de zijbeuken aan westzijde en de vlakke nevenkooreinden aan oostzijde, hebben aandaken afgedekt met een geprofileerde deksteen in blauwe hardsteen en hebben een natuursteen kruisbloem als bekroning. De hoeken met de langshevels worden gemaakt met een diagonaal geplaatste steunbeer, waarboven achthoekig pinakel en bakstenen spits. De spits heeft, weliswaar verschaald, een vrij gelijkaardige opbouw als de hoger besproken arkeltorens, met natuursteen profiel in aanzet, natuursteen hogels en bekroning. Alle kerkdaken zijn zadeldaken in oost-west richting.

Figuur 73 : Zicht op de zuidgevel van de sacristie en op de eindgevel van het zuidkoor.

Figuur 74 : Zicht op de westgevel van de noordelijke beuk.

Tegen het eigenlijke kerkgebouw zijn vier volumes gebouwd.

Tegen de vlakke kooreinden van de nevenkoren zijn, als volumes volledig in pendant, de sacristie (zuidzijde) en een berging (noordzijde, heden stookruimte) aangebouwd. Deze volumes hebben zadeldaken in zuid-noord richting, met een schild aan de kant van het hoogkoor en een puntgevel met aandak in het verlengde van de langse gevels van de kerk. Beide daken worden aan oostzijde doorbroken door een houten dakkapel.

De noord- respectievelijk zuidgevel van de berging en sacristie hebben op de gelijkvloerse verdieping twee spitsboogvormige vensteropeningen, ingezet met houten ramen met glas-in-lood. Ter hoogte van de zolderverdieping is de gevel van de berging geleed met twee spitsboogvensters, ingezet met glas-in-lood, terwijl de zolder van de sacristie in de eindgevel één spitsboogopening bevat met houten luik. De zichtbaar blijvende gevel van de berging aan oostzijde is geleed met twee aan twee gekoppelde spitsboog blindnissen.

Ten oosten van de sacristie zijn verder nog nutsruimtes als een tweede berging en toilet aangebouwd, onder plat dak.

Tegen de eerste travee van de noordbeuk is in lager volume een doopkapel aangebouwd. Een zadeldak, met noklijn dwars op de hoofdrichting van de kerk, sluit aan noordzijde met aandak aan tegen een puntgevel. Twee kleinere spitsboogopeningen

in de lage gevels zijn ingevuld met glas in lood. In de puntgevel is een hoger spitsboog venster met twee lancetten gebouwd.

Wij kunnen opmerken dat de bouwplannen van J. en W. Vercoutere bij de uitvoering volledig tot in de details zijn gevolgd⁴⁶, wat zeker niet altijd het geval is bij wederopbouwkerken.

Figuur 75 : westgevel van de noordbeuk en doopkapel

Diagnose

Metselwerken

Het metselwerk verkeert over het algemeen in een goede bewaringstoestand. Alle afzaten van vensters en steunberen werden zeer recent (2013) hersteld.

Dakbedekking

Reeds bij aanstelling van architect Dries Vanhove als ontwerper, werd vastgesteld dat de leien over het algemeen vrij bros waren⁴⁷. De laatste integrale vervanging van de dakbedekking dateert van 1981, waardoor de leien nog relatief jong zijn. Allicht gaat het om een iets minder vorstresistente leisoort die dan is gebruikt. Een integrale vernieuwing van de leien dringt zich op.

Alle aansluitingen in lood (noordbomen, aansluitingen op opgaand metselwerk) worden meegaand vervangen.

⁴⁶ Met uitzondering van de stenen spits van de weststoren waarbij, zoals in deel 2 besproken, blijkt uit gelijktijdige meetstaten dat die niet bedoeld was te bouwen.

⁴⁷ Ondertussen, in het laatste verslag van Monumentenwacht Vlaanderen van 2.03.2015 wordt dit onderkend, voor drie van de 6 dakvlakken van de kerk. Gezien het naar verwachting alle dezelfde leien zijn, gaat het verschil hier om min of meer blootstelling aan wind en zon (gemakkelijker opdrogen) of aan regen (nat worden), en dus de oriëntatie die heeft bepaald dat diverse dakvlakken vlugger vorstschade hebben opgelopen hebben. Er is dus te verwachten dat de toestand van de overige drie dakvlakken met enige vertraging ook deze van de slechtere zullen volgen.

De kerkfabriek heeft goede inspanningen geleverd om de goten toegankelijk te maken, door het plaatsen van gemetaliseerde stalen ladders. De bevestigingspunten van de ladders zijn rechtstreeks op de bebording geplaatst, wat het niet mogelijk heeft gemaakt dit volledig waterdicht af te werken. Hoewel dit momenteel nog geen problemen geeft, is het aangewezen om op termijn, en zeker waar in later stadium de leien nog zullen worden vervangen, om de bevestiging van de ladders aan te passen : er dienen aan onderzijde van de bevestigingsvoetjes latten worden aangelast die hoger in de kepers (of bebording) worden bevestigd. Op deze wijze kunnen de ladders geplaatst worden op loden slabben, hogere delen van genoemde lat te overdekken met lood.

Dakstructuren

De houten dakkappen zijn momenteel moeilijk controleerbaar, door het ontbreken van loopbruggen. Het toegankelijk maken van de zolders is belangrijk voor het verder onderhoud.

Voor zover inspectie mogelijk, verkeren de dakstructuren nog in goede bewaringstoestand.

Evenwel is het momenteel ook niet mogelijk de dakvoeten te controleren, alsmede door de isolatieplaten in kurk, die op de gewelven werden geplaatst. Naar verwachting is bij de laatste vernieuwing van de dakgootbekleding niet steeds secuur gereinigd, gecontroleerd en de dakvoeten hersteld. In het verleden zijn er gootlekken geweest, die binnen schade hebben veroorzaakt. Mogelijk zullen de dakvoeten moeten gesaneerd worden. In ieder geval is te voorzien dat, samen met de vervanging van de dakleien, een zone wordt vrijgelegd in de dakvoeten, dat de dakvlakken volledig worden gereinigd, met wegname van de losliggende isolatieplaten, en dat waar nodig de voeten van de kepers en de spanten hersteld worden.

Gevelsluitingen

De glas-in-loodpanelen in losangeglas (diagonaal geplaatste ruitjes groen glas met blauw gekleurde boord) vertonen loodmoeheid, waardoor de sterkte van de panelen is verdwenen. Waar de bindloodjes ter hoogte van de bindroeden zijn doorgescheurd zijn ze heel bol komen te staan. Ook het feit dat regelmatig schade door wind optreedt wijst in deze richting. Ook het probleem van roestende ijzeren raambruggen begint zich te manifesteren. Hoewel het probleem nog in beginstadium verkeert, manifesteert het zich wel in alle gevels (alle windoriëntaties).

Een algemene restauratie van het glas in lood dringt zich op, waarbij de bakstenen monelen worden hersteld of hernomen en de ijzeren raambruggen worden vervangen door bronzen.

De figuratieve glas-in-loodpanelen, waarvan het probleem van de loodmoeheid niet of minder speelt, maar dat van de roestvormende raambruggen wel, worden best meegenomen.

Bij het herplaatsen van de figuratieve glas-in-loodpanelen is het opportuun om de ruiten in blank glas aan de binnenzijde niet te herplaatsen. Vele zijn gebarsten of gebroken. Ze werden met cementmortel vastgemorteld tegen het baksteen metselwerk. Veel van de schade lijkt intrinsiek te zijn aan de bevestigingswijze met een specie die niet elastisch genoeg is, en waardoor thermische uitzettingsverschillen niet kunnen opgenomen te worden.

De panelen worden best in museale condities in de kerk teruggeplaatst, waarbij in de bestaande sponningen gelaagd blanco glas wordt geplaatst. Het kunsthistorisch belang van de glas in loodramen en de pathologie van de verflagen (zie verder) wijzen trouwens ook in die richting.

Gootschrijnwerk

In de noord- en zuidgevel werd het hout van het gootschrijnwerk laatst vervangen met de bakgoten. Er werd gekozen voor een houtsoort die niet moest geschilderd worden. Evenwel treden na verloop van tijd veel windbarsten op, die verdere verwerking op termijn zullen in de hand werken.

Evenmin is het historisch verdedigbaar dat de houten boeiplanken niet geschilderd worden. Er wordt best

voorzien in het opplamuren van de windbarsten met aangepaste materialen (technisch advies van een verfproducent) en het dekkend schilderen van de bakgoten.

Ter hoogte van de kooreinden, van de technische ruimte en de sacristie, is het gootschrijnwerk niet vernieuwd. Daar is het gootschrijnwerk aan herschilderen toe.

Regenwaterafvoer

Alle goten en regenwaterafvoeren werden recent in koper vervangen.

Er kan wel nog gedacht worden aan het behandelen van de gietijzeren eindstukken tegen roestvorming.

Behandelen van metalen gevel – en dakelementen

Alle metalen elementen zijn aan een behandeling toe. Het kruis op het koor is het meest dringend, gezien de voet van het kruis nagenoeg volledig is doorgeroest.

Voor de muurankers dient de prijs van de logistiek afgewogen te worden. Gemakkelijk te bereiken ankers kunnen inderdaad in een dossier worden opgenomen. Voor het bereiken van hogere ankers is de bouw van stellingen nodig. Indien verder geen werken in deze zones gepland zijn, is het eerder opportuun om de behandeling van deze ankers uit te stellen tot een latere fase. De vermindering in sectie door roestvorming is immers een zeer traag proces, waardoor het voor muurankers mogelijk is de behandeling voor langere periode nog uit te stellen.

De diefijzers van de vensters van de bijruimtes (sacristie en stookruimte) worden wel best spoedig behandeld.

Momenteel heeft de roestvorming nog niet tot noemenswaardige problemen aan het baksteen metselwerk geleid. Indien te lang gewacht wordt zullen wel barsten in het metselwerk beginnen ontstaan.

Er zal momenteel nog een plaatselijke behandeling volstaan, zonder uitname uit het metselwerk.

3.2. Kerkinterieur

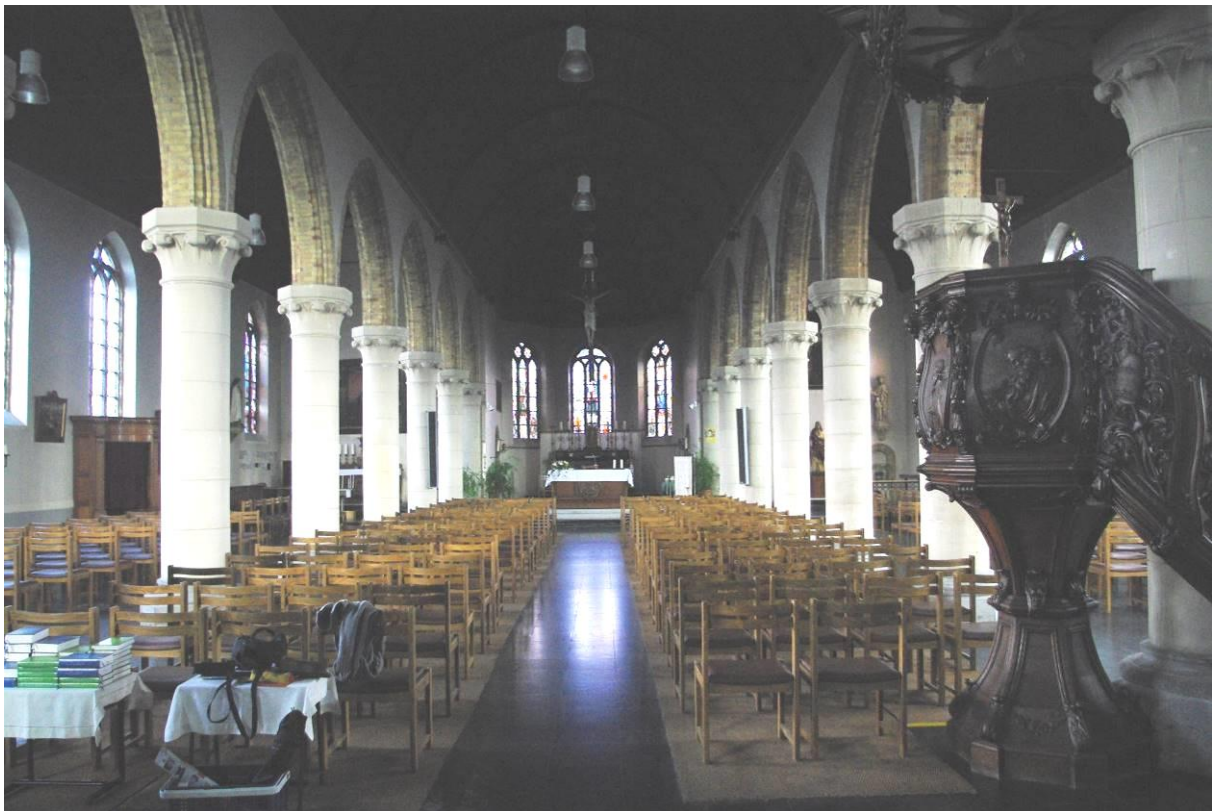
3.2.1. Kerkinterieur – architectuur

Het kerkinterieur is een zuivere hallenkerk, waarbij het schip naadloos in de koren overloopt. De kerk is opgedeeld in acht gelijke traveeën, die volledig overeenkomen met de traveeën van de gevelgeleding; het polyonaal hoogkoor telt een extra travee.

De beuken zijn van elkaar gescheiden door zuilen in natuursteen (Brauwilliers) met achthoekige knopkapitelen, waarop spitsboogvormige scheibogen aanzetten, gemetseld in geprofileerde gele baksteen.

Naast de genoemde elementen enerzijds en anderzijds de spitsboogvormige opening naar de doopkapel en de korfboogvormige deuopeningen naar de sacristie en de berging (stookruimte), met omlijstingen in geprofileerde baksteen, zijn alle binnenwanden van de kerk vlak gepleisterd.

De drie beuken van de kerk, evenals de doopkapel, zijn met een houten spitsboogvormig beplankt gewelf bekroond.

Figuur 76 : Algemeen binnenzicht.

3.2.2. Kerkinterieur - interieurafwerkingen

3.2.2.1. *Muren en gewelven*

De gepleisterde muren van de kerk werden met een eenvoudige sjabloonbeschildering afgewerkt na de wederopbouw, zoals hoger beschreven. Deze zit momenteel weg achter een monochrome beschildering, maar onder de afbladering door, zien we de sjabloonschildering nog aanwezig.

Het is met andere woorden mogelijk om aan de hand van vrijleggingen en onderzoek dit erfgoedelement te revaloriseren (zie verder in deel 6).

In ieder geval is voor elke ingreep aan de muren omzichtigheid geboden voor deze heden verborgen erfgoedelementen – de sjabloonschildering is hierbij als repetitief element minder belangrijk, maar er dient zorg voor gedragen dat een representatief deel behouden blijft voor documentatie. De diverse figuratieve schilderijen (zie Figuur 52) zijn belangrijker en minstens de juiste plaats van deze schilderijen en/of bewijs van hun aanwezigheid zal dienen te worden onderzocht alvorens een interieurrestauratie kan doorgaan.

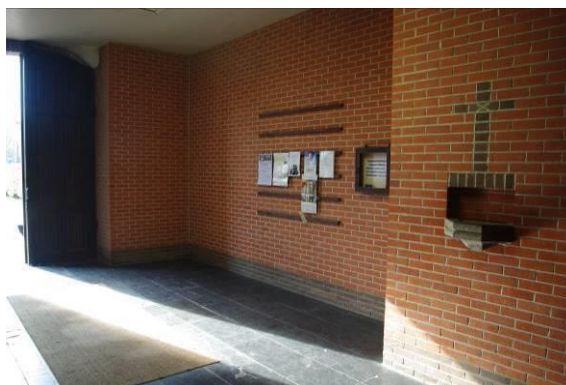
De gewelven zijn gebouwd in houten geprofileerde beplanking op een ribbenstructuur. Voor zover kon worden uitgemaakt vanaf beeldmateriaal, bleven deze steeds zonder een polychrome of geschilderde afwerking, doch steeds met een gevernist aspect.

De houten gewelven zetten aan op een geprofileerde (ongelede) kroonlijst, en zijn zelf geled met geprofileerde lijsten die overeenkomen met de traveemaaat.

De binnenmuren van de gelijkvloerse verdieping onder de westtoren werden in het verleden bekleed met halfsteens baksteen metselwerk. Afgaande op de baksteensoort en het gebruik van een donkerbruine baksteenplint kan met de nodige voorzichtigheid een datering omstreeks 1980 worden vooropgesteld.

Er zijn geen foto's bekend die deze ruimte afbeelden vóór deze aankleding, doch een gepleisterde monochroom geschilderde afwerking lijkt ons het meest aannemelijk, zij het met een natuursteen plint, zij het met een geschilderde plint. Als hier al sjabloonschilderingen aanwezig waren, zal dit nog spaarzamer en/of eenvoudiger geweest zijn dan in de kerkruimte, gezien de graad van de decoratief accenten doorgaans aan het liturgisch aspect gekoppeld wordt.

Hoewel deze muurbekleding, volgens mode-aspect van de periode, eerder een afbreuk doet aan de erfgoedwaarde van deze ruimte, dient in overweging te worden genomen dat allicht geen waardevolle erfgoedelementen zullen kunnen worden hersteld bij het wegnemen van deze bekleding.

Figuur 77 : Muuraankleding toreningang.

Diagnose

Binnenafwerkingen

Het pleisterwerk van de binnenwanden heeft vooral te lijden in de plintzone, en dit door opstijgend vocht en zouten (nitraten ten gevolge van het historische kerkhof rond de kerk). De onderste zone van het metselwerk van de kerk is hetzij gemetseld in ijzerhoudende kalkzandsteen in wildverband, hetzij in Atrechtse zandsteen in rechte blokken. Dit maakt een injectering tegen opstijgend vocht een onderneming die bij voorbaat weinig kans van slagen heeft. Er dient te worden ingezet op een zoutbestendige saneringbepleistering. Het gaat niet om een cementering om het zout te blokkeren (een systeem dat op lange termijn tot hogere schade in de metselwerken leidt en de vochtproblematiek hoger doet manifesteren in het metselwerk), maar om een dampopen en zelfopofferend systeem met een bufferende laag, een zoutsperrende laag en afwerkingslaag. Bij schade aan de pleisterlagen op hogere muurdelen gaat het om louter vochtschade ten gevolg van reeds opgeloste lekken van de regenwaterafvoer. Daar kan een herstel met een klassieke kalkmortel volstaan.

Om de vochthuishouding in de wanden zo goed mogelijk te herstellen, worden synthetische verflagen best afgenomen. Een nieuwe afwerking wordt best uitgevoerd met een kalkverf of een zeer dampopen minerale muurverf.

Bij het afnemen van synthetische verflagen bestaat wel de kans dat de naoorlogse figuratieve schilderingen worden aangesproken. Deze bestonden hoofdzakelijk uit sjabloonschilderingen (fries onder de vensters en t.h.v. de aanzet bogen van de vensters, plint in het koor). Hiervan zal steeds genoeg materiaal overblijven om, zo dit in de toekomst ooit zou gewenst worden, te documenteren en de schildering te reconstrueren.

Wel dient opgelet te worden met twee figuratieve schilderingen in het hoogkoor (zie Figuur 52 en Figuur 53). Deze dienen, als ze nog aanwezig zijn, geconserveerd te worden. Desgevallend kan dit gebeuren door de synthetische lagen plaatselijk niet weg te nemen, voor zover geen gevaar op termijn ontstaat hierdoor. Feit wat verder onderzocht dient te worden. Een vrijlegging en reconstructie van de decoratieve afwerking van de wederopbouwkerk, behoort ook tot de mogelijkheden (zie verder in deel 6). Er kan daarentegen ook gekozen

worden voor een eigentijdse interpretatie van deze schildering, waarbij in een aantal tinten worden gewerkt om weer wat meer kleur in de kerk te krijgen.

Elektriciteit

De lichtarmaturen in de kerk werden onlangs vervangen. De leidingen dienen nog te worden vervangen. Leidingen verlopen hoofdzakelijk over de gewelven van de drie beuken. De ronde metalen buizen buiten tussen de drie beuken dienen wellicht voor het verloop van de leidingen.

Bij het hertraceren dient te worden onderzocht of dit niet kan vervangen worden door een tracé binnen. Dit kan allicht door aan weersijden van de goot en net boven het koper van de reeds vervangen goot een gat te maken en de kabels onder het timmerwerk van de goot door te vissen.

Voor het werk in de zolders zijn loopbruggen noodzakelijk (zie ook 1.1.1 hierboven).

De nieuwe lichtarmaturen werden geplaatst met een hoogtewerker. Hierbij werd schade veroorzaakt aan de betegeling; de schade van de vloeren is inmiddels hersteld door tussenkomst van de verzekeringen (hieronder foto 2014). Er werden recuperatie Basècles tegels geplaatst.

Voor het vervangen van de elektrische leidingen (vooral nog niet meegenomen met de vervanging van de armaturen) die deels ook binnen in opbouw lopen, wordt best gecombineerd met de schilderwerken van het interieur, waarbij van dezelfde stellingen gebruik kan worden gemaakt.

3.2.2.2. *Vloeren*

De vloeren in de kerk bestaan volledig uit Basècles zwarte natuursteentegels formaat 38x38. Er is één doorlopend vloerpatroon, over alle beuken en over koor en schip, in standaard orthogonaal verband.

Het eigenlijke koordeel, ter hoogte van de communiebanken, heeft een trede in een afwijkende natuursteensoort, waarschijnlijk blauwe hardsteen.

De predella's van de zijaltaren en het hoogaltaar zijn uitgewerkt met twee respectievelijk drie tredes, die wel aansluiten bij de tegelvloer, en allicht in Basècles zijn uitgevoerd.

Ook de tegelvloer in de gelijkvloerse torenverdieping is gelegd in dezelfde Basècles tegel en in hetzelfde patroon.

Diagnose

Zie 3.2.2.2 hierboven. De herstellingen zijn ondertussen uitgevoerd, en de vloer verkeert in voorts in een goede toestand van bewaring.

3.2.2.3. *Aankledingen sacristie*

Vloer sacristie

De vloer in de bijruimtes aanpalend aan de sacristie kunnen we identificeren als de oorspronkelijke tegelvoer van de wederopbouw.

Ze zijn gelegd in rode en gele keramische tegels van de *S.A. de produits Réfractaires et Céramiques de Baudour*⁴⁸, cf. de stempel op een resterend (of uitgebroken) lot op de eerste torenverdieping. De afmetingen van de tegels bedragen 16x16 cm.

⁴⁸ Het stempel draagt opschrift in cirkelvorm 'S^{TE} AN^{ME} DE PRODUITS RÉFRACTAIRES ET CERAMIQUES ' en vervolg in cirkelveld 'DE BAUDOUR / OSCAR GÉRARD DIRECTEUR'. Er is weinig gepubliceerd over deze firma, die zich uitsluitend toelegde op vloertegels.

Figuur 78 : Oorspronkelijke keramische vloertegels (wederopbouw) in de bijruimtes van de sacristie.

Figuur 79 en 80 (rechts) : Tegels met stempels Baudour (restant eerste torenverdiep).

In de eigenlijke sacristieruimte werd de tegelvloer reeds vervangen. Daar is een donkerrode met wit gevlekte tegel van 17x17 cm gebruikt, die waarschijnlijk in de jaren 1960 te dateren valt.

In de technische ruimte is een donkerrode natuursteen tegel van 30x30 cm geplaatst. De herkomst van de tegel is onduidelijk.

Figuur 81 : Technische ruimte ten noorden van het hoogkoor

Figuur 82 : Sacristieruimte.

Wanden en plafonds

De wanden en plafonds zijn vlak gepleisterd en hebben geen noemenswaardige erfgoedelementen.

DiagnoseTegels

Hoewel voor de vervanging in de sacristie niet de meest gelukkige keuze tegels is gemaakt, verkeren alle tegelvloeren in goede bewaringstoestand.

Wanden en plafonds

Alle wanden en plafonds verkeren in goede staat van bewaring. Typisch zijn de opbouw leidingen van de elektriciteit, die een minder esthetische indruk geven.

Binnenschrijnwerk

Alle binnenschrijnwerk verkeert in een goede staat van bewaring.

Buitenschrijnwerk

Ook hier is het glas-in-lood aan herladen toe, gezien de loodvattingen moeheid vertonen. Het hout van het schrijnwerk dient herschilderd te worden.

3.3. Kerkinterieur – kerkmeubilair, ingemetselde en nagelvast bevestigde erfgoedelementen

3.3.1. Altaren

3.3.1.1. Hoofdaltaar

Het hoogaltaar met eclectische inslag en neogotische detaillering werd na WOI nieuw gemaakt. Het bronzen tabernakel, bekroond met een kroon en een Christus aan het kruis, werden geleverd door de firma Wilmotte uit Luik⁴⁹. De twee deuren van het tabernakel symboliseren de H. Communie en het Lam Gods. Mogelijk is ook het ajour inlegwerk in brons in het predella van het tabernakel van dezelfde firma. In een ronde cartouche met uitlopend loofwerk is een zich in de borst pikkende pelikaan afgebeeld. Het eigenlijke altaar en daarboven gelegen predella zijn gemaakt uit blauwe hardsteen, waarbij een kleuraccent gegeven is aan de geprofileerde lijsten, door verzoeting of polijsten van de steen. In de gotische blindnissen van het altaarfront zijn diverse elementen verguld, allicht met potjesgoud.

De altaartreden zijn vervaardigd uit Basècles, hetzij uit gepolijste Doornikse steen. Het altaar is vast bevestigd met mortelvoeg op de treden. Het hoofdaltaar is opgenomen in het beschermingsbesluit. Het is een eenvoudig maar verzorgd vormgegeven altaar, waarbij de liturgische onderdelen, met name het tabernakel en bekroning met kruis, rijker zijn uitgewerkt.

Figuur 83 : Hoogaltaar door firma Wilmotte uit Luik (omstreeks 1925)

Diagnose

Het volledige altaarfront vertoont een heel sterke problematiek van actieve afschilfering van de natuursteen. Gezien het om een heel resistente natuursteensoort gaat, die bovendien binnen is opgesteld, kan deze moeilijk anders te verklaren zijn dan door een onaangepaste behandeling in het verleden. Er wordt bijvoorbeeld

⁴⁹ A. NOTERDAEME, *Op.cit.*, 1986, p. 12. De kostprijs van het altaar bedroeg toen 20.300 fr. De auteur citeert uit het ondertussen verdwenen dagboek van pastoor Charles Depuyt.

gedacht aan een chemische reiniging met een sterk bijtend product, dat achteraf niet geneutraliseerd is geweest. In voorkomend geval tot een restauratie wordt overgegaan, zal eerst een chemische analyse dienen te gebeuren van eventuele residuen in de steen.

3.3.1.2. Zijaltaar noord en liturgisch altaar

Oorspronkelijk besteld als twee zijaltaren bij firma Walter Robaeys uit Sint-Kruis, waarbij oude medaillons werden ingewerkt⁵⁰, afkomstig uit de lambrisering van de vooroorlogse kerk (zie foto Mission Dhuicque hierna)⁵¹. De medaillons beelden de H. Helena en de H. Opportuna van Montreuil af⁵². De medaillons worden in het fotorepertorium van de Belgische bedehuizen omstreeks 1700 gedateerd⁵³.

In 1970 zien we reeds het tweede zijaltaar in de kerk verplaatst⁵⁴ als liturgisch altaar, wellicht kort voordien en naar aanleiding van het tweede Vaticaans Concilie.

In het zuidkoor zijn nog steeds de treden uit Basècles en de plankenhouten vloer van de bovenste trede behouden, samen met de predella en de beeldensokkel, zodat het geheel desgevallend hersamengesteld kan worden.

Niettegenstaande het huidige gebruik van het liturgisch altaar, is het altaar te beschouwen als decoratief geheel, samen met de altaartredes en de predella in het

⁵⁰ A. NOTERDAEME, *Op.cit.*, 1986, p. 12. De kostprijs van beide altaren bedroeg toen 8.868 fr. De auteur citeert uit het verdwenen dagboek van pastoor Charles Depuyt.

⁵¹ Het is onduidelijk of deze lambriseringen hoorden bij de koorlambriseringen of niet. Er zijn diverse aanduidingen van nieuwe lambriseringen. In 1719 worden nieuwe lambriseringen gemaakt voor het O.L.Vrouw koor noord (SAI, archief Woesten, 2.g), in 1752 worden er lambriseringen gemaakt voor het Sint-Rictrudus koor (SAI, archief Woesten, 2.tss n. en O.) en in 1765 worden er nog lambriseringen gemaakt door Baes Dauriks (?) uit Roesbrugge (SAI, archief Woesten, 2.j). Gezien deze cartouches geen verwantschap vertonen met de lambrisering van het hoogkoor (Figuur 14) maar wel met de cartouche tegen de rug van de kuip van de preekstoel (zie Figuur 118) zou eerder kunnen aangenomen worden dat deze lambrisering werd besteld, op het ogenblik dat de (aangekochte ?) preekstoel in de kerk werd geïntegreerd. In voorkomend geval is een laat 18de-eeuwse uitvoering meer waarschijnlijk.

⁵² Ibidem. We volgen deze toeschrijving, gezien de attributen corresponderen (Claes Jo, Claes Alfons, Vincke Kathy, *Sanctus. Meer dan 500 heiligen herkennen*, Leuven, 2002, p.150 en www.heiligen.net en <http://skriebels.be/heiligenkalender/april/22/> geconsulteerd op 5.01.2017.).

⁵³ Cf. consultatie www.kikirpa.be op 5.01.2017.

⁵⁴ Zie fotoreeks Jean Pierre Renard uit 1970 op www.kikirpa.be, onder meer cliché M52323.

zuidkoor. De altaren zijn gebouwd voor de kerk, met hergebruik van elementen uit de vernielde kerk, en dienen, zo niet als nagelvast, te worden beschouwd als cultuurgoederen omwille van decoratieve bestemming. De altaren zijn opgenomen in het beschermingsbesluit. Ze werden relatief rijk uitgewerkt met de wederopbouw, met integratie van elementen, die konden worden gered uit de verwoeste kerk, en zijn daarom belangrijke historische elementen van de kerk.

Figuur 84 (links) : Liturgisch altaar (voormalig zuidaltaar).

Figuur 85 (rechts) : Noordaltaar O.-L.-Vrouw.

Figuur 86 : Behouden altaar en beeldensokkel, op de altaartreden in het zuidkoor.

Figuur 87: Lambrisering tegen de tussenkolom van de scheibogen tussen hoogkoor en zuidkoor, tijdens WOI – foto Mission Dhuicque © OE, K.I.K. clichés E45367 – detail).

Diagnose

Er zijn geen noemenswaardige problemen met deze altaren.

3.3.2. Andere ingemetselde of nagelvast bevestigde elementen, onroerend door aard

3.3.2.1. *Doopkapel met doopvont*

In de na de oorlog uitpandig aangebouwde doopkapel staat een mogelijk 18de-eeuwse doopvont, mogelijk op oudere zuil en sokkel⁵⁵. Laatst genoemde zijn gehouwen uit blauwe hardsteen, terwijl de vontkuip in rode marmer van Rance is gemaakt (Rouge Royal). Een koperen deksel dekt de vont af.

De herkomst is onbekend. In de sokkel is een bisschoppelijk wapenschild afgebeeld, met devies 'Ne Contra Stimulum', doch deze heeft niet tot een identificatie geleid.

De doopkapel is van de kerk afgesloten met een sierlijk uitgesmeed hek, allicht uit de periode van de wederopbouw.

De doopkapel is voor deze vont gebouwd, en de vont is minstens met mortel en mogelijk met een doorgaande dook mechanisch aan de ondergrond bevestigd.

De doopvont is tevens opgenomen in het beschermingsbesluit. Hoewel mogelijk historisch samengesteld uit diverse elementen, is het geheel een geslaagd en rijk uitgewerkt geheel. Het wapenschild verhoogt de waarde met een historische laag, die in de toekomst nog ontsluit kan worden.

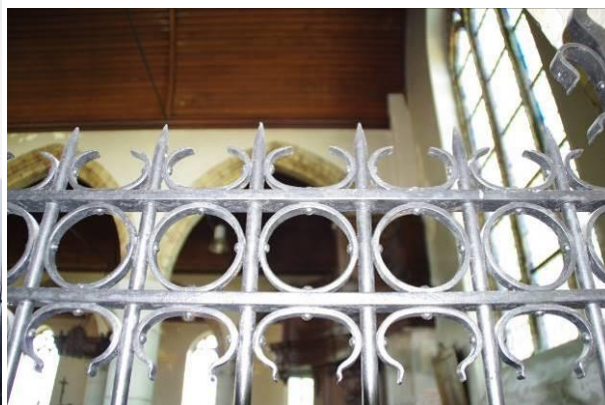
Figuur 88 en 89 : Doopvont.

⁵⁵ We volgen de datering uit het *Fotorepertorium*. De zuil en de versiering ervan doen eerder 15de- of vroeg 16de-eeuws aan.

Figuur 90 : Bisschopsstaf en wapenschild met hoekige dwarsbalk, drie sterren in het hoofd en een klaver in de punt. Devies 'Ne Contra Stimulum'; afgebeeld in de sokkel van de doopvont.

Figuur 91 : Decoratie in de zuil.

Figuur 92 en 93 : Hek doopkapel en detail.

Diagnose

Ten gevolge van een doorgaande steek (mogelijk ooit opengescheurd), is de zuil mechanisch geborgen met twee metalen beugels, die esthetisch sterk storen. In overleg met een restaurator – conservator steen kan allicht tot een meer gepaste oplossing worden gekomen, middels het inwendig verankeren met roestvast staal, zeer kleine boordiameters en aangepaste steenlijmen ter verankering.

3.3.2.2. Doksaal, portaal en orgel

Het doksaal en orgel zijn afkomstig van het oude Brigittijnenklooster van Sint-Sixtus te Westvleteren, en werden door de toenmalige pastoor Larmuseau in 1784 aangekocht na de afschaffing van het klooster. Het orgel is gebouwd in 1781 en voor heroprichting in Woesten in 1784 werd de orgelbouwer Vanderhaeghen uit Rijsel gecontracteerd.

Hierdoor is er een sterk vermoeden dat de kast en het orgel ook door deze orgelbouwer waren gebouwd enkele jaren voordien⁵⁶.

Het tochtportaal onder de doksaalbalustrade is hetzelfde jaar aangekocht uit het gesupprimeerde klooster van Ten Bunderen uit Ieper⁵⁷.

Het orgel zelf wordt sterk beschadigd tijdens de Eerste Wereldoorlog (zie Figuur 15 en Figuur 32), evenals het centrale paneel van de doksaalbalustrade (aangeduid met 'détruit' op de schets van de Mission Dhuicque, Figuur 105). Het geheel van het portaal, het doksaal en het orgel werden vervolgens door de Mission Dhuicque in veiligheid gebracht⁵⁸. Het centrale paneel van de doksaalbalustrade heeft een afwijkende kleur, waardoor wij mogen aannemen dat deze aanvulling nieuw gemaakt is na de Eerste Wereldoorlog. De decoratie met het centrale bekroonde schildvormige cartouche, versierd met onder meer guirlandes, bladenslingers, wijkt ook af van de decoratie van de andere panelen, die alle muziektrofeeën voorstellen. Op de cartouche is (reeds met herneming) de datum 1784 geschilderd (zie Figuur 102).

Het portaal werd na WO I onder het doksaal herbouwd, waarvoor het sterk diende te worden aangepast. Onder meer de vorm en de hoogte werden aangepast⁵⁹.

Het orgelinstrument was waarschijnlijk veel sterker beschadigd. In 1927 is een volledig nieuw instrument gebouwd in de 18de-eeuwse orgelkast door Jos en P. Loncke, waarbij het contract in ieder geval geen hergebruik stipuleerde⁶⁰.

Alle beschreven erfgoedelementen hierboven zijn volledig nagelvaste elementen, en maken hierdoor inherent deel uit van het gebouw. De orgelkast en het doksaal zijn als erfgoedelementen opgenomen in het beschermingsbesluit. De orgelkast en de doksaalbalustrade horen bij het kunsthistorisch meest waardevolle kerkmeubilair dat de kerk rijk is. Ze zijn waardevol als getuigen en historische overblijfselen van de

⁵⁶ A. NOTERDAEME, *Op.cit.*, 1986, p. 12-13 (bronnen : ARA, fonds Religiekas, bundel 512, map 12, SAI, kerkarchief Sint-Rictrudis 3 register kerkrekeningen 1781-1836, dagboek pastoor Ch. Depuyt). ROOSE, P. *Orgel kerk Sint-Rictrudis*, uitgebreide orgelfiche Vleteren 04, zoals geconsulteerd op AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Orgel kerk Sint-Rictrudis, Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/92047> (geraadpleegd op 6 januari 2017), A. Deschrevel, "Het Orgelbouwersgeslacht Vander Haeghen", in : *De Praestant*, jg. II, 1953.

⁵⁷ A. NOTERDAEME, *Op.cit.*, 1986, p. 13 (bronnen : SAI, kerkarchief Sint-Rictrudis 3 register kerkrekeningen 1781-1836, p. 33 verso).

⁵⁸ Zie hoger, ter hoogte van voetnoot 15.

⁵⁹ De vorm van het portaal voor de oorlog is te zien op de opmetingsschets Dhuicque (Figuur 105); het doksaal was gebouwd dieper in het torenvolume, zoals zichtbaar op foto cliché E45363 van de Mission Dhuicque (Figuur 103). De digitale scan op hoge resolutie (www.kikirpa.be) laat toe de vorm van de bestaande dubbele rondboogvormige deur te herkennen, doch de decoratie in de boogzwikken is duidelijk ingekort voor de nieuwe plaatsing, wat ook duidelijk is aan de insnijdingen in de decoratie die nu zichtbaar zijn. Mogelijk zijn ook kapitelen weggevalen voor de plaatsing. De opmetingsschets Dhuicque toont een lambrisering, mogelijk de aangevulde zones in de inkom van de gelijkvloerse torenverdieping (de paneelvorm lijkt immers niet te corresponderen in breedte met de ingekorte tussenstukken tussen de portaaldeuren).

⁶⁰ Transcriptie van het contract in ROOSE, P. *Orgel kerk Sint-Rictrudis*, uitgebreide orgelfiche Vleteren 04, p.5, zoals geconsulteerd op AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Orgel kerk Sint-Rictrudis, Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/92047> (geraadpleegd op 6 januari 2017).

vooorlogse kerk. Het tochtportaal is minder rijk uitgewerkt, doch dateert uit dezelfde stijlperiode en is goed geïntegreerd met het geheel van doksaalbalustrade en orgel.

Figuur 94 : Geheel van orgel, doksaal en tochtsas.

Figuur 95 : Centraal paneel van de doksaalbalustrade.

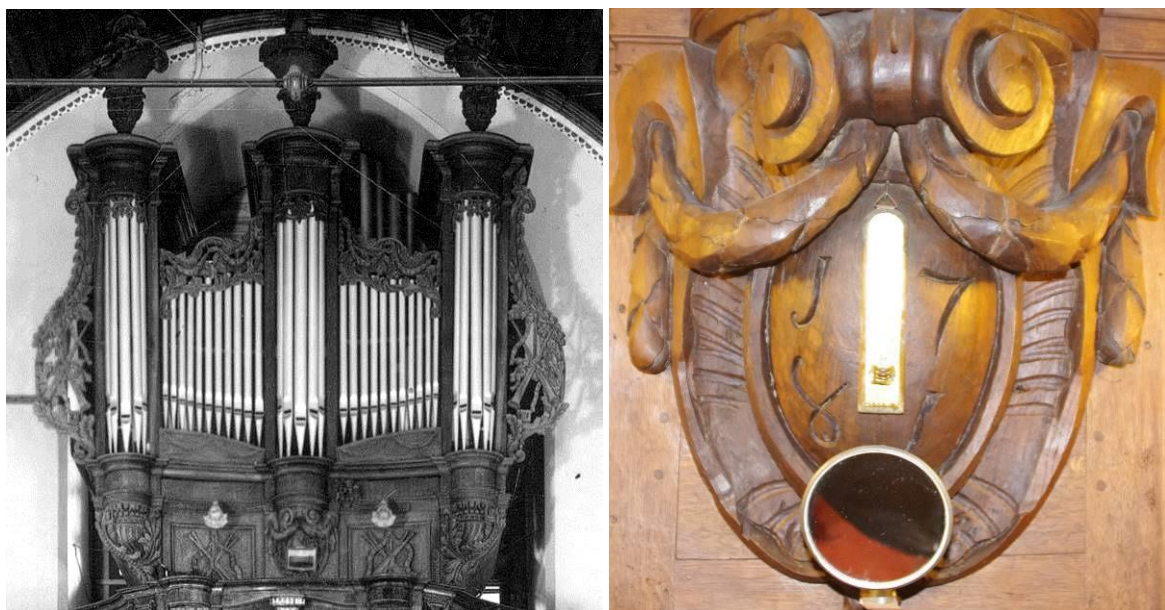

Figuur 96 en 97 : Details van de doksaalbalustrade – diverse muziektrofeeën.

Figuur 98 : Centrale deur van de tochtsas (ingesneden decoratie bovenaan i.f.v. de nieuwe plaats na WOI).

Figuur 99 : Zijdeur van de tochtsas, bekroond door een muziektrofee.

Figuur 100 : Orgel – opname uit 1944 (Foto © [K.I.K.](#) A065313).

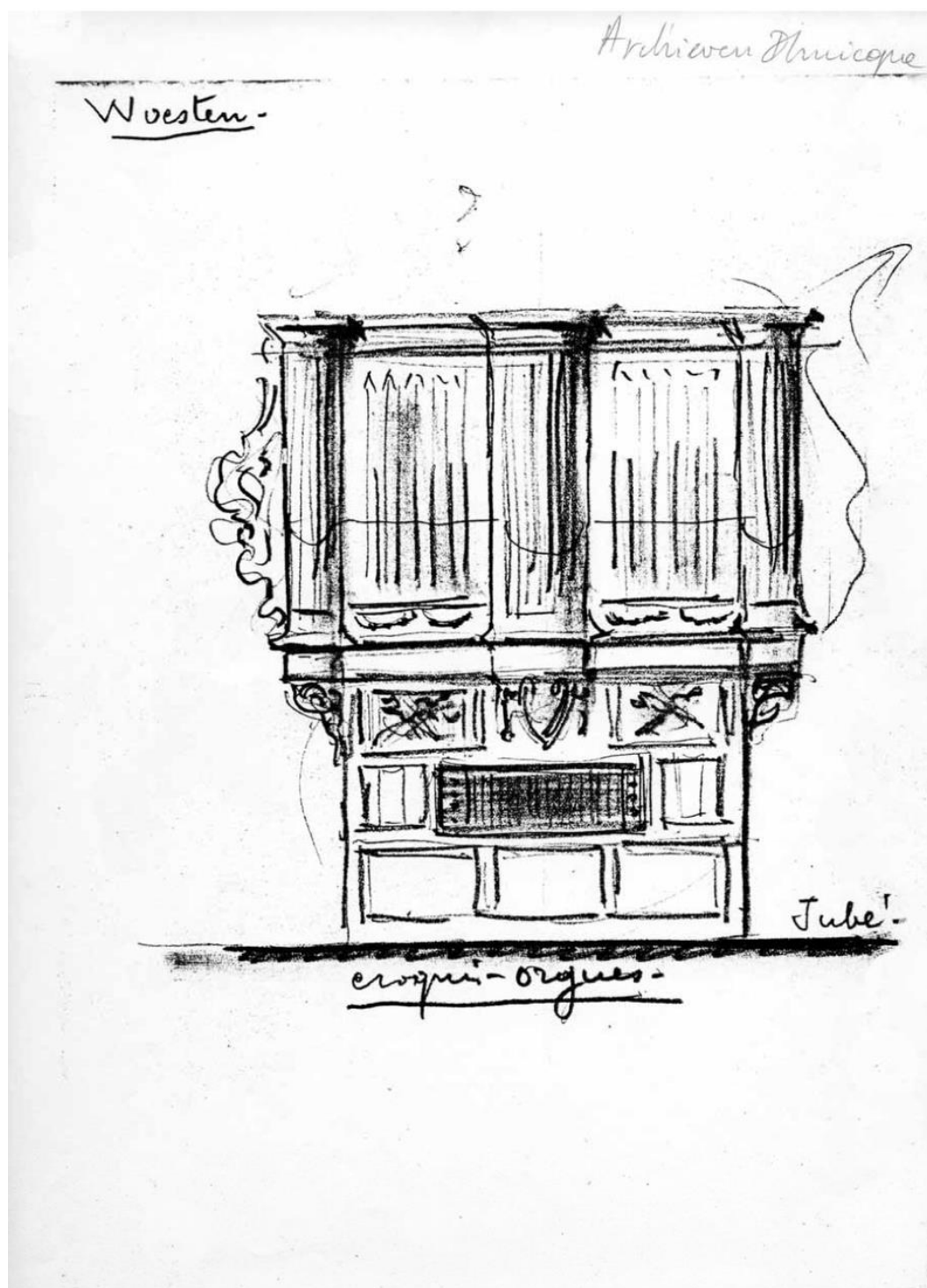
Figuur 101 : Datumopschrift in het orgel (1781).

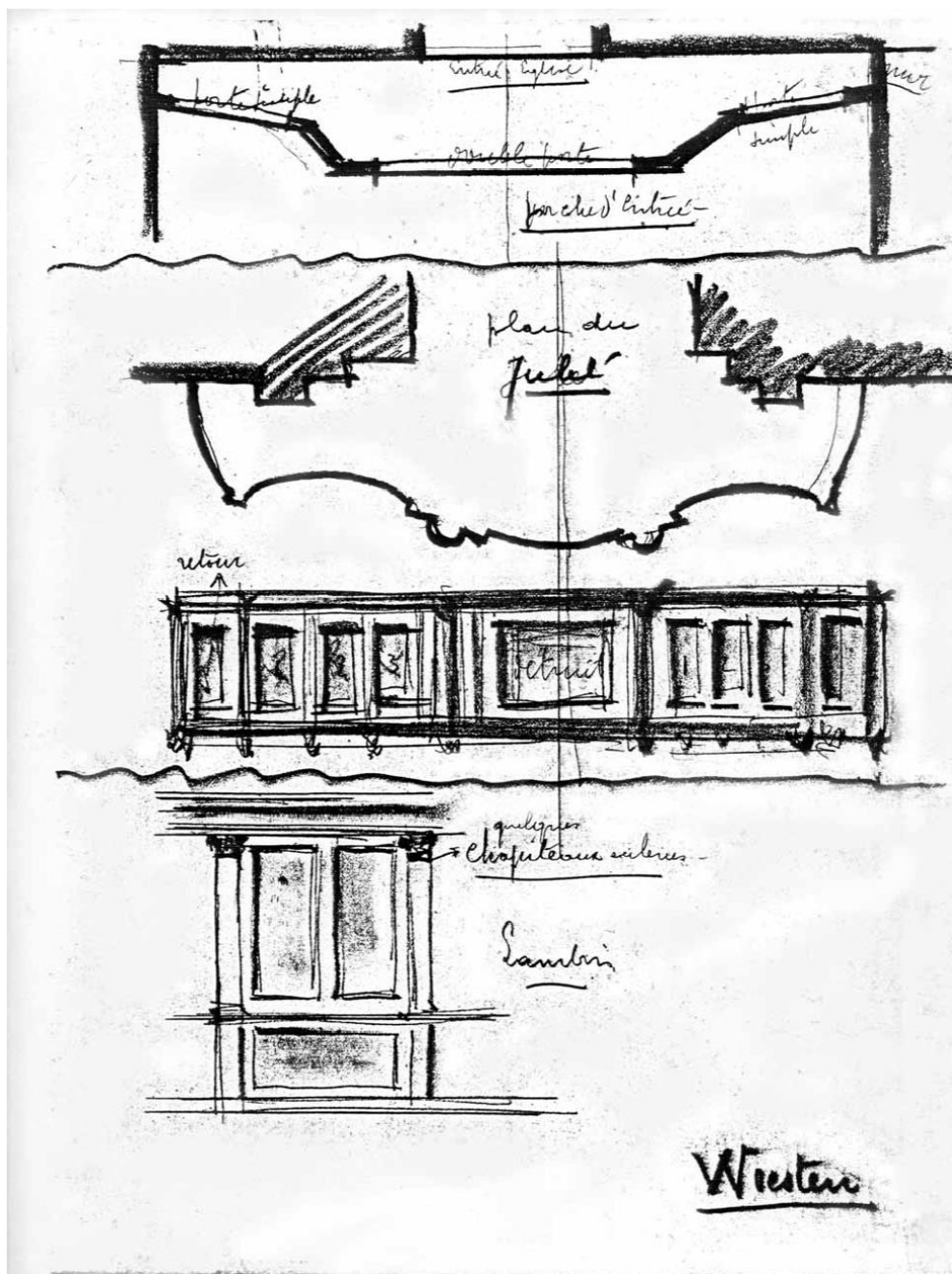
Figuur 102 : Datumschildering in de centrale cartouche van de doksaalbalustrade.

Figuur 103 : Detail opname verwoesting tijdens WOI - foto Mission Dhuicque (© [K.I.K.](#) cliché E45363).

Figuur 104 : Schets met aanduidingen over de orgelkast van de Mission Dhuicque (archief Onroerend Erfgoed, overgenomen uit *orgelfiche Vleteren 04*).

Figuur 105 : Schets met aanduidingen over het doksaal en inkomzas van de Mission Dhuicque (archief Onroerend Erfgoed, overgenomen uit *orgelfiche Vleteren 04*).

Diagnose

Doksaal

Aan de onderzijde van het doksaal is een stuk van het pleisterwerk afgevallen, ten gevolge van waterinfiltraties in het verleden. De houten structuur bevindt zich nog in goede bewaringsconditie. Het houten sieralement dient te worden herplaatst of gereconstrueerd.

Orgel

De orgelkast van Vanderhaeghen is zeer waardevol, doch het instrument werd integraal vernieuwd na WOI en is minder waardevol. Het orgel is gerestaureerd in 1983, en is momenteel nog bespeelbaar. De trompetten, opgebouwd tegen de zijkanten van de orgelkast, zijn heden uitgeschakeld, gezien het een groot bijwerk is om deze gestemd te houden.

Het orgel heeft momenteel geen achterwand, wat tot een veel snellere vervuiling en schade aan het instrument kan leiden. In overleg met de vakafdeling Orgels, beiaarden en torenuurwerken, wordt geadviseerd om een achterwand terug te reconstrueren, als aanvulling van de bestaande orgelkast, te combineren met een interieurdossier⁶¹. Gezien een grote reiniging nodig is alle 30 jaar, zal een nieuw groot onderhoud nodig zijn binnen ongeveer 10 jaar.

3.3.2.3. *Communiebank*

De communiebank werd in 1722 nieuw gemaakt en geplaatst in de kerk⁶². De communiebank is gesmeed, met elementen uitgewerkt in slagmetaal (koper of messing). Knopen en opgewerkte rondellen zijn verguld.

De communiebank hoorde bij de door de Mission Dhuicque in veiligheid gebrachte kerkgoederen (zie hoger) en kreeg na de oorlog een nieuwe plaats in de wederopbouwkerk. Na de liturgische wijzigingen, met de verplaatsing van het zuidelijke nevenaltaar kort voor 1970 (zie hoger), bevond de communiebank zich nog steeds in het hoogkoor. Op een ongekend ogenblik daarna werd de communiebank in twee helften in de nevenkoren opgesteld, nagelvast bevestigd in de altaartrede en in de muur middels een nieuwe zijplank voor de stevigheid van het geheel.

In elk geval is de communiebank opgenomen in het beschermingsbesluit. In tegenstelling tot de vermelding aldaar, is de communiebank volledig, maar hoorde die, zoals aangetoond, tot het hoogkoor. Minder rijk uitgewerkt dan houten ajour voorbeelden

⁶¹ Overleg met Michel Lemmens (Onroerend Erfgoed) op 15 januari 2016 telefonisch en op 20 januari 2016 ter plaatse.

⁶² SAI, kerkarchief Sint-Rictrudis Woesten, nr. 2.o. Nieuwe inventaris van alle ornamenten 4 dec. 1747 (pastoor J. Clarysse) en nr. 2.g. Ornamenten van de kerk, waarin de volgende passage : *Anno 1722 20 novembris positam est novum schamnum communionis constans 19 libris magnis et 8 solidis partim ex pio legato Caroli Bourry filii Caroli, partim ex nummis ecclesie*. De communiebank is reeds zichtbaar op de vooroorlogse foto van het interieur (Figuur 14).

uit andere kerken, is deze communiebank, die kon worden gered uit de verwoeste kerk, een belangrijk historisch en kunsthistorisch stuk kerkmeubilair. Eenvoudig maar verzorgd smeedwerk werd ingevuld met decoratieve voorstellingen.

Figuur 106 en 107 : Linker- en rechterdeel van de communiebank, respectievelijk opgesteld in het noord- en zuidkoor.

Figuur 108-109-110-111-112 : Details van de elementen in slagkoper.

Figuur 113 : Opname van de communiebank in 1944, nog in het hoogkoor ([© K.I.K., A65302](#)).

Figuur 114 : Opname van de communiebank in 1970, nog in het hoogkoor (© K.I.K., M52331).

Diagnose

De communiebank verkeert heden in een goede staat van bewaring.

3.3.2.4. *Biechtstoelen*

Het is onduidelijk van wanneer de biechtstoelen dateren. Reeds in een vroeg 18de-eeuwse inventaris worden twee biechtstoelen vermeld⁶³, doch er zijn twee vermeldingen van nieuwe biechtstoelen, in 1722 een nieuwe biechtstoel in het Sint-Rictrudiskoor (zuid)⁶⁴ en in 1752 wordt een nieuwe 'boiserie' (lambrisering) aangebracht in het Sint-Rictrudiskoor, met een nieuwe biechtstoel voor de paters⁶⁵. In de *nieuwen inventaris* van de ornamenten van 1747 nochtans⁶⁶, is sprake van twee biechtstoelen van 1716 en één voor de paters van 1742. In ieder geval zijn de twee biechtstoelen, in een relatief sobere classicistische stijl, zo verwant, dat er mag worden aangenomen dat ze ongeveer gelijktijdig zijn uitgevoerd; een datering omstreeks 1720 lijkt het meest waarschijnlijk. De biechtstoelen werden tijdens de Eerste Wereldoorlog door de Mission Dhuicque in veiligheid gebracht (zie hoger) en werden in de wederopbouwkerk herplaatst, waardoor ze bij de belangrijkste historische elementen van het kerkmeubilair horen; niettegenstaande ze eerder sober zijn uitgewerkt, zijn het belangrijke 18de-eeuwse kunsthistorische stukken. De biechtstoelen zijn nagelvast in de vloer vast gebouwd.

⁶³ SAI, kerkarchief Sint-Rictrudis Woesten, nr. 2.g. *In de selve kercke sijn twee biechtstoelen waarvan den ordinair en voor den heere pastor staet in den choor van onze L. Vrouwe.*

⁶⁴ SAI, kerkarchief Sint-Rictrudis Woesten, nr. 2.g. (opsomming van geschenken en bestelde ornamenten).

⁶⁵ SAI, kerkarchief Sint-Rictrudis Woesten, nr. 2. Register tussen n en o (herneming van de schenkingen en bestellingen).

⁶⁶ SAI, kerkarchief Sint-Rictrudis Woesten, nr. 2.o. Nieuwe inventaris van alle ornamenten 4 dec. 1747 (pastoor J. Clarysse).

Figuur 115 en 116 : Biechtstoel in het noordelijk (links) en zuidelijk (rechts) nevenkoor.

Diagnose

De biechtstoelen verkeren in goede bewaringstoestand.

3.3.2.5. Preekstoel

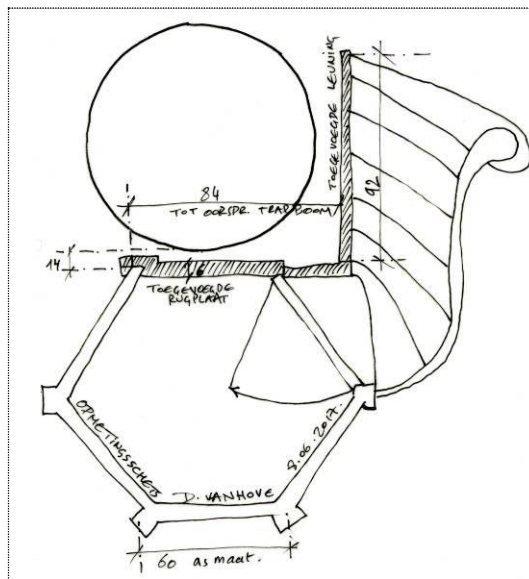
A. Noterdaeme noteert in zijn studie dat de preekstoel niet voor de kerk gemaakt is, en waarschijnlijk voor de kerk is aangekocht, doch staat dit niet met bronnen⁶⁷. Deze deductie is waarschijnlijk geënt op de wijze waarop de preekstoel terug in de kerk is geplaatst na WOI, gezien er duidelijk een trapleuning is bijgebouwd.

We kennen meerdere uitvoeringen van dit type preekstoel, met uitbukkende kuipvorm, uit de 18de eeuw, zij het volledig ophangend, zij het bijkomend ondersteund⁶⁸. Deze zijn (in tegenstelling tot eerdere preekstoelen) meestal specifiek uitgewerkt naar de plaats waar ze terecht komen, wat zowel tegen bundelpijlers of pilasters kan zijn, hetzij voor plaatsing tegen een ronde kolom, zoals bijvoorbeeld in de Sint-Vedastuskerk te Reningelst (zie

⁶⁷ A. Noterdaeme citeert een brief van pastoor Larmuseau aan deken Leleu van 8.05.1768, waarin gesteld wordt dat de bestaande preekstoel zeer 'caduuc' was. A. Noterdaeme citeert diverse bronnen m.b.t. de aankoop van het orgel, balustrade en het tochtportaal. Gezien in de studie de preekstoel zeer uitgebreid behandeld wordt, mag aangenomen worden dat diezelfde bronnen de preekstoel niet behandelen. In de 18de-eeuwse inventarissen is geen melding van een preekstoel. Nergens is een aankoop noch een nieuwe preekstoel vermeld. Gezien de context van deze bronnen is een nieuw gemaakte preekstoel kort na 1768 even goed mogelijk als de aankoop van een bestaande.

⁶⁸ Gelijkaardige opstellingen uit dezelfde periode, tegen kolommen of bundelpijlers, zijn opgenomen in PHILIPPOT Paul, COEKELBERGHS Denis, LOZE Pierre, VAUTIER Dominique, *L'architecture religieuse et la sculpture Baroques dans les Pays-Bas méridionaux et la Principauté de Liège 1600-1770*, Liège, 2003, p. 584 e.v. : Sint-Niklaaskerk Westkapelle (1745), Sint-Bavokerk te Watou (1750), Sint-Mildredakerk te Izenberge (1760), Sint-Pieterskerk te Gijverinckhove (1772) (zie verder), evenals vrij gelijkaardige voorbeelden in Noord-Frankrijk : Sint-Omaarskerk Quaëdyne (1750), Sint-Volkwinkerk Pitgam (gebroeders Piette), Sint-Joriskerk Crochte (1748), Sint-Pieters-bandenkerk in Ellezelles.

Figuur 122). Welnu, een detailopmeting wijst uit dat het verbouwde uitzicht, zowel de aanpassing van het rugpaneel en aanvulling van de kroonlijst van de kuip en inzetstukken van de uitbultende vorm, als de toegevoegde trapboom en leuning uitsluitend te maken hebben met aanpassingen na WOI voor de gewijzigde opstelling tegen een ronde kolom. De kuip en de trap zijn oorspronkelijk gemaakt voor de plaatsing tegen een rechthoekige pijler. Als de preekstoel centraal was geplaatst impliceert dit een breedte van de pijler van 108 cm; de trapboom aan zijde pijler maakte een retour van 92 cm. Dit komt overeen met het vooroorlogs uitzicht (zie Figuur 118 hieronder), waardoor wij geneigd zijn te besluiten dat de preekstoel eerder wel voor de Sint-Rictrudiskerk op maat werd gemaakt.

Figuur 117 : opmetingsschets van de kuip van de preekstoel (D. Vanhove 8.06.2017)

Er dient hier gewezen te worden op de enorm sterke gelijkenis met de preekstoel in de Sint-Pieterskerk te Gijverinkhove, voor wat de kuip betreft. Hoewel het thema van de vier kerkvaders zeer vaak voorkomt op preekstoelen, is de gelijkenis hier te groot om toeval te zijn, in die mate dat er van een kopij kan worden gesproken, met slechts zeer geringe verschillen in de detaillering. Ook de trofeeën in de trapleuning zijn zeer gelijklopend⁶⁹, als de decoratieve uitwerking van de schelp van de preekstoel (hoewel te Woesten het bekronende motief met baldakijn en engel ontbreken).

Te Gijverinckhove is de preekstoel toegeschreven aan Ignatius Vossele en broers in 1772. Er mag aangenomen worden dat de preekstoel te Woesten van dezelfde hand gesneden is⁷⁰. We zien er wel een andere opstelling, vooreerst tegen een ronde pijler in

⁶⁹ Te Woesten : van beneden naar boven : een (bisschops- of abts-) mijter en kromstaf, een bisschopshoed met 6 kwasten en gewone kruis staf, een tiara en pauselijke staf met kruis met drie armen. Te Gijverinckhove : een bisschopshoed met boek (bijbel), een mijter met boek (bijbel) en een gewone kruis staf.

⁷⁰ Ook nog van deze beeldhouwer, actief tussen 1752 en 1781 : de twee biechtstoelen in de kerk van Gijverinckhove, twee zijaltaren in de kerk te Quaëdyne en het altaar van de rozenkrans te Pitgam (PHILIPPOT, COEKELBERGHS, e.a., *Op.cit.*, 2003, p. 1060). Ignatius Vosselle, gekend als meester beeldhouwer op de vismarkt te Sint-Winoksbergen, komt ook terug in de archieven m.b.t. de orgelkast van de Sint-Blasiuskerk te Krombeke (A. DEWITTE, "Lastenboek voor het tweemanualig orgel van de Blasiuskerk te Krombeke / 1789", in : *Biekorf - Westvlaams archief voor geschiedenis, oudheidkunde en folklore*, jg. LXXV, Brugge, 1974, blz. 46-49, ook volledig geciteerd in orgelfiche Poperinge03.pdf op : AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017:

plaats van tegen een vlakke pijler, en in hangende uitvoering in plaats van geplaatst op een steunpijler.

Na de wederopbouw van de kerk werd de preekstoel tegen de derde zuil (vanaf oost) van het zuidkoor/zuidbeuk opgesteld. Hiervoor diende, zoals hoger reeds aangestipt, aan één zijde een leuning bij te worden gemaakt. Ook de schelp en de kuip werden licht aangepast voor deze plaatsing. Na 1970⁷¹ werd de preekstoel verplaatst naar de vijfde kolom van dezelfde zijbeuk.

Niettegenstaande de preekstoel enkele keren van plaats wijzigde in de kerk, dient de preekstoel als nagelvast, en hierom als inherent onderdeel van het kerkgebouw, worden beschouwd. De preekstoel is als erfgoedelement ook in het beschermingsbesluit opgenomen.

De preekstoel is zeer rijk uitgewerkt, heeft onmiskenbaar een hoge kunsthistorische waarde en behoort bij de meest waardevolle stukken kerkmeubilair.. Ze is te situeren binnen een eerder lokaal 18de-eeuws vormtype met uitgesproken gewelfde kuip.

Figuur 118 (links) : Vooroorlogse opstelling van de preekstoel tegen de ZO pijler van de viering (detail Figuur 14).

Figuur 119 (rechts) : Opstelling in de wederopbouwkerk – foto uit 1944 (© K.I.K., A65290).

Orgel kerk Sint-Blasius, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/92035> (geraadpleegd op 9 januari 2017).)

⁷¹ Zie foto M52323 van K.I.K. uit 1970.

Figuur 120 en 121 : Foto's preekstoel huidige locatie

Figuur 122 en 123 : Vergelijkbare preekstoel in de Sint-Vedastuskerk te Reningelst. De trap heeft slechts één trapboom en is tegen de kolom opgehangen. Dit is geen erfgoedelement van de Sint-Rictruduskerk.

Figuur 124 en 125 : foto's van de preekstoel van Ignatius Vosselle (1772) in de Sint-Pieterskerk te Gijverinckhove, opnames uit 1944 (© [K.I.K.](#), B59436 en B59437). Dit is **geen erfgoedelement van de Sint-Rictruduskerk.**

Foto's van de panelen van de kuipen, met van boven naar onder: kerkvaders Augustinus van Hippo, Ambrosius van Milaan, Gregorius de Grote, Hyronimus
links opnames Sint-Rictruduskerk,
rechts Sint-Pieterskerk te Gijverinckhove ([© K.I.K.](#), B59432 detail, B59432 detail, B59435 en B59433). (**geen erfgoedelement van de Sint-Rictruduskerk**)

Diagnose

De preekstoel verkeert momenteel in een goede bewaringstoestand

3.3.2.6. *Koorbanken*

In de kerk zijn twee koorbanken aanwezig, die waarschijnlijk voor de wederopbouwkerk zijn gemaakt⁷², in een zeer sobere neoclassicistische stijl. Tot na 1970 stonden ze in het hoogkoor opgesteld (zie Figuur 114), en op een ongekend ogenblik werden ze naar de nevenkoren verplaatst, alwaar zij nagelvast werden gemonteerd.

Hoewel eerder sober en gezien de beperkte ouderdom eerder met beperkte kunsthistorische waarde, zijn de koorbanken zeer verzorgd uitgewerkt. Doordat de wederopbouwkerk eerder sober werd aangekleed, en vermits maar een beperkt aantal

⁷² De koorstoelen zijn niet zichtbaar op de foto van het interieur voor WOI (Figuur 14), in ieder geval is het koorgestoelte zichtbaar op de eerste reeks interieurfoto's na WOI, 1944 bij K.I.K..

elementen uit de oorlogsbrand kon worden gesleept, dragen zij bij aan de verrijking van het uitzicht van de kerk.

Figuur 126 en 127 : Koorbanken, heden opgesteld in het noordelijk nevenkoor (links) en zuidelijk nevenkoor (rechts)

Figuur 128 : Koorbanken, frontaal zicht (nevenkoor noord).

3.3.2.7. *Glas-in-loodramen*

Er werden geen archiefdocumenten teruggevonden m.b.t. de glas-in-loodramen. Het is ongekend of bij de wederopbouw in de jaren 1920 reeds gebrandschilderde ramen zijn geplaatst⁷³ en/of indien de huidige glas-in-loodramen met oorlogsschadevergoeding werden geplaatst.

⁷³ Er zijn de auteur ook geen interieurfoto's bekend tussen beide oorlogen. (foto HEU007500054 op www.westhoekverbeeldt.be postkaart uitgave Boussemaere - hierboven ook Figuur 44 - is aldaar foutief gedateerd gezien het glasraam St. Rictrudis van 1951 reeds zichtbaar is).

De glas-in-loodramen in het hoogkoor vertonen een heiligenfiguur over vier panelen van de centrale lancet, en wapenschilden naast en onder de heiligenfiguur. In de zijlancetten twee engelen over de onderste twee panelen.

Noordoost : H. Brigida. Links onder 'GIFT DER PAROCHIANEN' en daaronder gesigneerd 'PYL G. S^T. NIKLAAS'

Oost : H. Rictrudis. Gedateerd in het maaswerk 'ANNO' '1951'

Zuidoost : H. Apolonia. Links onder 'GIFT DER PAROCHIANEN'

In het noordelijk nevenkoor (meest oostelijke venster van de noordgevel) is een voorstelling van Onze Lieve Vrouw van Zeven Weeën, geflankeerd door twee engelenfiguren. In het zuidelijk nevenkoor (aan overzijde) centraal figuur van het H. Hart, links geflankeerd door H. Margaretha-Maria en rechts door H. Lutgardis.

Uit de gedigitaliseerde inventaris Bakelants⁷⁴ blijkt dat het om een vroeg werk gaat van Staf (Gustaaf) Pijl, glaskunstenaar uit Sint-Niklaas. Staf Pijl was tevens leraar figuurtekenen aan de Stedelijke academie van Sint-Niklaas. Het werk te Woesten toont figuratieve voorstellingen met een uitgesproken moderne vormgeving. Zijn later werk is vooral abstract moderne glaskunst⁷⁵, doch daarnaast blijft ook modern/gestileerd figuratief werk onderdeel van zijn repertorium⁷⁶.

Als vroeg werk van deze nationaal alom erkende modernistische glaskunstenaar hebben deze figuratieve glas-in-loodramen een hoge kunsthistorische waarde.

⁷⁴ <http://org.kikirpa.be/bakelants/indexnl.html>. Dank aan Madeleine Manderyck om dit te signaleren.

⁷⁵ Zie bij voorbeeld zijn werk uit 1966 (bestelling) voor de O.L.Vrouw Hemelvaartkerk te Eeklo op www.kikirpa.be.

⁷⁶ BAKELANTS, I., BRAL G.J., CALDERS A., *Gloed van Glas*, Brussel, 1986, p. 228-229, p.267. Volgens fiche in de inventaris Bakelants (zie de link in de op een na laatste noot hierboven) is zijn repertorium : (1948) Bisschoppelijke normaalschool te Sint-Niklaas, (1951) Sint-Rictrudiskerk Woesten, (1955) gebouwen n.v. Halewijn, Halewijnlaan, Antwerpen, (1955) Joods bejaardenrusthuis Marialei te Antwerpen, (1957 en later) Christus-Koningkerk te Sint-Niklaas, (1958) kapel zusters Colinetten Lokeren, (1958) Parochiehuis Beveren (Melsele), (zr.datum) Don Boscokapel Sint-Niklaas, (1961) kapel zusters Karmelitessen Sint-Niklaas, (1963) Kapel zusters H. Vincentius a Paulo te Sint-Niklaas, (1963) kapel zusters Augustinessen Sint-Niklaas, (1963) Klooster Zwartzusters-Augustinessen te Gent, (1966) O.L.Vrouw ten Hemelvaartkerk te Eeklo, (1967) Psychiatrisch ziekenhuis Eeklo, (1967) Stedelijke Academie Sint-Niklaas, (1968) Oud Gemeentehuis Belsele (Sint-Niklaas), (1970) nieuwe kliniek OCMW Brasschaat, (1979) klooster van de zwartzusters van de H. Philippus Neri te Sint-Niklaas, (1980) bibliotheek te Sint-Niklaas, (1988) Rusthuis 'het Hof' Hofstraat te Sint-Niklaas, (1989) klooster van de broeders Hieronymieten te Sint-Niklaas, (2000) rusthuis O.L.Vrouw van Troost, Nazarethpad te Zandhoven.

Figuur 129 : Figuratief gebrandschilderd glas-in-loodraam Staf Pijl (1951) met Heilig Hart, nevenkoor zuid.

Figuur 130 : Figuratief gebrandschilderd glas-in-loodraam Staf Pijl (1951) met O.-L.-Vrouw van zeven Weeën, nevenkoor noord.

Figuur 131 : Figuratief gebrandschilderd glas-in-loodraam Staf Pijl (1951) met H. Brigida, polygonaal hoogkoor, venster noordoost.

Figuur 132 : Figuratief gebrandschilderd glas-in-loodraam Staf Pijl (1951) met H. Rictrudis, polygonaal hoogkoor, venster oost.

Figuur 133 : Figuratief gebrandschilderd glas-in-loodraam Staf Pijl (1951) met H. Appolonia, polygonaal hoogkoor, venster zuidoost.

Figuur 134 : Signatuur op het H. Brigida venster.

Diagnose

De gebrandschilderde ramen werden geplaatst met een binnenbeglazing in blank glas, geplaatst in dezelfde sponning, en allicht tot het bekomen van winddichtheid. Onder meer door thermische schokken zijn veel van die binnen beglazingen stuk gesprongen. Tussen beide heeft zich heel wat vuil opgestapeld.

De verflaag is op diverse kleuren aan het afbladeren, onder meer de blauwe verflaag (vele blauwe kalibers zijn geschilderd i.p.v. in massa gekleurd glas), en grisailles op groen/bruine ondertonen.

3.4. Kerkinterieur – schilderijen en beelden op te nemen als cultuurgooden

3.4.1. Beeld van O.-L.-Vrouw van zeven weeën

Het miraculeus beeld van *Onze Lieve Vrouw ter Woesten* kwam er allicht ter vervanging van een vorig beeld⁷⁷. In 1683 werd een nieuw beeld gemaakt door Jan Vande Velder⁷⁸, en in 1691 wordt een zilveren kroon voor het beeld gedoneerd⁷⁹. Wij houden het op deze dateringen⁸⁰.

Het beeld werd in de 18de en 19de eeuw veelvuldig in processies in het dorp rondgedragen. Het werd gedragen door vier *dochteren*⁸¹. Meestal werd ook het Sint-Rictrudisbeeld door vier *dochteren* rondgedragen.

In de tweede helft van de 18de eeuw werd voor dit beeld een expositietroon gemaakt, die kon worden meegedragen in processies⁸².

Het beeld werd opgenomen in de bescherming van de kerk, waardoor het als beschermd cultuurgood te beschouwen is.

De expositietroon en de zilveren kroon, beide gemaakt voor dit beeld, maken onlosmakelijk deel uit van dit beeld.

⁷⁷ Het beeld heeft tijdens de beeldenstorm (1566) geïntervenieerd tegen de Geuzen, die het tabernakel wilden openbreken. Het beeld heeft de genezing van de pest bewerkstelligd tijdens een processie (1636-'39).

⁷⁸ SAI, archief Woesten, 2.tussen h. en i. *Nota – diverse schenkingen. Ten jaere 1683 is ghemaect een nieuw beeldt van Onse L. Vrouwe van de seven weën door Mr. Jan Vande Volder & is betaelt door Charel Desmadril tegenwoordig altaer bewaerder welck beeldt van snijden gecost heeft vierendertig pont paris. en van schilderen en vergulden met noch eenighe ander schilderie ghedaen aende kercke portael ter somme van 't sestich pont paris. 't samen ...*

⁷⁹ SAI, archief Woesten, 2.i. *Altaar van Onze Lieve Vrouw. Anno 1691 Joannes Baptista de Sandt caupo in taberna vulgo 't kaeckelbeen, dedit coronam argenteam quae imponitur imagini dive virginis.*

⁸⁰ Registers met schenkingen voor de altaren geven een nauwkeurig beeld van de uitvoering van de diverse hoogaltaren, zijaltaren en nieuwe schilderijen in de loop van de 18de eeuw. (SAI, archief Woesten, 2.g tot en met o) In 1756 komen drie nieuwe beelden bij, van de H. Rictrudis, H. Jacobus en H. Antonius van Padua, gemaakt door Pieter Ternaert, beeldensnijder te leper. Er dient opgemerkt dat de *nieuwe inventaris* van pastoor Clarysse uit 1747 (SAI, archief Woesten, 2.o) in de kantlijn is vermeld dat het beeld zou zijn gemaakt in 1718 en verguld in 1722 – data die ook Noterdaeme in zijn studie overneemt – doch er moet aangestipt dat in deze inventaris meerdere inconsistenties zijn met data, hoewel deze in de voorafgaande lijsten en registers in hetzelfde boekdeel vaak met datum en toenaam vermeld zijn.

⁸¹ Zoals vermeld in de *nieuwe inventaris* van pastoor Clarysse uit 1747 (SAI, archief Woesten, 2.o). A. Noterdaeme vermeldt dat de scène uit het glasraam van O.-L.-Vrouw van Zeven Weeën werd verwerkt, naar ontwerp van E.H. Michiel English (Brugge) en uitgevoerd door firma Teyl en Maes uit Sint-Niklaas (A. NOTERDAEME, *Op.cit.*, 1986, p.26). Gezien de stilistische gelijkenis met de andere gebrandschilderde ramen, en gezien ook alle ramen op de fiches Bakelants voorkomen, houden wij het bij Staf Pijl uit St. Niklaas.

⁸² Niet teruggevonden in de archieven. De datering uit *Fotorepertorium van de Belgische bedehuizen* (object nr. 50975).

Figuur 135 : Beeld van O.-L.-Vrouw van Zeven Weeën

Figuur 136 : Zilveren kroontje voor O.-L.-Vrouwbeeld (object nr. 50965⁸³, foto © [K.I.K.](#), A65290)

Figuur 137 : Expositietroon voor het O.-L.-Vrouwbeeld.

⁸³ Fotorepertorium van de Belgische Bedehuizen. Datering geslagen op de rand 1691, inscriptie I.B.D.S., merk geslagen PA boven W of V.

Figuur 138 : Expositietroon, opname uit 1970 (© K.I.K., M52332).

Figuur 139 : Postkaart uit de jaren 1930 met O.L.Vrouw in expositietroon en met kroon (www.westhoekverbeeldt.be foto HEU007501501).

Figuur 140 : Detail uit het figuratief gebrandschilderd raam van O.L.Vrouw van Zeven Weeën (Staf Pijl, 1951).

3.4.2. Beeldengroep Calvarie

De beeldengroep van Jezus aan het kruis, met Maria en Johannes dateert uit de 18de eeuw. De calvarie lijkt niet voor te komen in de 18de-eeuwse inventarissen en registers van schenkingen. Het is onduidelijk of deze beeldengroep sowieso deel uitmaakte van de kerk, of na de heropbouw van elders is aangekocht of geschonken. In ieder geval zien we op deze locatie geen beeldengroep op foto's tijdens de Eerste Wereldoorlog, hoewel niet uitgesloten kan worden dat de beeldengroep voor of kort na de beschietingen zou zijn afgenomen. Gezien voor WO I tegen de oostgevel van het polygonaal hoogkoor een andere calvarie was opgesteld (zie deel 2 en meer bepaald Figuur 10), zou het eerder verbazen dat een tweede calvarie was opgesteld tegen de gevel.

Vanaf de heropricting van de kerk tot 1981 – wanneer ze naar binnen werd overgebracht – was de calvarie opgesteld tegen de noordgevel van de westtoren.

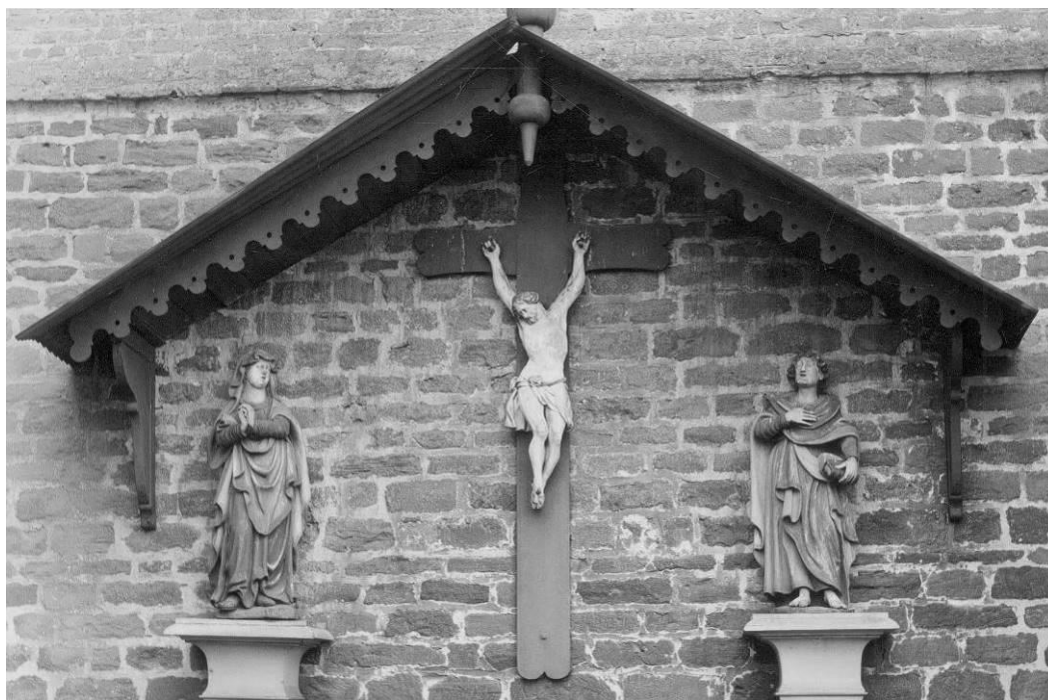
Niettegenstaande de herkomst op heden niet duidelijk is, dient de beeldengroep tot de cultuurgoederen gerekend te worden, vermits zij als dusdanig in de bescherming is opgenomen.

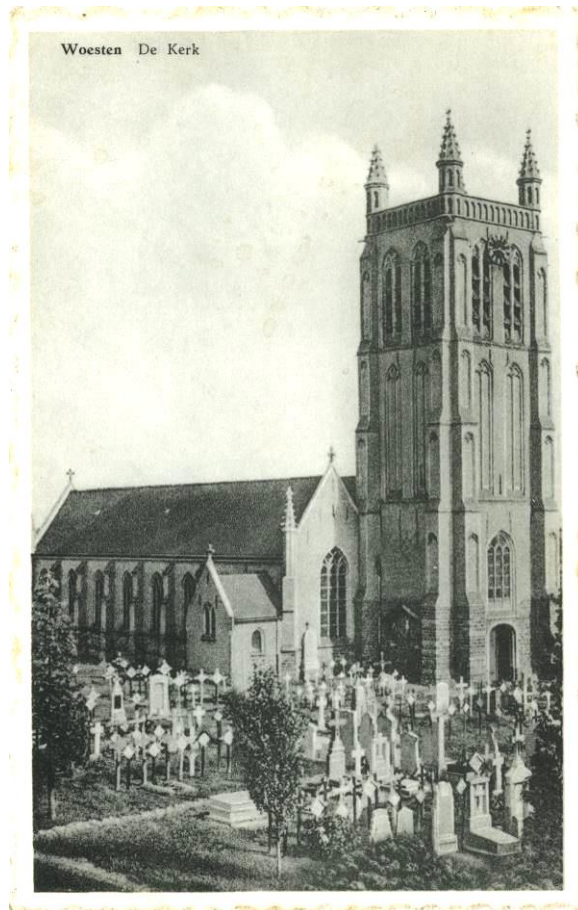

Figuur 141 : Calvarie opgesteld tegen de noordwand van de noordbeuk, boven de toegang tot de doopkapel.

Figuur 142 - 143 - 144 : Details.

Figuur 145 : De calvarie, opgesteld tegen de noordgevel van de westtoren (opname in 1970) ([© K.I.K.](#), M52325).

Figuur 146 : Foto van de wederopgebouwde kerk, in de jaren 1930 – locatie van de calvarie (postkaart collectie auteur).

3.4.3. Schilderij van Sint-Rictrudis

In 1756 werden twee nieuwe schilderijen geschilderd door Jacobus Macage uit Veurne, voor de zopas (1755 en 1756) voltooide nieuwe zijaltaren van Onze Lieve Vrouw van Zeven Weeën en van Sint-Rictrudis⁸⁴.

We weten uit archiefbronnen dat het Sint-Rictrudisaltaar in het zuidkoor gelegen was, en een afbeelding van het altaar tijdens de oorlog is bewaard; het schilderij – waarvan de afmetingen volledig met het altaar overeenkomen – echter reeds in veiligheid gebracht (zie Figuur 16).

Er kan dus met zekerheid worden gesteld dat dit het schilderij is dat na WOI opnieuw in het zuidkoor is opgehangen.

Het schilderij is in de bescherming van de kerk mee opgenomen als cultuurofgoed.

⁸⁴ SAI, archief Woesten, 2.f. *Op den 24 feb. 1756 betaelt aen Jacobus Macage, schildenaer tot Veurne over het maken en schilderen van twee nieuwe schilderijen een om onse vrouwe autaar ende een om den autaar van de h. rictrudis, 70 p. 10 sch.* (wordt tevens hernomen in de oplijsting SAI, archief Woesten, register nr. 2, tussen n. en o. herneming register).

Figuur 147 : Schilderij van de H. Rictrudis, Jacobus Macage (Veurne, 1756).

3.5. Kerkinterieur – overige schilderijen en beelden

3.5.1. Schilderijen

De volgende schilderijen maken nog deel uit van de kerkinboedel, doch worden niet weerhouden als cultuurgooden, noch zijn zij in de bescherming opgenomen.

- Schilderij van de kerk Sint-Rictrudis (sacristie). Gesigneerd “ia Vande Walle ‘32”
- Schilderij O.-L.-Vrouw van Zeven Weeën, gemaakt door kunstschilder Parret uit Brugge⁸⁵.
- Kruisweg van 14 statien. Gesigneerd “L. Boussery Beenhouwerstr. 66 Brugge”. De kruisweg is een kopie naar de kruisweg van Louis Hendrickx in de kathedraal van Antwerpen⁸⁶.

⁸⁵ Het schilderij werd besteld door pastoor Charles Depuyt (1915-1946) ter vervanging van het in WOI verloren gegaan schilderij van O.-L.-Vrouw van Zeven Weeën. Bron : dagboek van pastoor Charles Depuyt, zoals geciteerd in A. NOTERDAEME, *Op.cit.*, 1986, p. 27.

⁸⁶ Na WOI werd de kruisweg besteld door pastoor Depuyt bij Leopold Boussery uit Brugge, voor een bedrag van 600 fr. Op 15 juni 1923 werd de kruisweg in de kerk opgehangen. A. NOTERDAEME, *Op.cit.*, 1986, p. 27.

Figuur 148 : Schilderij van de kerk. Vande Walle 1932.

Figuur 149 : Schilderij van O.L.Vrouw van de zeven weeën. Parret (Brugge) omstreeks 1930.

Figuur 150 en 151 : Kruisweg Leopold Boussey (Brugge), kopie naar Louis Hendrickx, kathedraal Antwerpen, omstreeks 1920 (staties 1 en 14).

Figuur 152 : Kruisweg Leopold Boussey (Brugge), kopie naar Louis Hendrickx, kathedraal Antwerpen, omstreeks 1920 - statie 13.

Figuur 153 : Statie 13, het origineel uit Antwerpen⁸⁷. **Dit erfgoedelement maakt geen deel uit van de Sint-Rictrudiskerk te Woesten.**

3.5.2. Houten beelden

De volgende houten beelden maken nog deel uit van de kerkinboedel, doch worden niet weerhouden als cultuuroederen, noch zijn zij in de bescherming opgenomen.

In de sacristie bevindt zich een houten beeld van het H. Hart. Het fotorepertorium dateert het beeld in de 19de eeuw⁸⁸. Herkomst of tijdstip van bestelling van het beeld zijn niet gekend.

Figuur 154 : Beeld van H.Hart in de sacristie

⁸⁷ Afbeelding overgenomen uit : Jan VAES, *Louis Hendrix, 1827-1888, Peer, Passies, Portretten*, Peer, 2000.

⁸⁸ Fotorepertorium van de Belgische Bedehuizen, www.kikirpa.be object nr. 50974

3.5.3. Pleisteren beelden

De volgende pleisteren beelden maken nog deel uit van de kerkinboedel, doch worden niet weerhouden als cultuurgooederen, noch zijn zij in de bescherming opgenomen.

Tegen de oostwanden van de nevenkoren, de zijaltaren flankerend, is een groep opgesteld van vier pleisteren beelden.

- Links van zijaltaar noord : H. Brigida
- Rechts van zijaltaar noord : H. Apolonia
- Links van zijaltaar zuid : H. Rictrudis
- Rechts van zijaltaar zuid : H. Jozef.

De herkomst en periode van bestelling van deze beelden is onbekend, doch er kan vastgesteld worden dat de beelden reeds opgesteld stonden in het vooroorlogs kerkinterieur (zie Figuur 168 en 169). Toen waren de beelden op de huidige sokkels tegen de kolommen van de scheibogen van het schip opgesteld en hadden ze een andere, veel rijkere polychromie.

Gezien minstens twee beelden weinig algemeen voorkomende heiligenvoorstellingen zijn, mag aangenomen worden dat deze bestelling voor de H.Rictrudiskerk, geen massaproduct zal zijn geweest, doch eerder vrij unieke exemplaren. Dit mogelijk in tegenstelling tot de daarna volgende gipsen beelden.

In het werk van André Demets over de Sint-Sixtusabdij van Westvleteren⁸⁹, staat een levering vermeld van beelden gemaakt door broeder Franciscus omstreeks 1860. Gezien er geen aantal beelden is vermeld, kunnen we niet met zekerheid aan hem toeschrijven. Er is ook niet onmiddellijk een stilistische overeenkomst met beelden die wel met meer zekerheid aan deze kunstenaar toe te schrijven zijn – 13 beelden van de apostelen en Christus zaligmaker in het doksaal van de Sint-Bertinuskerk te Poperinge en 10 heiligenbeelden in het schip van de Sint-Audomaruskerk te Beveren aan de IJzer – doch het moge ook al duidelijk zijn aan de vergelijking van de stijl van deze twee laatst genoemde voorbeelden, dat broeder Franciscus vrij eclectisch was in uitwerking en dus waarschijnlijk zijn werk aanpaste in functie van de bestelling.

⁸⁹ DEMEDTS André, *De abdij van Vlaanderens westhoek. De Onze Lieve Vrouwabdi van Sint-Sixtus te Westvleteren*, s.l., 1956, p. 31-32.

Figuur 155- 156 - 157 - 158 : Beeldengroep van 4 gipsen beelden H. Brigida, H. Apolonia, H. Rictrudis en H. Jozef. Mogelijk van de hand van broeder Franciscus van de St.Sixtusabdij

Figuur 159 - 160 - 161 : Gipsen beelden van broeder Franciscus van de Sint-Sixtusabdij Vleteren voor de Sint-Audomaruskerk te Beveren aan de IJzer : H. Appolonia (foto 1968 © [K.I.K.](#), M020313) H. Theresia van Avilla en H. Dominicus van Guzman (foto 1968 © [K.I.K.](#), M020342). De op deze afbeeldingen afgebeelde **erfgoedelementen maken geen deel uit van de Sint-Rictrudiskerk te Woesten**

Figuur 162 : Gipsen apostelenbeelden van broeder Franciscus van de Sint-Sixtusabdij Vleteren voor de Sint-Bertinuskkerk van Poperinge (© [K.I.K.](#), A39712). De op deze afbeeldingen afgebeelde **erfgoedelementen maken geen deel uit van de Sint-Rictrudiskerk te Woesten.**

Voorts zijn nog de volgende gipsen beelden in de kerkruijnte opgesteld :

- Noordelijk zijkoor, muurdam tussen twee meest oostelijke vensters : H. Rita
- Zuidkoor op het predella van het zuidoaltaar : H. Hart
- Noordelijk zijkoor, muurdam tussen twee meest oostelijke vensters : H. Antonius van padua
- Hoogkoor, boven altaar : Christus aan het kruis
- Zijbeuk zuid, nabij de westgevel : pieta, met opschrift 'E. Sartini, Grand Place 33, Anvers'

Van deze reeks beelden kan enkel de Christus aan het kruis met zekerheid in de vooroorlogse kerk gesitueerd worden (zie Figuur 118).

Figuur 163 : Gipsen beeld van H. Rita.

Figuur 164 : Gipsen beeld van H. Hart.

Figuur 165 : Gipsen beeld van H. Antonius van Padua.

Figuur 166 : Christus aan het kruis in gips.

Figuur 167 : Pieta in gips van het huis E. Sartini, Antwerpen.

Figuur 168 en 169 : Vier gipsen heiligenbeelden – mogelijk van broeder Franciscus van de St. Sixtusabdij West-Vleteren omstreeks 1860, opstelling in de vooroorlogse kerk (detail van Figuur 14).

Tot slot willen we hier nog aanstippen dat een aantal (allicht houten) beelden niet kon gered worden in de Eerste Wereldoorlog :

- Een pieta
- Een ongekende bisschopsfiguur en H. Rictrudis⁹⁰, opgesteld op het hoogaltaar
- Een beeld van H. Barbara

⁹⁰ Er kan hier nog worden aangestipt dat in 1757 Pieter Ternaert, beeldsnijder uit Ieper, betaald is voor het maken van drie beelden : Sint-Rictrudis, Sint-Jacob en Sint-Antonius van Padua. Gezien echter het beeld van de bisschop op de vooroorlogse foto niet overeenstemt met een van deze mannelijke heiligen, kan niet worden bevestigd of dit het bedoelde H. Rictrudisbeeld is. Gezien elders ook melding wordt gemaakt dat Sint-Rictrudis regelmatig in processies werd meegedragen, en gezien de omvang van het beeld op de foto, zijn we in ieder geval van mening dat een ander beeld van Sint-Rictrudis moet hebben gestaan op het Sint-Rictrudisaltaar in het zuidelijk nevenkoor.

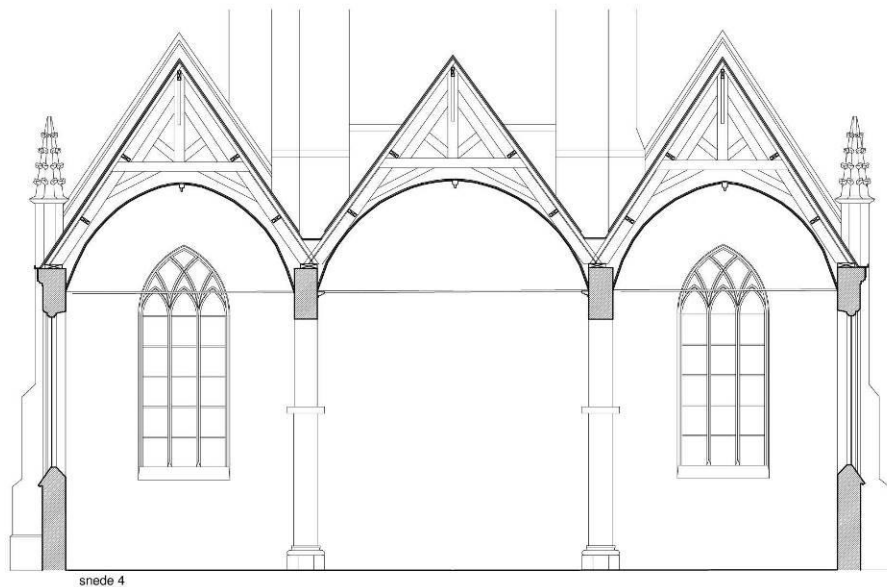
Figuur 170 - 171 - 172 : Tijdens WOI verwoeste beelden – pieta / ongekend / Sint-Rictrudis (detail Figuur 14) . De op deze afbeeldingen afgebeelde **erfgoedelementen maken geen deel meer uit van de Sint-Rictrudiskerk te Woesten**

Figuur 173 : Verdwenen beeld van de H. Barbara (postkaart collectie auteur) De op deze afbeeldingen afgebeelde **erfgoedelementen maken geen deel meer uit van de Sint-Rictrudiskerk te Woesten.**

3.5. Kerkzolders

De zadeldaken van de kerk zijn opgebouwd met een spanttype met industriële secties in dennenhout. Het spant bestaat uit een onderste juk met korbelen, waarbij de onderste gording is gepend tussen de spantbenen en de bovenste gording is geplaatst op het juk. De trekker is ontdubbeld. Boven het juk is een nokstijl gebouwd, met stijlschoren en dwarse schoren. Gebruikte secties zijn 23 x 7,5 cm voor spantbenen en trekkers, 20 x 7,5 cm voor gordingen en nokbalk, en 18 x 7,5 cm voor de korbelen. De verbindingen ter hoogte van de dubbele trekker zijn gemaakt met boutverbindingen, de andere verbindingen zijn traditionele pen- en gatverbindingen, geborgen met twee houten pennen. Op de gordingen zijn kepers geplaatst van 9 x 8 cm, waarop een bebording en leibedekking.

Figuur 174 : Tekening doorsnede over de zadeldaken (Dries Vanhove architectenbureau).

Figuur 175 : Foto van het spanntype.

3.6. Torenzolders

3.6.1. Traptoren

Het onderste deel van de traptoren heeft natuurstenen treden, als spiltrap gebouwd. De treden lijken van het type 'Atrechtse steen' en hebben aan de onder- en achterzijde een heel ruw uitzicht. De tredehoogte bedraagt 19 cm.

Ter hoogte van de twee bovenste torenverdiepingen, is de trap een houten spiltrap. De houten treden zijn relatief massief, met trededikte van 6,5 cm, in de spil ingepend en met een houten toognagel vastgezet. Aan muurzijde zitten de treden in het baksteen metselwerk ingeklemd. Minder massieve aantreden zitten ook in het metselwerk ingeklemd.

Gezien de trededikte en de vergaringswijze mogen we concluderen dat de trap nog volledig de oorspronkelijke is van de 15de eeuw. Enkel de bovenste koppel treden (minder dik en anders vergaard) en het bovenste stuk van de spil (verschoeid met een liplas) dienden bij de wederopbouw vernieuwd te worden. Zoals in deel 2 reeds werd aangetoond, was de westtoren slechts gering beschadigd, in het bovendeel van de torenromp.

Figuur 176 en 177: Natuurstenen spiltrap onderste twee torenverdiepingen.

Figuur 178 en 179 : Houten spiltrap – bovenste verdiepingen.

Figuur 180 : Houten spiltrap, aanzet boven de stenen trap en zicht op de onderzijde van de treden.

3.6.2. Eerste en tweede torenverdieping

De vloerconstructie van de eerste torenverdieping bestaat allicht uit een aantal moerbalken en strijk balken, waar aan bovenzijde een kinderbalklaag en plankenvloer werd op aangebracht, en aan de onderzijde een houten constructie, waartegen de plafondbeples tering werd aangebracht.

De vloeropbouw van de tweede torenverdieping bestaat uit twee moerbalken en strijk balken, waarboven een kinderbalklaag en planken van 2,5 x 13 cm, met tand en groef vergaard. Onder de moerbalken zitten nog twee onderslagbalken ter versteviging in oost-westrichting.

De muren zijn bepleisterd ter hoogte van de eerste torenverdieping; vanaf de tweede verdieping blijft het baksteen metselwerk zichtbaar.

Voorts zijn geen noemenswaardige erfgoedelementen in de eerste twee torenverdiepingen aanwezig; van het mechanisch toreuurwerk dat na WOI werd geplaatst, zijn geen sporen meer aanwezig.

Diagnose

De balkenlaag van de eerste torenverdieping vertoont veel vochtsporen aan onderzijde, maar gezien het gebrek aan vochtsporen aan de bovenzijde van de plankenvloer, gaat het allicht om oudere vochtsporen. Het is wel aangewezen om eens de opleg in de muur van de dubbele moerbalken te controleren van bovenaf door uitboren of door een onderzoek met een houtrestistograaf.

Op de klokkenverdieping zijn aan twee zijden ankers ingewerkt. In het verleden zijn ze al eens vrijgelegd, behandeld (?) en terug ingemetseld. De roestvorming zet zich echter verder, waardoor de herstellingen opnieuw uitgeduwd worden door de expansie die met roestvorming gepaard gaat. Het is aangewezen deze ankers te behandelen (uithalen metselwerk, ontroesten en schilderen met duurzaam systeem, terug in metselen) te vervangen door roestvast stalen ankers of weg te laten indien mogelijk⁹¹.

⁹¹ Het zou eens verder moeten worden onderzocht waarvoor de ankers hebben gediend. Ze zijn slechts op twee zijden van de toren aangebracht en lopen, tenzij er een overgang is naar dieper anker waaraan de zichtbare zijn gekoppeld, niet door van buitenmuur tot buitenmuur. Ze lijken dus niet te dienen voor de verankering van de metselwerken van de toren.

3.6.3. Derde torenverdieping

De vloeropbouw van de derde torenverdieping klokkenverdieping, is identiek aan deze van de tweede verdieping, zoals hoger beschreven.

Op de plankenvloer is de houten klokkenstoel opgebouwd, met twee vakken uitgebouwd voor de twee luidklokken.

Figuur 181: Grote klok gebroeders Tastenoe - 1954.

Figuur 182 : Kleine klok Sleghers-Causard - 1922.

De grootste (diameter 110) is gegoten in 1954 door de gebroeders Tastenoe uit Sint-Pieters-Leeuw⁹². De kleinste (diameter 92) is een klok van G. Slegheers – Causard uit Tellin van 1922⁹³.

Figuur 183 : Galnbruggen in hout en galmborden in vezelcement

De galnbruggen zijn houten balken, ingemetseld in de muur. Heden bestaan de galmborden uit platen uit vezelcement.

Op de foto's van de inventarisreeks 1944 van het K.I.K. is het moeilijk te onderscheiden, doch het lijkt er op dat de galmborden sindsdien reeds zijn vervangen⁹⁴; mogelijk bleven de ingeteerde galmborden uit 1890 bij de wederopbouw voor het grootste stuk behouden⁹⁵.

Op de klokkenverdieping is een elektronisch torenuurwerk geplaatst, dat één wijzerplaat aandrijft in de westgevel. Hoewel archiefbescheiden ontbreken over de elektrificatie van

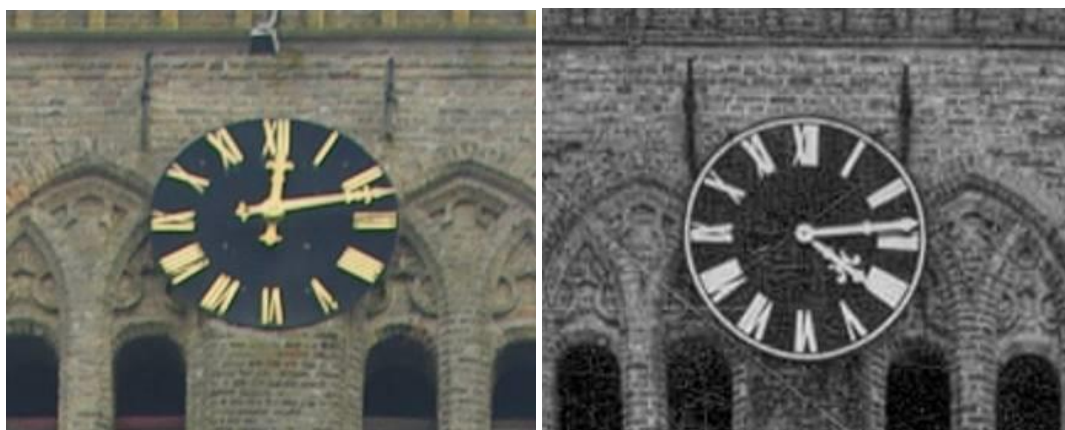
⁹² ME FUDIT TASTENOE FR^s LEEUWIS S^{ti} PETRI 1954. / TER EERE VAN HEILIGE RECTRUDIS PATRONES DER KERK / BESTELD TEN LASTE V. KERKFABRIEK V. WOESTEN. (ANDERE ZIJDE) KERKRAAD : Z.E.H. JULES VERMEERSCH PAST. SECR. / HEER JULES MERGAERT BURGEMEESTER / H.H. GEORGES BAMELIS VOORZITTER HENRI GOUWY SCHATB. / VALEER CATTEEU RAYMOND AMEEL GEORGES SAESSEN LEDEN / PETER BIJ DE WIJDING HEER GEORGES BAMELIS / METER MEVR. RAYMOND AMEEL – DE BACKER

⁹³ ANNO DOMINI 1922 DECICATA SUM / BEATAE MARIAE VIRGINI UT COM MELODIA MEA / AURIBUS OPULORUM IN SONUERIT CRESCAT / IN EIS DEVOTIO FIDEI ET PROCUL / PELLANTUR OMNES INSIDIAE INIMICI . (ANDERE ZIJDE) CAMPANIS MENSIS AUGUSTI 1916 / A MILITIBUS NOSTRIS DOLO ABLATIS / SUCCEDO EX AERE FUSO CONFLATA / CURA CAROLI DEPUYT PASTORIS HUIJUS ECCLESIAE / ARTE G: SLEGHERS-CAUSART IN TELLIN / SUMPTIBUS 14855 FRANCORUM / PRAESIDE JOSEPHO VERMERSCH / THESAURARIO HENRICO HOORELBEKE / SECRETARIS FIRMINO NOPPE / MEMBRIS : AEMILIO CATTEEU PETRO VANDENBUSSCHE / BURGIMAGISTRO HENRICO VEREECKE

⁹⁴ De huidige situatie blijft immers in de breedte van de galmgaten zelf, terwijl de oudere foto's uit 1944 galmborden tonen die enigszins lijken te verbreden aan buitenzijde van de toren, voorbij de eerste afschuiningen van de bakstenen, en ook qua kleur afwijkend zijn.

⁹⁵ Zie hoger in deel 2 – historische nota.

de klokken en van het torenuurwerk (allicht gepaard gaande met het verwijderen van het mechanische uurwerk, zie hoger); kunnen we uit de vorm van de wijzers afleiden dat de firma Clock-o-Matic / Frère uit Lo / Herent deze werken heeft uitgevoerd. Deze volgen immers de standaard vorm van deze firma. Het gebruik van kunststof voor de wijzerplaat en wijzers dateert de vervanging allicht in de jaren 1970 of 1980. Vermits de huidige vormgeving een standaard was die overal in het land werd toegepast, en gezien de huidige kunststof elementen sowieso binnen de beheersperiode aan vervanging toe zullen zijn, is het aangewezen naar het historische model van de wederopbouw te gaan, die aan de hand van foto-opnames van 1944 perfect reconstrueerbaar is. Op zijn minst is dit model minder eenheidsworst, en daardoor een versterking van de erfgoedwaarde.

Figuur 184 : Huidige wijzerplaat en wijzers

Figuur 185 : Verdwenen te reconstrueren erfgoedelement : vorm wijzerplaat en wijzers van de wederopbouwkerk
(opname 1944 - © K.I.K., A65306 – detail)

Diagnose

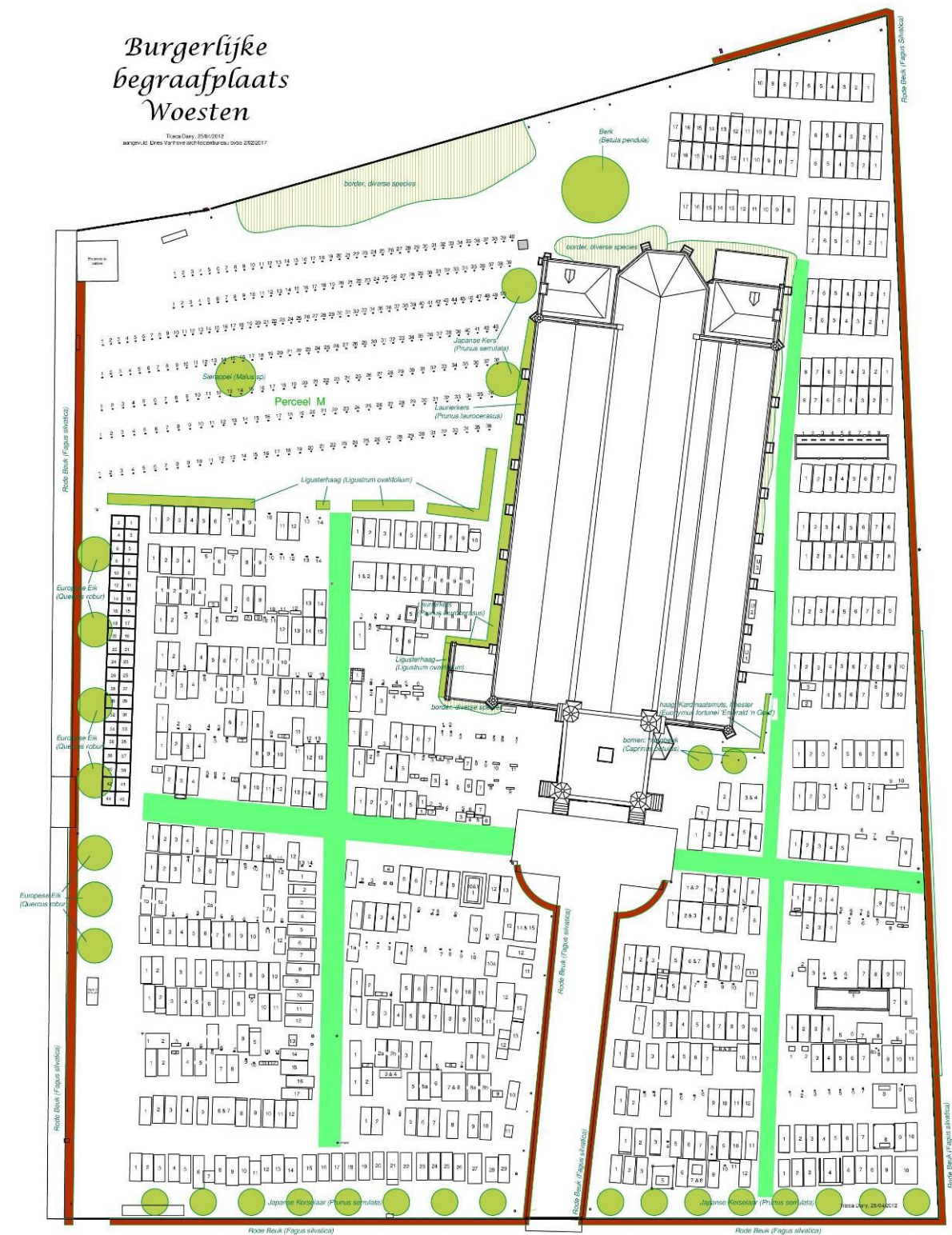
Het opengaan van de klokkenstoel wordt als aandachtspunt opgegeven in de verslagen van monumentenwacht. Het laatste vak (noordkant) van de klokkenstoel heeft inderdaad zowel boven als onder een sterke verplaatsing van de pen. De bijgeplaatste horizontale balk is echter met bout verbonden aan de verschillende vakken van de klokkenstoel, waarbij het uiterste vak niet verder open kan gaan. Het gaat minstens om een oud probleem dat opgelost werd en niet acuut is. Mogelijk gaat het zelfs om een verbouwing om dit vak voor de plaatsing van een klok of van een luidmechanisme aan te passen. Dit dient in ieder geval eerst nagezien te worden samen met een gespecialiseerd uitvoerder van restauraties van klokken. In ieder geval zal een herstelling van de klokkenstoel gepaard gaan met het afnemen en herbevestigen van de klok in deze travee.

Eventuele werken aan de klokkenstoel worden sowieso best samen gezien met werkzaamheden aan de klokken. De metalen luibalken en luiwielen zijn dringend aan een roestbehandeling toe. Tegelijk wordt ook best geëvalueerd wat de toestand is van de lui- en slaginstallatie : ouderdom en toestand van luimotoren, van de magneethamers en van de elektronica. In combinatie met andere restauratiewerkzaamheden in de toren wordt best voorzien de oudste componenten te vervangen om opnieuw over een duurzame installatie te beschikken.

3.7. Kerkhof

3.7.1. Aanleg en groen

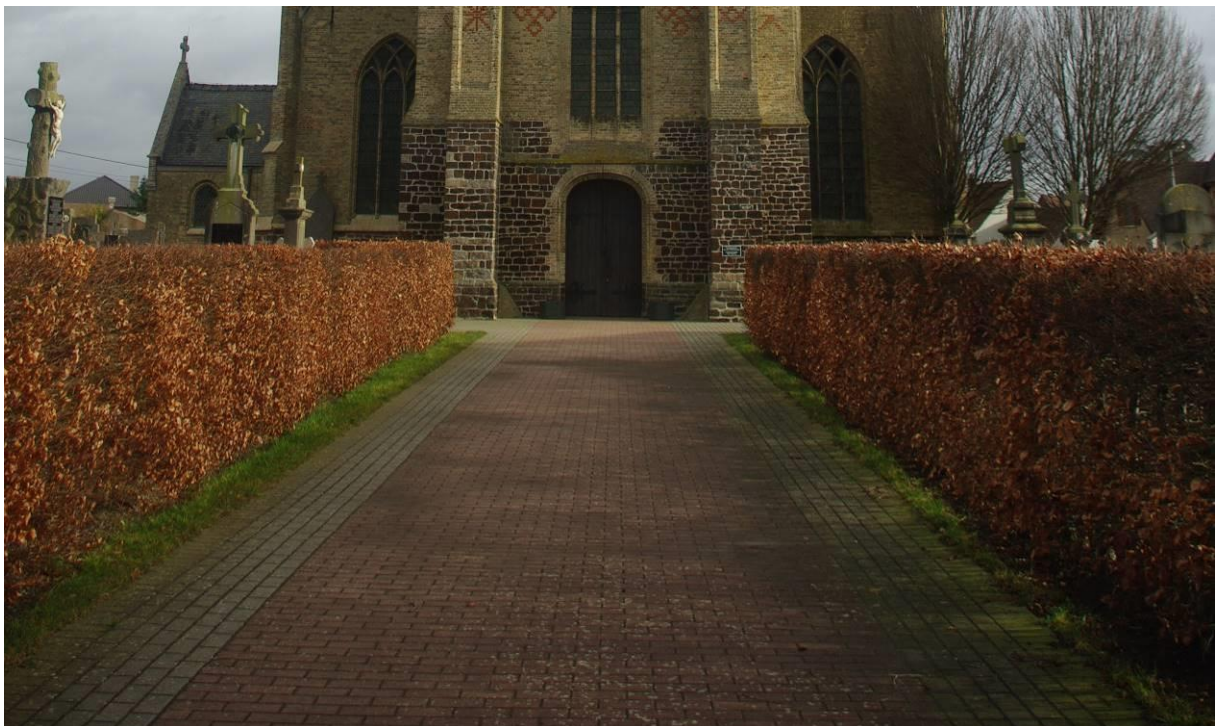
Figuur 186 : Aanleg en groenaanleg kerkhof Woesten (opmetingsplan Dany Titeca 2012, opgewerkt Dries Vanhove architectenbureau bvba) (zie ook A3 versie in bijlage).

Het kerkhof van Woesten is bijna integraal afgezoomd met een rode beukenhaag (*Fagus silvatica*). Ook de centrale dreef van het plein voor de kerk naar de kerkingang is met deze beukenhaag afgezoomd; deze haag eindigt met een verbreding met twee kwartcirkels.

De centrale dreef en de dwars hierop liggende verharding voor de westtoren van de kerk, zijn gelegd in rode betonklinkers. Van oudere foto's kunnen we afleiden dat er voorheen een rijweg was aangelegd in rode baksteenklinkers, met een verhoogde stoep in beton boordsteen en betontegels. Deze situatie bestaat minstens al sinds 1944, het is onduidelijk of de voetpaden voordien nog een andere uitvoering hebben gekend. De toestand tot aan WOI lijkt eerder een onverharde situatie, nl. aarden pad⁹⁶.

Terwijl de beukenhaag een constante lijkt door de geschiedenis (zie ook deel 2 hierboven), zijn de boomaanplantingen in de loop van de geschiedenis een aantal keer gewijzigd.

De geknotte lindenbomen, die in de vroege jaren 1930 nog zichtbaar zijn op de perceelsrand van de begraafplaats naast de beukenhaag (zie Figuur 63 en Figuur 64), werden voor 1940 gerooid; een tweetal hoge sparren zijn de enige nog te onderscheiden bomen in die periode (zie Figuur 190).

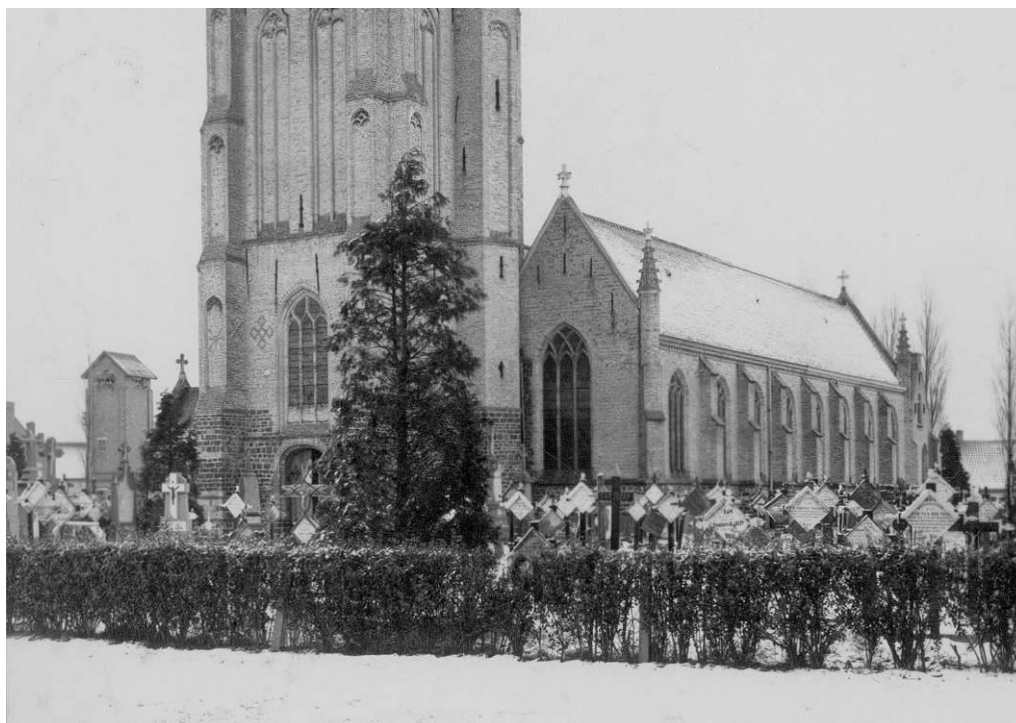
Figuur 187 : Verharding in rode en grijze betonklinkers.

⁹⁶ Zie foto Mission Dhuicque – K.I.K. E045089.

Figuur 188 : Verharding voor de kerk in 1961 in baksteen klinkers, en verhoogde stoep in beton boordsteen en betontegels (foto www.westhoekverbeeldt.be HEU007500988) – **deze erfgoedelementen maken momenteel geen deel meer uit van het kerkhof Sint-Rictruduskerk.**

Figuur 189 : Verharding voor de kerk (besneeuwd) in 1944 (foto © K.I.K. A65306 - detail) – zelfde aanleg als de vorige foto – **deze erfgoedelementen maken nu geen deel meer uit van het kerkhof Sint-Rictruduskerk.**

Figuur 190 : Sparren op de begraafplaats omstreeks 1944 (foto © K.I.K. A65298- detail) – **deze erfgoedelementen maken nu geen deel meer uit van het kerkhof Sint-Rictruduskerk.**

De huidige boomaanplantingen dateren wellicht uit de late jaren 1980. Aan de noordkant van het kerkhof, langs de Steenstraat, werden Europese eiken (*Quercus robur*) aangeplant, die ondertussen hoog zijn opgeschoten.

Aan de westgrens van het kerkhof werden een rij Japanse kerselaars (*Prunus serrulata*) aangeplant.

De Franse militaire begraafplaats, ten noordoosten van het kerkhof heringericht in 1965, is van de burgerlijke begraafplaats afgescheiden met een ligusterhaag (*Ligustrum ovalifolium*). Enkele Japanse kerselaars (*Prunus serrulata*) en een sierappel (*Malus spp.*) werden er aangeplant voor decoratief aspect. De oostzijde van dit deel van het kerkhof is met een border struiken afgezoomd, met diverse species.

Ten oosten van de kerk is voorts nog een grote berk (*Betula pendula*) geplant, en tegen de zuidgevel van de zuidbeuk twee haagbeuken (*Caprinus betulus*); deze laatste waren in 1944 ook nog niet aanwezig.

Tegen de noordgevel van de kerk is een haag in paplaurier of laurierkers (*Prunus laurocerasus*) aangeplant, met uitzondering van de doopkapel, waar de haag overgaat in een ligusterhaag (*Ligustrum ovalifolium*). Tegen de oostgevels van de kerk en tegen de zuidgevel zijn borders in heesters aangelegd, in diverse soorten, die in elkaar overlopen⁹⁷.

Vanaf de centrale verharding voor de westtoren vertrekt een pad in noord-zuid richting, in grind verhard. In zowel het zuidelijke deel als het noordelijke deel, vertrekt vanuit deze richting een pad in oost-west richting, eveneens in grind verhard.

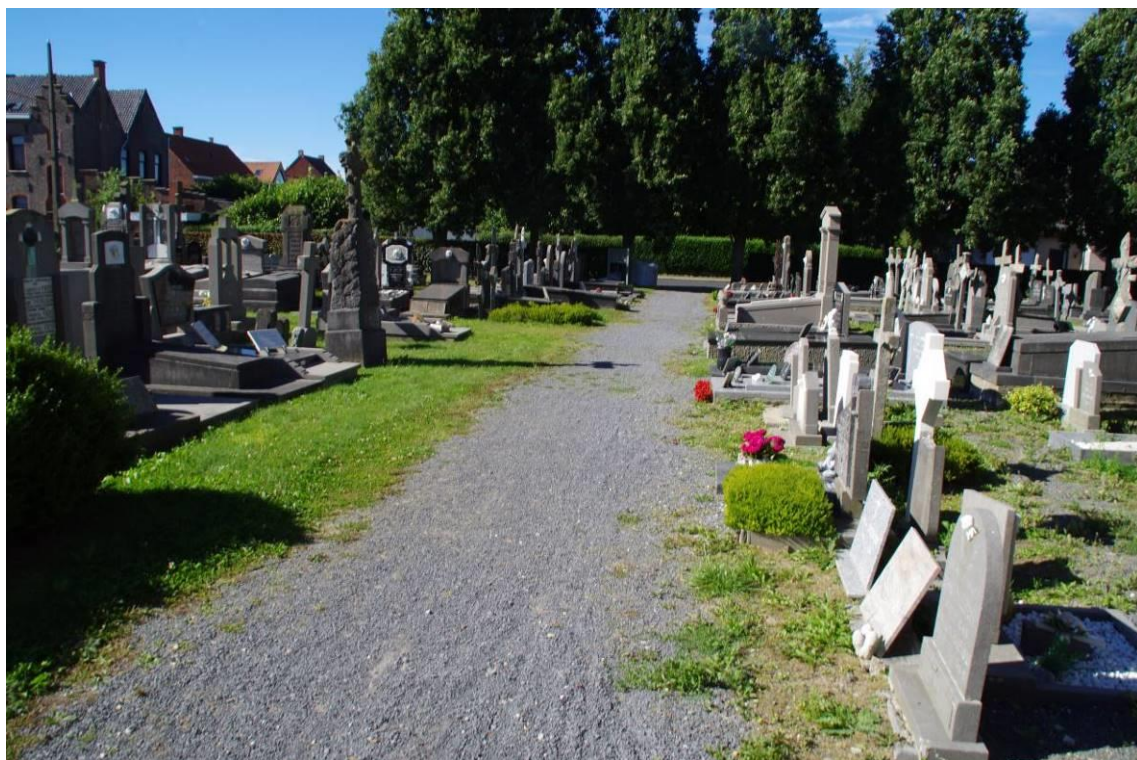
De grindverharding is niet van de graszones afgeboord, waardoor de paden langzaamaan verder vergroenen.

Tussen de graven is overal gras ingezaaid. De grafmonumenten liggen in rechte rijen op de begraafplaats aangelegd. Tussen de onderscheiden rijen zijn verder geen paden aangelegd. Her en der zijn nog zones in grind of verharding, doch deze zijn als graftuinen en op initiatief van de concessiehouders aangelegd.

De Franse militaire begraafplaats onderscheidt zich van de burgerlijke begraafplaats door de strak afgeboorde en getrimde gazondelen. Voor de graftekens is een zone in teelaarde, waarin rozenstruiken staan geplant.

Het onderhoud van dit deel van de begraafplaats gebeurt op last van de Militair attaché nabij de Ambassade van Frankrijk te Brussel, en wordt uitbesteed aan private firma's (zie ook deel 5.3 hierna).

⁹⁷ Onder meer laurierkers, cotoneaster variëteit, vlier. Alle relatief recent aangeplant of ontstaan, en zonder erfgoedwaarde.

Figuur 191 : Kerkhof Woesten, algemeen zicht, centraal pad van kerkingang naar noord.

Figuur 192 : Kerkhof Woesten : centraal pad noord

Figuur 193 : Kerkhof Woesten – Franse militaire begraafplaats.

Figuur 194 : Kerkhof Woesten – sectie Britse militaire begraafplaats.

Figuur 195 : Kerkhof Woesten – columbarium.

Figuur 196 : Kerkhof Woesten – strooiweide.

3.7.2. Funerair erfgoed

Figuur 197 : Inkleuring van de grafmonumenten : de rood ingekleurde graftekens verkrijgen status van monument, de grijs ingekleurde grafmonumenten kunnen op termijn verdwijnen of vervangen worden (opmetingsplan Dany Titeca 2012, opgewerkt Dries Vanhove architectenbureau bvba, 2017) (zie ook A3 versie in bijlage).

3.7.2.1 *Natuursteen grafmonumenten – Blauwe hardsteen*

Door de oorlogsschade zijn diverse vooroorlogse grafmonumenten verdwenen (zie Figuur 60), alsook waren de natuurstenen (eeuwig vergunde) grafmonumenten niet zo talrijk aanwezig (zie Figuur 55, hierop is CA4 zichtbaar, doch de andere verdwenen).

Slechts iets meer dan 10 vooroorlogse grafmonumenten bleven bewaard.

In orde van dalende ouderdom – afgaande op begraven overledenen :

Oudste graftekens

- * EJ7 (1866) Pierre-Jean De France x Caroline de Gels
- * DF3 (1871) Carolus Vandromme x Marie-Thérèse Devloo / René Ampe x Félicie Vandromme
- * FC11 (1876) Ivo Seynhaeve x Juliana Vandromme x(2) Maria Struyve / Franciscus Struyve x Barbara Vandromme
- * CA4 (1887) Louis Soenen x Leonie Decorte en kinderen Félicie, Maurice, Julienne, Maurice en H. Eli Soenen
- * FG3+4 (1891) Aloysius Delbeke x Elody Demery en kinderen
- * FA10+11 (1895) Florimond Vanneste x Lucie Synaeve
- * EI11 (1897) Charles Wulleman x Rosalie Cardinael

- * GI5 (1905) Edouard Noppe x Julie Swingedouw, en dochter Maria Noppe
- * FG10 (1907) Charles Morlion x Euphasie Comeyne en zoon Emeric Morlion
- * GF3 (1908) Ivo Danneels x Ida Vanoverbeke
- * GE4 (1912) Charles Depuyt x Sylvie Dupont en kinderen
- * DC5 (1914) Pieter De Beer x Amelia van Ovenberghe, zoon Napoleon De Beer

Behoudens de Franse graven in sectie M (zie verder), zijn daarnaast nog 7 overledenen uit 1915, 6 overledenen uit 1916 en 8 overledenen uit 1918.

Het huidig beeld van de begraafplaats, met ordentelijke rijen, is zich pas na de Eerste Wereldoorlog beginnen vormen.

Oorspronkelijk waren de natuurstenen grafmonumenten ook nog minder sterk vertegenwoordigd. Een foto-opname na 1950 (zie Figuur 62) toont dat deze sterk in de minderheid zijn; evenals de betonnen exemplaren. We zien vooral houten kruisen, met een diagonaal naambord op de kruising van de armen.

Niettemin zijn op de begraafplaats relatief veel waardevolle grafmonumenten in blauwe hardsteen aanwezig. De oudste zijn klassiek van vormgeving. Meestal is er een grafplaat, met stèle of cippe.

In de jaren 1930 komt een modernere vormgeving in voege, in art deco. Deze modernere vormgeving zet zich voort tot in de jaren 1960, nog steeds met gebruik van blauwe hardsteen. In deze periode is er ook een versobering merkbaar van het grafmonument.

In relatief veel grafmonumenten, zijn porselein elementen ingewerkt (e.g. tondo's of kruisen met Christushoofd). Minder vaak komen we het gebruik van bronzen inleg tegen op het kerkhof van Woesten.

Doordat in de onmiddellijke buurt geen steenkappers van grafmonumenten gevestigd waren, is de herkomst zeer divers.

Uitvoerders van de graftekens

- * Hector Beun, H. Verspeelt, leper : 3 (1960-1980)
- * L. Cortier, Veurne : 1 (1910)
- * Declercq & d'Amour, Poperinge : 6 (jaren 1930-1950)
- * L. Declercq, Poperinge : 1
- * Dejonghe, leper : 52 (einde 19 eeuw tot jaren 1940)
- * Deplancke, leper : 5 (1940-1960)
- * A. Duflou : 1 (1874)
- * Kaesteker – Camerlinck, Poperinge : 1 (1910-1920)
- * gebroeders Kaesteker, Poperinge : 7 (1920-1940)
- * Kaesteker en zoon, Poperinge : 13 (1940-1950)
- * E. (Etienne) Kaesteker en zoon, Poperinge : 57 (1950-1960)
- * Kaesteker-Morel, Poperinge : 2 (1960)
- * A. Luyten en zoon, leper : 2 (omstreeks 1915)
- * D. Luytten : 1
- * Hector Timmerman, leper : 10 (1920-1930)
- * Gustave Timmerman en zoon, leper : 6 (1930-1960)
- * Vandelanotte, Komen : 1 (1950)
- * Vandewalle, Menen : 1 (1950)
- * G. Verfaille, leper : 1
- * E. Verstraete : 1

Enkele voorbeelden worden hierna met foto opgenomen, gerangschikt van ouder tot nieuw.

Alle grafmonumenten ouder dan 1930 zijn in aanmerking genomen voor bescherming. Alle grafmonumenten bestaande uit grafplaat en stèle of enkel stèle uit de jaren 1930/1940/1950 zijn in aanmerking genomen voor bescherming, tenzij ze te sterk beschadigd waren, onvolledig, te sterk verbouwd (e.g. vernieuwde grafplaten en/of vernieuwde opschriften).⁹⁸

⁹⁸ Voorbeelden van niet selectie omwille van schade aan het monument, onvolledigheid: AC14 / AD8 en 9 / KB4 / EF2

Figuur 198 : Grafplaat, cippe en kruis van één van de oudste grafmonumenten (1887) – (CA4; Louis Soenen, Leonie Decorte en kinderen).

Figuur 199 : Grafmonument (EI6+7 August & Romanie Vanhove – Gouwy).

/ HI4 (te sterk verbouwd) / Voorbeelden van selectie bescherming van monumenten bestaand uit grafplaten en stele : AA12 / AD5 / AG8 / AH8 / AH13 / AI11 / BH6 / BH5 / GE 6+7 / GH3. Voorbeelden van selectie bescherming van stèles : AB5 / AB7 / AC5 / AD11 / AG10 / EH7 / EH8 / EG9 / FD3 / GF8+8.

Figuur 200 : Grafmonument 1858 (FA 10+11 : monument vml. burgemeester Florimond Vanneste en Lucie Synaevae (†1895)).

Figuur 201 : Grafmonument met typische plantenzie uit late jaren 1920 – 1930 (GC11 – Désiré Muysen)⁹⁹.

Figuur 202 : Grafmonument met plantenzie (BF3).

⁹⁹ Afweging bescherming en niet bescherming van dit type. Van dit type werden de goede exemplaren als BF3 (enkel grafplaat te lijmen) en GC11 voor bescherming geselecteerd. Enkele exemplaren met gewijzigde platen en opschriften werden niet weerhouden (e.g. AD7 en AF13)

Figuur 203 : Vaak voorkomend type grafmonument uit de jaren 1950 – grafplaat en kruis ondersteund door kolommen (grafmonument FB1 – Richard & Louise Debruyne - Eecloo).

Figuur 204 : Kruis ondersteund door kolommen, rijkere variant 1942 (FE5 – Henri & Louise Hoorelbeke - Benteyn)¹⁰⁰.

Figuur 205 : Cippe en kruis van Achiel Baes en drie echtgenotes, 1942 (FE12).

Figuur 206 : Grafmonument van Severinus Baes, Johanna Thérésia Heughebaert en dochter Marie-Louise Baert, jaren 1930 (FB10).

¹⁰⁰ Dit type is in de basisversie aanwezig op FB1, DC6, EF10, EG9 en EH5 (foto links). De variante op FG5 (foto rechts) is een rijkere versie. Alle van dit type weerhouden voor bescherming.

Figuur 207 : Grafmonument G. Baes, EJ28.

Figuur 208: Grafmonument Henry & Lucie Slembrouck – De Queker (EJ15).

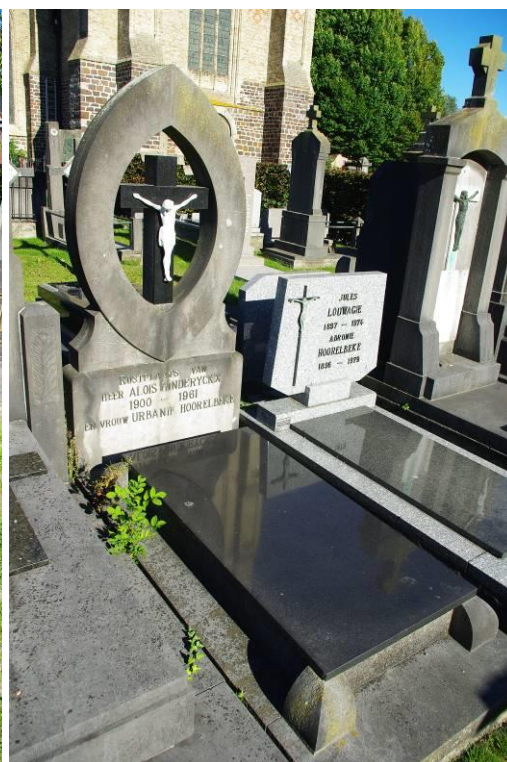
Figuur 209 : Monument kindergraf (AD6 – Roland Fonteyne, 1921).

Figuur 210 : Monument kindergraf (AH7 – Rona Ampe, 1921).

Figuur 211 : Monument kindergraf (BH2 – Roger Haelewyn, 1924).

Figuur 212 : Monument kindergraf (EH3 – Guido Haelewyn, 1946).

Figuur 213 : Divers gebruik van uitgesproken oppervlaktechnieken jaren 1950 (grafmonument HH1 Jules & Romanie Markey-Boudry).

Figuur 214 : Experimenten met vormen, jaren 1960 (grafmonument FE7 – Alois & Urbanie Hinderyckx – Hoorelbeke).

Figuur 215 : Monument voor de pastoors van de Sint-Rictrudiskerk te Woesten – tegen de westgevel van de noordelijke zijbeuk.

3.7.2.2 *Natuursteen grafmonumenten – Opkomst graniet en diverse soorten marmers*

In de jaren 1960 begint, net als op alle andere kerkhoven, graniet als materiaal op te komen. Enkele exemplarische voorbeelden zijn ook opgenomen in de te behouden grafmonumenten¹⁰¹.

Nog later, vanaf de tweede helft van de jaren 1970, komen ook grijze marmers en anderskleurige marmers (bruin, rood) in voege.

Figuur 216 : Opkomst van graniet in de jaren 1960 (grafmonument BB 1&2 Frans Acckaert; Willy Acckaert, Alidor & Maria Accaert – Coene).

Figuur 217 : Sarcofaag uitwerking grafmonument, met gemengd gebruik blauwe hardsteen en graniet (FE1 Jules Vanlerberghe & Leonie Vanlerberghe).

¹⁰¹ BB 1&2 / EJ6 / FG 7&8 / DE7. Driemaal komt de onderbouw in blauwe hardsteen, voor met sarcofaagvormig bovenstuk in graniet : FE1 / EK12 / EK14. Gezien alle liggen in rijen met veel beschermde grafmonumenten, alle drie weerhouden. Van de 'zuivere' vorm van de sarcofaagvorm in blauwe hardsteen (jaren 1950) werden ook enkele exemplaren voorgedragen als te beschermen : EF3 en EF4.

3.7.2.3 Experimenten met materialen

Nog in de jaren 1960 wordt ook met materialen geëxperimenteerd. Zo bijvoorbeeld een exemplaar van een gegoten stèle in beton op het kerkhof van Woesten (HG8), of een grafmonument bekleed met kleine geglazuurde keramische tegeltjes (DD3). Omwille van hun zeldzaamheid werden beide voorgenoemde grafmonumenten voor bescherming voorgedragen.

Ook hier zien we diverse grafmonumenten belegd in marbriet, in een patroon van gebroken stukken. Diverse van deze grafmonumenten dragen het opschrift 'Romano', producent van het marbriet.

De toestand van deze grafmonumenten is dermate slecht, dat geen exemplaren voor behoud werden voorgedragen¹⁰²; het zijn vrij courant voorkomende type van grafmonumenten, waarvan elders beter bewaarde exemplaren bewaard bleven.

Figuur 218 : Uitzonderlijk materiaalgebruik: keramische geglazuurde tegeltjes 1973 (DD3 – Cyriel & Alice Debruyne – Deley).

Figuur 219 : Uitzonderlijk materiaalgebruik: gegoten beton stèle. (HG8 – Maurits & Julia Petyt – Haelewijn).

¹⁰² De beter bewaarde exemplaren zijn daarenboven vaak op storende wijze hersteld, e.g. veel zichtbare mortel tussen de scherven. Grafmonumenten bekleed met marbriet : AH2 / BE4 / DH8 / EF2 / EJ11 / EK2

Figuur 220 : Grafmonument marbriet (AH2).

Figuur 221: Grafmonument marbriet (BE4).

Figuur 222 : Grafmonument marbriet (DH8).

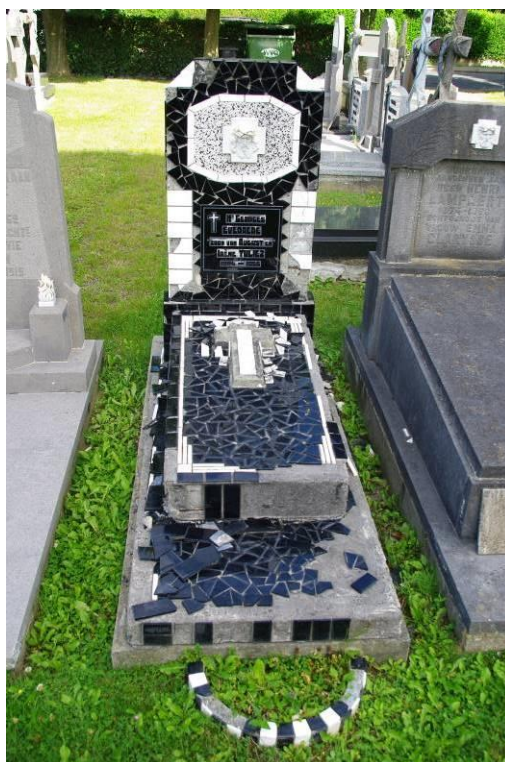
Figuur 223 : Grafmonument marbriet (DH8 – detail).

Figuur 224 : Grafmonument marbriet (EF2).

Figuur 225 : Grafmonument marbriet (EJ11).

Figuur 226 : Grafmonument marbriet (EK2).

3.7.2.4 Metalen kruisen

Alle hieronder opgesomde kruisen zijn nog in goede bewaringstoestand en zijn weerhouden voor opname bescherming.

Smeedijzeren kruis

Geheel van drie identieke smeedijzeren kruisen, naast elkaar (AI5, AI6 en AI7). Het verband tussen de drie overledenen A. Baes, L. Bekaert en L. Raes, kon niet achterhaald worden.

De kruisen zijn van hoog kwalitatieve uitwerking en zijn, met uitzondering van enkele missende delen, nog volledig.

Gietijzeren kruisen

Elk van de types kruisen komt één maal voor op de begraafplaats van Woesten.

Type 1.

EF6- Mario Bagnoli - *Lieutenant au 33e regiment d' artillerie, mort au champs d' honneur le 30 avril 1915, à l' age de 25 ans, né à Angers - France, chevalier de légion d' honneur.*

Er dient opgemerkt dat het grafmonument later ontdebeld werd met een nieuwe hoge stèle in blauwe hardsteen, allicht op initiatief van de familie besteld bij A.Luyten en zoon, leper.

In de nabijheid ligt nog een luitenant van het Franse leger begraven¹⁰³.

Type 2.

KD7- Maria Mylle

Allicht is de overledene een kind, gezien K (met uitzonderingen) om de kindersectie gaat. Het gietijzeren kruis is stilistisch zeer verwant aan het type 1.

Type 3.

KD8- 10 jaar oude M. Glorie (1932)

Op basis van de indeling in Lempereur, F., *La Fonte en Wallonie. Lex Croix de nos Aieux*, Luik, 1992, gaat het om het type Hourant II A 2 b¹⁰⁴.

¹⁰³ EF8 – Louis Dubois - Lieutenant au 1er Zouaves, Commandant la 5 ieme compagnie, Brigade Marocaine

¹⁰⁴ Deze publicatie kon niet rechtstreeks geconsulteerd worden. Zoals afgeleid uit de studie Bureau voor Vrije Ruimte landschapsarchitecten bvta, *Landschapsbeheersplan kerkhof van Alveringem, 2013-2040*, ongepubliceerde studie, Gent, 2012, p. 88

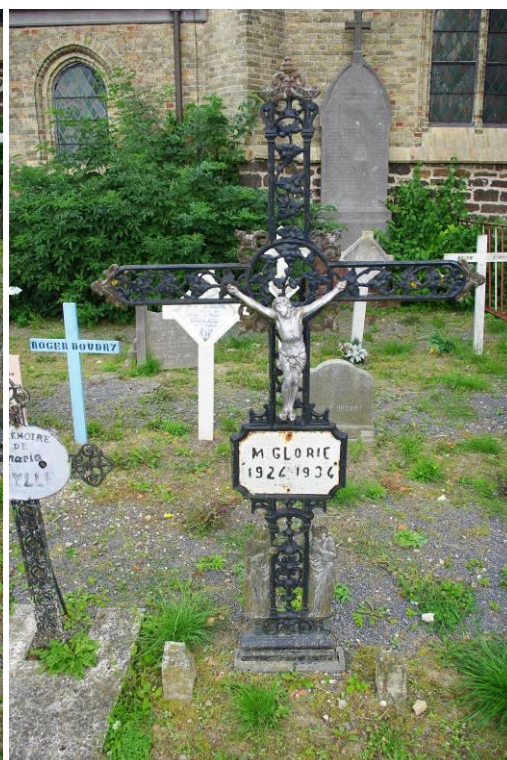
Figuur 227 : Smeedijzeren kruis (grafmonument AI6 – L. Bekaert).

Figuur 228 : Gietijzeren kruis type 1 (grafmonument EF6 – Mario Bagnoli).

Figuur 229 : Gietijzeren kruis type 2 (grafmonument KD7 – Maria Mylle).

Figuur 230 : Gietijzeren kruis type 3 (grafmonument KD8 – M. Glorie).

3.7.2.5 *Betonnen kruisen*

De Vlaamse Overheid meent het van belang dat de betonkruisen, als een zeer regionaal type en daarom op Vlaamse grondgebied eerder zeldzaam, zo veel als mogelijk te behouden op de als monument beschermde begraafplaatsen.

Dit wordt ook verdedigd in functie van het bekomen van voldoende sociale spreiding in het voor de toekomst te behouden graftekens – en tegengewicht tegen de rijkere natuursteen grafmonumenten, die vaak voor eeuwig vergund waren.

Gezien het lokale belang van dit type kruisen werden in principe alle betonnen kruisen in aanmerking genomen voor bescherming, met uitzondering van de kruisen die heden in een slechte bewaringstoestand verkeren, en waarvan er voldoende van het type behouden kunnen blijven.

Betonkruis type 1

Het betonkruis van het type 1 is het meest voorkomende type. In totaal komt dit type 66 keer voor op de begraafplaats¹⁰⁵.

Het kruis heeft een halfronde voorzijde, met imitatie schorspatroon, en met uitzicht afgeschuinde armen (houtnerfpatroon). Voorts is het kruis versierd met bladeren en ranken en met boomknoppen (afgezaagde takken).

De achterzijde is onversierd vlak.

Voor drie betonkruisen werd op het beton van het kruis een aanpassing gemaakt :

AG9 : houder voor een rechthoekige foto van de overledene, bovenste arm kruis

DI7 : houder voor een rechthoekige foto van de overledene, bovenste arm kruis

EG5 : inzet hart in porselein met foto op geëmailleerde staalplaat.

De diagonale inzet met de naam van de overledene, was meestal aangebracht op een houten ondergrond, wit geschilderd, met zwarte belettering, achter een glazen plaat.

Vele van de opschriften zijn met de loop van de tijd onleesbaar geworden. In de meeste gevallen wordt bij dit type van opschriften de sterfdatum van de overledene niet vermeld, meestal beperkt men zich tot de naam, een verwantschap (in het huwelijk of de ouders) en de ouderdom van de overledene.

Dit type kruis wordt doorgaans gebruikt als grafmonument van één overledene, waardoor het zich typologisch situeert tussen de grotere grafmonumenten, die eeuwigdurend vergund waren en (voor de oudste types) soms meerdere generaties van dezelfde familie herbergden, en de uiterst efemere houten kruisen.

¹⁰⁵Voor bescherming weerhouden (57) : AA10, AB10, AB12, AB14, AC7, AD3, AD4, AD10, AD11, AE13, AF2, AF8, AG4, AG5, AG9, AG12, AG13, AH5, AH6, BC4, BD3, BE3, BH3, DI7, EA5, EA13, EA14, EB4, EB9, EB10, EC1, EC2, EC5, EC8, ED11, EG1, EG2, EG5, EG6, EG7, EG10, EG11, EH6, EH9, FB6, FB9, FC5, FC7, FD4, GB7, GD8, GG3, GG4, GG6, GG7. Niet voor bescherming gezien slechte toestand (9) : AE3, FB11, FB12, FF5, GA5, GD7, GI10, HA5, HA6

Slechts voor drie van dit type grafmonumenten kan min of meer met zekerheid worden afgeleid dat er twee personen begraven zijn (EA5, EB10, GB7).

Hoewel voor Woesten geen archivalische bronnen zijn om dit te staven, mogen we er van uit gaan dat dit type grafmonumenten niet onder de langdurende (eeuwig durende) concessies is gevallen.

Vaak liggen echtlieden naast elkaar, met elk een betonnen kruis van dit type. Dit verband is hier echter minder sterk dan bijvoorbeeld op de begraafplaats van Proven (door dezelfde vorsers onderzocht). Diverse verbanden kunnen evenwel verloren zijn, doordat de opschriften onleesbaar zijn geworden.

Voorbeelden van echtlieden naast elkaar begraven, onder afzonderlijk grafmonument : AB12/AB14, AD3/AD4, AD10/AD11, AG4/AG5, EA13/EA14, EG1/EG2. Broer en zus naast elkaar : AG12/AG13. Voor EG1/GE2 werd recent een gezamenlijke graftuin ingericht.

Het aantal vermelde sterfdata is zeer beperkt. De oudste zijn AG12 (1918, naast broer, 1953), BD3 (1916) en EG11 (1926), doch het lijkt of dit latere herinrichtingen zijn van grafmonumenten. Een drietal dateringen uit de jaren 1940, enkele uit 1950 en twee dateringen uit 1970 geven de tijdspanne aan waarin dit type kruis werd gebruikt.

Betonkruis type 2

Het betonkruis van het type 2 is typologisch nauw verwant met het eerste type, doch komt slechts één maal voor. Het is kleiner van schaal, en heeft kortere armen.

Het type is ongedateerd.

Het kruis is weerhouden voor opname bescherming.

Betonkruis type 3

Het betonkruis van het type 3 is verwant aan type 1, daar het ook een imitatie hout takken kruis is, evenwel zuiverder in de vorm, en zonder ranken en bladeren versiering.

Het komt op de begraafplaats twee maal voor (AB11 en AB13) voor twee echtlieden. Ook hier inleg houten plaat, witte beschildering met zwarte belettering, achter glas geplaatst. Het type kan gedateerd worden omstreeks 1930.

De kruisen zijn beide weerhouden voor opname bescherming.

Betonkruis type 4

Het betonkruis van het type 4 is het op een na meest voorkomende type. In totaal komt dit type 48 keer voor op de begraafplaats¹⁰⁶.

Het kruis heeft een eenvoudige vorm; armen met een vierkante sectie en een ruit op de kruising, voor plaatsing van een diagonaal naambord. De drie zichtbare armen van het kruis zijn bezet met elementen in diamantkop motief.

Alle werden voor bescherming in aanmerking genomen, behalve de kruisen die nu reeds ernstige schade vertonen.

De diagonale inzet met de naam van de overledene, was initieel ook voorzien aan te brengen op een houten ondergrond, wit geschilderd, met zwarte belettering, achter een glazen plaat.

Diverse betonkruisen zijn echter ook ingezet met een witmarmeren plaat of met een plaat uit zwarte marbriet. Gezien het om een vrij recent type grafmonument gaat, dient er van uit te worden gegaan dat deze inzetten oorspronkelijk zijn.

Op deze grafmonumenten komt meer een sterfdatum voor dan op deze van type 1, waardoor de oudste te dateren zijn in de jaren 1930, echter couranter in de jaren 1940 (5), 1950 (8), met uitlopers in de jaren 1960 (4) en 1970 (3).

Dit type kruis was bedoeld als grafmonument van één overledene. Nergens was een aanduiding dat er twee personen begraven zijn, met uitzondering van :

- FB7, waar een houten bijgeplaatst bord uit 1985 aanduidt dat dan een bijzetting is gebeurd
- BC1, twee echtlieden gestorven 1917/1918. Gezien de hogere context van de andere data, is dit allicht een heropgericht grafmonument.

Ook hier liggen vaak echtlieden naast elkaar, met elk een betonnen kruis van dit type.

Voorbeelden : AA13 /AA14, AG2/AG3, EC3/ EC4, HC5/HC6, HF8/HF8b, HG1, HG2.

Broer en zus naast elkaar : EC6/EC7. Voor HC5/HC6 werd recent een gezamenlijke graftuin ingericht.

Betonkruis type 5

Het betonkruis van het type 5 komt slechts één maal voor op de begraafplaats (AE11).

Volgens de inventaris van Dany Titeca, gaat het om het graf van Eugenie Gekiere, naast haar echtgenoot August Debeer (type 4 - Figuur 237). Uit de context weten we dat de

¹⁰⁶ Voor bescherming in aanmerking genomen (46) : AA13, AA14, AE12, AF5, AG2, AG3, AH11, BC1, BC2, BC3, BD2, BF2, DF8, DG4, DH4, DH5, DH7, EB12, EC3, EC4, EC6, EC7, EG4, EH10, FB7, FB8, FC1, FC2, FC8, FH3, FH4, GH4, GH8, HA7, HA8, HB7, HC4, HC5, HC6, HF8, HF8b, HG1, HG2, HG4, HG5, HG7; niet voor bescherming in aanmerking genomen gezien slechte toestand (2) : FC9, HG6.

echtgenote later overleed, wat impliceert dat dit type 5 ouder is en mogelijk niet meer verkrijgbaar op sterfdatum van de echtgenoot (1956).

Het type kruis, heeft een zeer gestileerde vorm. Armen van het kruis, met afgeschuinde randen, en een verdiepte sponning in het midden. Op de onderste arm was een diagonale inzet van een opschrift voorzien. Het type is ongedateerd.

Het kruis is weerhouden voor opname bescherming.

Betonkruis type 6

Het betonkruis van het type 6 komt slechts twee maal voor op de begraafplaats (KB5 en KC1).

Het gaat om een eenvoudig type kruis, de armen met een rechthoekige (doch onregelmatige) sectie en eindigend op een punt, en een ruitvormige zone in de onderste arm voor opschrift. Het lijkt te gaan om een type voor kinderen, zoals kon worden afgeleid van KB5, en gezien het perceel K hoofdzakelijk is voorbehouden voor kinderen. Het type is ongedateerd.

De kruisen zijn beide weerhouden voor opname bescherming.

Betonkruis type 7

Het betonkruis van het type 7 komt in totaal 6 maal voor op de begraafplaats (KA1, KB1, KB6, KC9, KD4, KE7). Het gaat in alle gevallen om kindergraven.

Het gaat om een eenvoudig type kruis, de armen met een vierkante sectie ruitvorm op de kruising van de armen, voor inleg van een opschrift.

Meestal is het opschrift in een plaat in witte marmer, een enkele keer is het opschrift geschilderd op een witte achtergrond, achter glas geplaatst. Het type is één maal gedateerd (KD4) omstreeks 1935.

Alle kruisen zijn weerhouden voor opname bescherming.

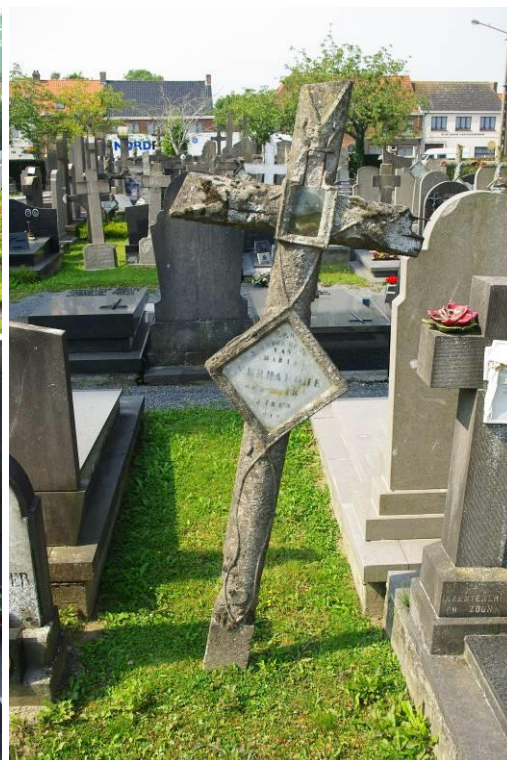
Betonkruis type 8

Het betonkruis van het type 8 komt 2 maal voor op de begraafplaats (GD9 / GD10).

Gezien het om een type gaat, dat niet voorzien is om blijvend de namen van de overledenen te kunnen integreren, gezien geen van beide nog een aanduiding van de overledene draagt, komt dit type niet voor bescherming in aanmerking.

Figuur 231 : Betonnen kruis type 1 (grafmonument AA10 – Henri Defever).

Figuur 232 : Betonnen kruis type 1, bijgewerkte variant (grafmonument AG9 – Maria Verhaeghe).

Figuur 233 : Betonnen kruis type 1, bijgewerkte variant (grafmonument DI7 – Germaine Robyn).

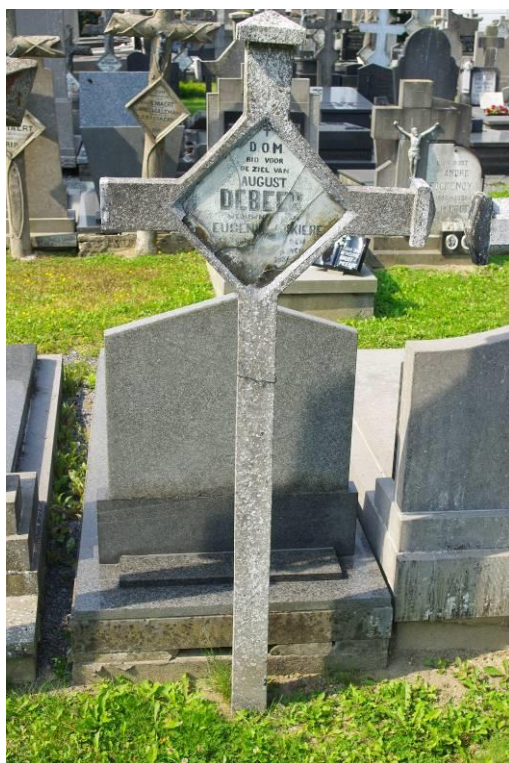
Figuur 234 : Betonnen kruis type 1, bijgewerkte variant (grafmonument EG5 – Gerard Lefever).

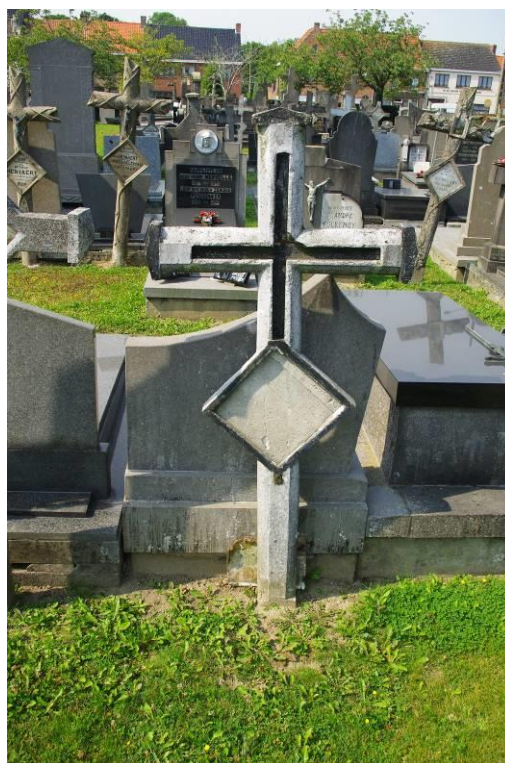
Figuur 235 : Betonnen kruis type 2 (grafmonument FF7 – Maria Mooren).

Figuur 236 : Betonnen kruis type 3 (grafmonument AB13 – Michel Suffis).

Figuur 237 : Betonnen kruis type 4 (Grafmonument AE12 – August Debeer).

Figuur 238 : Betonnen kruis type 5 (Grafmonument AE11 – Eugenie Gekiere ?).

Figuur 239 : Betonnen kruis type 6 (grafmonument KB5 – Maria Olivier).

Figuur 240 : Betonnen kruis type 7 (grafmonument KA1 – Simonne Vlaeminck).

Figuur 241 : Betonnen kruis type 8.

3.7.2.6 *Eenvoudige natuursteen kruisen*

De eenvoudige blauwe hardstenen kruisen waren, een duurdere variant van de betonkruisen. Als tussenvariant tot de duurdere natuurstenen grafmonumenten, zijn ook diverse eenvoudige kruisen in blauwe hardsteen.

Ook hier manifesteert zich het gebruik van het begraven van echtlieden naast elkaar met elk een grafmonument.

De best bewaarde exemplaren per type werden geselecteerd voor behoud en bescherming als monument¹⁰⁷, en zijn hieronder in fotoreportage weergegeven.

Gebruik van éénvoudige grafmonumenten afzonderlijk voor twee begraven echtelieden leeft op de begraafplaats van Woesten bovendien zeer lang voort tot in de jaren 1970. Hierom is één dubbel grafmonument uit die periode als exemplarisch voorgesteld te beschermen (HE 5+6).

Deze gekoppelde grafmonumenten (zie ook hoger bij de betonnen kruisen) kregen vaak in een later stadium een inrichting van graftuin, om de verbondenheid te accentueren. Deze meestal harde inrichtingen (tegels, keitjes met een betonsteen als omzoming, ...) worden best door een 'niet harde' binding vervangen, e.g. planten van diverse bloemen, die een accent kunnen geven over verschillende seizoenen, en daarna mee gemaaid kunnen worden (zie verder in deel 6).

¹⁰⁷ De Vlaamse Overheid meent het van belang dat de betonkruisen, als een zeer regionaal type en daarom op Vlaamse grondgebied eerder zeldzaam, zo veel als mogelijk te behouden op de als monument beschermde begraafplaatsen. Dit wordt ook verdedigd in functie van het bekomen van voldoende sociale spreiding in het voor de toekomst te behouden graftekens – en tegengewicht tegen de rijkere natuursteen grafmonumenten, die vaak voor eeuwig vergund waren. De ontwerpers van het beheersplan hebben vanuit het sociologisch standpunt ook een representatief staal van de tussenvariant als te beschermen voorgedragen, met name het eenvoudige kruis in blauwe hardsteen. Vooreerst zijn zij van oordeel dat de middenklasse sociologisch ook aan bod moet komen. Ten tweede omdat het gebruik van het begraven van echtlieden naast elkaar met elk een grafmonument (gebruik dat we zien in de betonnen kruisen, maar dat ongetwijfeld ook gebruik zal geweest zijn in de efemere houten kruisen), in dit type ook veruitwendigt wordt. Van elk type kruis werd het best bewaarde exemplaar voorgedragen voor bescherming als monument. Het gaat om de grafmonumenten AC10 / FA2 / AI8 / EA11 / HA1 / E11 + 12.

Figuur 242 : Eenvoudig arduinen kruis 1957 (AC10 – Maria Bourgeois).

Figuur 243 : Eenvoudig arduinen kruis 1950 (FA2 – Maurits Deleu).

Figuur 244 : Eenvoudig arduinen kruis (A18 - Carolus Bekaert)

Figuur 245 : Eenvoudig arduinen kruis 1943 (EA11 – Margriet Leroy).

Figuur 246 : Eenvoudig blauwe hardsteen kruis (HA1 – Lievin Carton).

Figuur 247 : Koppel kruisen in blauwe hardsteen (EH 11+12- Charles & Clémence Leroy-Salomé).

Figuur 248 : Ontdubbelde stèle – voortleven van traditie tot in de jaren 1970 – exemplarisch voorbeeld HE 5+6 (Robert & Lucie Ollevier – Debreuck).

3.7.2.7 Militaire grafmonumenten

Het perceel M van het kerkhof van Woesten is in 1965 heringericht als Franse militaire begraafplaats. De graftekens zijn betonnen kruisen, met kunststof plaatjes geel met zwarte opdruk, hetzij plexiglas met opdruk op de achterzijde (recentere opschriften). Voor de gesneuvelden uit het Zouavenkorps (waarvan allicht de moslim godsdienst

gekend staat) zijn graftekens in Islamitische vormgeving, met Arabische grafteksten, geplaatst. In totaal zijn er elf dergelijke graftekens, gegroepeerd in het begin van de zesde rij van perceel M.

Het grootste deel van de betonnen stèles werd recent bij een onderhoudscampagne vervangen (zie ook deel 5.3 hierna).

Figuur 249 : Betonnen kruis Franse militaire begraafplaats (Jean Marie Dugoua, perceel M, rij 5, nr. 42).

Figuur 250 : Betonnen Arabisch grafteken Franse militaire begraafplaats (Messalti Lahcene Ben Larbi – perceel M rij 6 nr. 2).

De Franse militaire begraafplaats is van de burgerlijke begraafplaats afgescheiden met een ligusterhaag.

Tussen de percelen D en I, ligt één rij, opgetekend als perceel J, met negen Britse soldaten. De grafmonumenten zijn in de typische vormgeving, als rechtopstaande stèle met afgeronde bovenzijde, en gekapt in witte Portlandsteen.

Ze liggen in een graftuin, omzoomd met betonstenen, en gevuld met wit grind.

Figuur 251 : Grafsteen in Portlandsteen, graf van het Britse Gemenebest (J. Scott – JA2).

4 BESCHRIJVING VAN DE ERFGOEDWAARDEN

De kerk en het kerkhof zijn beschermd als monument bij MB van 14.12.2011. Uittreksels uit het beschermingsbesluit zijn opgenomen in deel 1 van het beheersplan (zie hoger).

Historische, i.c. architectuurhistorische waarde

Zowel het exterieur als het interieur van het monument hebben een sterke band met het verleden, en hierdoor een sterke historische en architectuurhistorische waarde.

De toren uit de 15de eeuw, bleef bewaard in de verwoestingen van WOI en is daardoor het oudste overgebleven bouwwerk in het dorp.

De toren is indrukwekkend door zijn hoogte en robuustheid, en hierdoor een markant voorbeeld van de plaatselijke baksteengotiek.

De toren wist al vroeg in de 19de eeuw de aandacht van de regionale historici te trekken, met onder meer diverse vermeldingen in de Handelingen van het Genootschap van Geschiedenis te Brugge.

Het schip en het kerkinterieur zijn als exemplaar van kwaliteitsvolle wederopbouwarchitectuur beschermd. Het kerkinterieur is als dusdanig gaaf bewaard, met uitzondering van de decoratieve schilderingen, deel uitmakend van de wederopbouwperiode. Gezien deze nog bewaard zijn onder de huidige afwerkingslagen en/of gekend van fotomateriaal, is deze verdwenen architectuurhistorische laag, volledig reconstrueerbaar.

De kerk is beschermd met inbegrip van zijn kerkhof. In de 19de eeuw tekende het kerkhof zich af als het 'groen' rond de kerk, een grasvlakte, met eerder kriskras grafmonumenten en kruisen opgesteld, en omzoomd door een beukenhaag en linden. Dit kerkhof was niet, zoals zoveel andere in de streek, geromantiseerd door de aanplant van sierbomen en dergelijke. Oorspronkelijk sloot de naoorlogse begraafpraktijk aan bij de vooroorlogse, maar omwille van plaatsgebrek is men gauw gestart met het aanleggen van ordentelijke rijen en percelen.

Als groene long rond het kerkgebouw versterkt het de architectale waarde van het kerkgebouw.

Doordat de grafmonumenten tot de negentiende eeuw teruggaan, heeft het kerkhof ook een sterke lokaal historisch belang.

Socio-culturele waarde

De Sint-Rictrudiskerk is een parochiekerk die fungeert als symbool voor de sociale en culturele waarden van de parochie. De belangrijkste functie van het monument is uiteraard dat van de kerk als gemeenschapshuis. De parochie verbindt de dorpingen met elkaar en met hun christelijke cultuur en tradities.

Een belangrijke erfgoedwaarde van de kerk is haar herkenbaarheid, niet enkel in de culturele zin als instituut, maar ook als gebouw, als ijkpunt in het landschap.

5 VISIE OP HET TOEKOMSTIG BEHEER

5.1. Beheersvisie en –doelstellingen kerkgebouw

De **hoofddoelstelling** van het beheersplan is het herstellen en behouden van de hierboven beschreven erfgoedwaarden van de Sint-Rictrudiskerk.

In context van de bescherming om **architectuurhistorische** en **historische** waarde, is het belangrijk alle hoger opgesomde erfgoedelementen te behouden.

Elk element heeft namelijk zijn plaats binnen de historische gelaagdheid van het gebouw en het aanpalende kerkhof.

Regelmatige en systematische controles van de bouwfysische toestand van het gebouw, zoals momenteel door Monumentenwacht West-Vlaanderen vzw gebeuren om de twee à drie jaar, blijven voor de komende beheersperiode uiterst belangrijk.

De kerk is nog steeds in gebruik als parochiekerk. Het beheersplan houdt dan ook rekening met de hoofdbestemming van deze kerk als bedehuis.

Er wordt beoogd om de erfgoedwaarden maximaal te consolideren en afleesbaar te maken van het volledig beschermde gebouw. Bij de restauratie en het verdere beheer van de kerk wordt met de volgende zaken rekening gehouden:

- respect voor tweegelede fasering in opbouw van de kerk, de 15de-eeuwse toren en het wederopbouwgedeelte, met hun respectievelijke cultuur- en architectuurhistorische erfgoedwaarden;
- respect voor de functie van de kerk in de gemeenschap;
- respect voor het artistiek geheel van kerk en interieur;
- respect voor de ligging van het kerkgebouw in zijn omgeving, het kerkhof als groene zone rond het gebouw en de plaats waar sinds eeuwenlang de begrafenisriten van de parochie plaatsvinden;
- respect voor originele ambachtswijzen, bouwmaterialen en kleuren.

De concrete richtlijnen hiervoor worden in hoofdstuk 6 aangereikt.

Deze waarden bevinden zich niet enkel ter hoogte van de architectuur van het monument, maar ook bij de ensemblewaarde van de kerk met haar interieur.

Als **nevendoelstelling** wil de kerkfabriek het maatschappelijk draagvlak voor het gebruik van deze kerk vergroten.

De kerk wordt twee tot drie maal per jaar ingericht met een tijdelijke tentoonstelling, die een langere termijn blijft staan (periode van 1 maand).

De thema's zijn hetzij historisch van inslag, hetzij kaderen zij binnen de Rooms-katholieke context, met een verbreding van de kijk op de wereld.

In 2016, in de kerstperiode, werd een fototentoonstelling ingericht met betrekking tot de kerk en het dagelijks maatschappelijk leven in en rond de stad Gitega in Burundi (foto's Greet De Ceukelaire). In de kerk werd een Burundese kerststal opgesteld.

In 2017 wordt met Pinksteren een tentoonstelling ingericht rond 450 jaar Beeldenstorm. Deze tentoonstelling wordt georganiseerd in samenwerking met de cultuurdienst van Gemeente Vleteren.

In de kerstperiode 2017 is opnieuw een 'solidariteit' thema, rond een andere plaats in de wereld.

De kerk wordt, in overleg met het decanaat Poperinge, occasioneel ter beschikking gesteld voor diensten van andere Christelijke religieuze groeperingen.

De Evangelische Christengemeente uit Woesten heeft in 2016 vier grote diensten in de Sint-Rictrudiskerk te Woesten gehouden, waarvoor hun gebruikelijke gebedsruimte te klein was. Het betreft twee huwelijksvieringen, een paasviering en een kerstviering. Dit gebruik zal in een principiële akkoord voor de komende jaren worden bestendigd.

5.2. Beheersvisie en –doelstellingen kerkhof

Het hoofddoel is het bestaande groen in stand te houden en het goede onderhoud van het kerkhof te bewerkstelligen.

De grafmonumenten in een goede staat van onderhoud houden, door het herstellen van de verzakte monumenten, het herstel van gebroken stukken, het eventueel heraanvullen van elementen uit metaal en porcelein (elementen van niet beschermde te suppressen graven kunnen eventueel worden hergebruikt hiervoor).

Het neven doel is het onderhoudswerk op het kerkhof te beperken, door het inzaaien van de paden, en het suppressen van de verhardingen met te veel onderhoud.

Een doel op lange termijn is om de uitheemse boomsoorten te vervangen door inheemse boomsoorten, waarbij meer aangesloten kan worden met het vooroorlogse uitzicht van het kerkhof.

5.2.1 Groen en aanplantingen, aanleg

Voor de niet inheemse soorten (Japanse kers) of voor de siervormen van de bomen (sierappel), kunnen de huidige aanplanting worden onderhouden en behouden zolang ze meegaan. Ook de hoge rij Europese eiken zijn door hun hoogte niet de meest geschikte aanplantingen, maar kunnen desgewenst behouden worden. Gezien echter de

verlichtingspalen van de Steenstraat reeds ingegroeid zijn door de eikenbomen, zal allicht eerder vroeger dan later in de beheersperiode deze bomenrij aan rooien toe zijn. Indien ze aan kap toe zijn, kunnen de bomenrijen op de rand van het kerkhof opnieuw vervangen worden door lindenbomen – hetzij in delen (per volledige rij/ windrichting) hetzij als geheel. De aan te planten variant is bij voorkeur Hollandse linde (*Tilia europaea*), aan te planten op tussenafstand van 5 à 6 en te beheren als knotboom als voor WOI. In functie van het onderhoud van de haag, worden ze waar mogelijk best op enige tussenafstand (1 meter) van de haag aangeplant. De sierappel en de Japanse kerselaars kunnen bijvoorbeeld worden vervangen door echte appelbomen (hoogstam) en inheemse kers.

Hiermee kan opnieuw aansluiting gevonden worden met het uitzicht van een kerkhof in het ancien regime, als een organisch geheel op een eenvoudige graszone rond de kerk. Belang van de mensen die hier begraven werden, was vooral dat ze in gewijde grond waren begraven. De graftekens waren eerder vergankelijk (dit in tegenstelling tot de rijkere parochianen, die in de kerk werden begraven). Op deze grafvlakte stonden bomen, als opbrengsteigendom van de E.H. pastoor, appel- of notenbomen voor verkoop, bomen voor verkoop als hout. Belangrijk was daarnaast de omheining van de begraafplaats met (doornen)hagen, (draai)hekkens, barelen, roosters, om het vee van de begraafplaats te houden.

Op het einde van de 18^e eeuw krijgen we de theoretische ideeën over “parkbegraafplaatsen”, waarbij vooral vanaf de 19de eeuw de stedelijke begraafplaatsen ontstaan, binnen een romantische tuinvisie, met treurbomen en ordenen van de graven. Vanaf de jaren '50 van de vorige eeuw ontwikkelen er zich de dicht op elkaar gepakte grafzerken, als ware het lintbebouwingen. De romantische tuinvisie is hier in de 19de eeuw uit gebleven (zie deel 2 van de studie), doch hier is ook omstreeks 1950 de aanleg in ordentelijke rijen georganiseerd.

Een belangrijk te behouden element is de rode beukenhaag (*Fagus sylvatica*) rond de begraafplaats, die aanwezig was, tot zover de fotografische documentatie teruggaat. De beukenhaag wordt dus best als variëteit voor de haag aangehouden, gezien ze hier aantoonbaar de historische variant is. Waarschijnlijk zal in nog oudere tijden de gebruikte variëteit meidoorn (*Craetagus sp.*) zijn geweest i.f.v. veekering. Dit haagtype komt nog rond kerkhoven in de streek voor. Vermits het beschermingsbesluit melding maakt van meidoornhagen, is een terugkeer naar deze variëteit op termijn ook een optie.

De twee haagbeuken tegen de westgevel van de zuidbeuk zijn inheems, maar zijn te dicht geplant tegen de kerk. Ze worden op termijn best gerooid.

Paden en groen tussen de graven

Het aanzicht van het kerkhof is reeds heel groen, met gras tussen de verschillende rijen grafmonumenten. De grotere assen / paden zijn in grind, maar laat men stilaan overgroeien met gras.

Dit is een beeld dat wordt aanbevolen om aan te houden. Nog sneller resultaat kan bekomen worden door grindgazon te maken, e.g. door het infrezen van de bestaande grindlaag, met toevoeging van substraat en inzaaien met gras.

Op die manier ontstaat een gewapende graszone, die relatief gemakkelijk met rolstoelen toegankelijk blijft, alsook met klein rollend materieel, voor het onderhoud van het kerkhof. Het vergt aanbeveling om enkel de hoofdpaden als grindgazon te versterken.

Er kan ook een gedifferentieerd maaibeleid worden toegepast.

De wegen (hoofdwegen en gaanpaden tussen de rijen graven) kunnen bijvoorbeeld wekelijks of tweewekelijks worden gemaaid, waarbij het gras tussen de grafmonumenten een veel lager ritme krijgt, maandelijks, tweemaandelijks of mogelijk slechts een tweetal keer per jaar.

Uiteindelijk zal het tijd vergen om te wennen aan dergelijke kerkhoven en minder het beeld van de 'doodse' kerkhoven, waar er geen natuur mag voorkomen en/of het beeld van de meer getrimde parkbegraafplaatsen. Dit komt dicht bij het historische beeld, en bespaart op kosten van onderhoud.

Allicht zal dit in het begin op weerstand stuiten, maar belangrijk is dan ook dat dit goed gecommuniceerd wordt, dat een ander beeld voor ogen staat op het kerkhof Woesten dan bijvoorbeeld in de nieuwe parkbegraafplaats te Oost-Vleteren.

In die zin zal er automatisch ook meer een verschil in sfeer ontstaan tussen het deel gemeentelijke begraafplaats en het deel Frans militaire begraafplaats.

Verhard toegangspad tot de kerk

Momenteel ligt de verharding goed, en is zij niet storend. De huidige toestand in rode en grijze betonklinkers refereert visueel aan de voorgaande situatie, in rode baksteenklinkers en verhoogd voetpad in betonklinkers, waarbij beide niveaus gelijk getrokken zijn.

Omwille van de toegankelijkheid is dit laatste aspect sowieso wenselijk.

Als de verharding in de loop van deze beheersperiode aan vervanging toe zou zijn, of om andere reden dient opgebroken te worden, is het aan te bevelen een historisch meer passend materiaal te gebruiken en e.g. de verharding terug te voorzien in baksteenklinkers. Specifiek voor de naoorlogse verharding is dat de klinkers op hun plat lagen en niet op hun zij. De referentie naar de eerdere voetpaden kan hetzij worden behouden, mits het aanhouden van een afwijkend kleur als heden, afwijkend materiaal (e.g. kasseien plattines, natuursteen plaveien), maar kan eventueel ook verdwijnen : dit

wil zeggen de rode baksteenkleur door te trekken tot tegen de hagen en in de retouren noord en zuid.

Voor de overgangen naar de groene paden rond de kerk (zie hoger, voorgesteld uit te voeren in grindgazon) dient de nodige aandacht te worden geschonken aan een vlotte overgang voor rolstoelgebruikers. In vergelijking met de huidige situatie vergt dit een verlaagde overgangsboord.

Bloemen en planten op de begraafplaats

De groendienst van gemeente Vleteren zou een inventaris kunnen maken van alle planten en bloemen die spontaan groeien, door een jaar lang alles te laten groeien wat er aanwezig is op kerkhof, en na te gaan welke types van beplanting er voorkomen. Vaak zijn dit beplantingen welke gedurende de jaren heen door de mensen daar werden aangeplant. Deze planten kunnen als inspiratie dienen voor de aanpak van het kerkhof.

Het is van belang om het organisch gegroeide geheel van het kerkhof steeds voor ogen te houden, en om er geen perfect afgelijnde “stadstuin” van te gaan maken, met borders van één soort begroeiing.

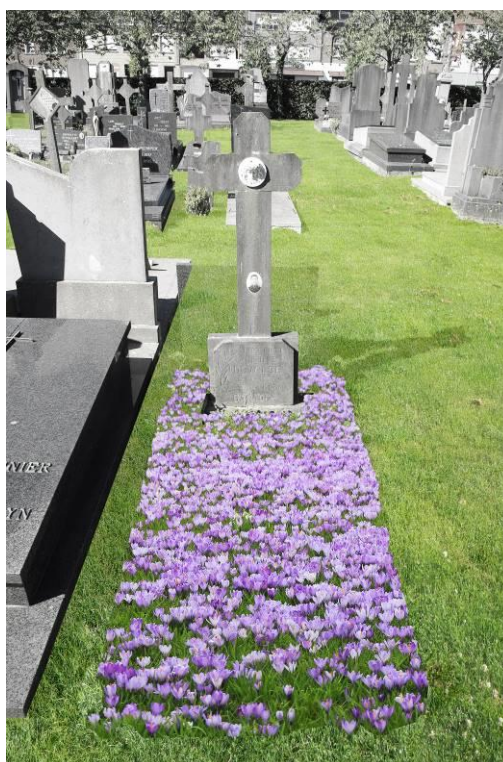
Beter is plaatselijke accenten te leggen. Bijvoorbeeld kunnen in diverse graftuinen (de zones voor een graf met enkel stèle en geen plaat, bijvoorbeeld de betonkruisen) accenten worden aangelegd door inplanten van bloembollen, die diverse periodes van het jaar kunnen opkomen, en na het uitbloeien mee kunnen worden afgemaaid.

De recente ‘harde’ graftuinen, met betonsteen borders en grind, of met een betegeling, kunnen aldus worden gesupprimeerd, en door een dergelijke aanplanting worden vervangen.

Ook hierbij zal het belangrijk zijn dat een vergroening van het kerkhof ook met de bevolking wordt gecommuniceerd, en de beleidsdoeleinden worden gecommuniceerd.

Figuur 252 : Simulatie van een 'zachtere' wijze van het invullen van (al dan niet gekoppelde) graftuinen, met seizoensbloemen (wilde mengeling), voor de graftekens HE5+6, die het uitbloeien mee afgemaaid kunnen worden (vergelijk met de huidige situatie Figuur 248).

Figuur 253 : Simulatie van een 'zachte tijdelijke' graftuin voor graf HA1 – met krokussen (vergelijk met de huidige situatie Figuur 246)

A priori kunnen zeker de volgende beplantingen aan bod komen:

bloemen:

O.-L.-Vrouw-bedstro,
vrouwenmantel,
daglelie,
aster,
schoenlappersblad (op diverse plaatsen aanwezig),
paaslelie,
sneeuw klok,
violet,
vergeet-me-niet,
...

bomen:

appel- en perenbomen (eventueel siervarianten)
olmen
notelaar
prunussen
malussen
...

Voor het goede onderhoud van de kerkmuren, is het aangewezen om de begroeiing tegen de kerkmuren te supprimeren (hagen aan noordzijde, vrijere borders tegen de oost- en zuidzijde), en een verharding tegen de kerk aan te brengen, e.g. een pad in nauw aaneensluitende baksteen klinkers, wat relatief onderhoudsvriendelijk blijft. Eventueel kan er (al dan niet in combinatie met een baksteen pad tegen de muren) met een laag haagmassiefje aanpalend aan de kerk worden gewerkt, te onderhouden op een hoogte van 50 à 75 cm.

Aanbevelingen openbare voorzieningen op en rond het kerkhof

Het is aanbevolen dat gemeente Vleteren op termijn oplossingen zoekt voor :

- * een fietsenstalling op het plein voor het kerkhof, met voorziening om fietsen aan vaste elementen vast te leggen. Momenteel worden heel wat fietsen gestald door schoolgaande jeugd tegen de hagen van het kerkhof
- * openbare verlichting : verplaatsen van de openbare verlichting weg van het kerkhof (Steenstraat en Hilaire Allaëys) of het voorzien in meer esthetische oplossing op dezelfde plaats.

5.2.2 Grafmonumenten

Context :

Decreet op de begraafplaatsen en de lijkbezorging 16.01.2004

Art. 26. § 1. Wanneer aan een grafconcessie een einde wordt gemaakt of geen aanvraag tot overbrenging als bedoeld in artikel 5, § 2, is ingediend, worden de niet weggenomen graftekens en de eventueel nog bestaande ondergrondse bouwwerken eigendom van de gemeente of van het intergemeentelijke samenwerkingsverband.

Wanneer niet-geconcedeerde gronden voor nieuwe begravingen moeten worden gebruikt, wordt in de beslissing, bedoeld in artikel 18, tweede lid, tevens kennis gegeven van de termijn waarbinnen zij graftekens mogen wegnemen. Bij het verstrijken van die termijn, of van de toegestane verlenging ervan, worden de materialen eigendom van de gemeente of van het intergemeentelijke samenwerkingsverband.

De in het vorige lid bedoelde termijn wordt bepaald of verlengd door het college van burgemeester en schepenen of het bevoegde orgaan van het intergemeentelijke samenwerkingsverband die de begraafplaats beheert.

§ 2. Alleen het college van burgemeester en schepenen regelt de bestemming van het aan de gemeente toevallende materiaal. Het college van burgemeester en schepenen maakt hierbij een lijst op van graven met lokaal historisch belang die als kleine onroerende erfgoedelementen kunnen worden beschouwd. De graven op deze lijst dienen 50 jaar te worden bewaard en onderhouden door de gemeente-overheid. Deze termijn kan worden verlengd. Bij ontstentenis van deze lijst kan het initiatief tot de opmaak ervan genomen worden door de Vlaamse regering of haar gemachtigde. Deze lijst wordt bekrachtigd door het college van burgemeester en schepenen. De Vlaamse regering bepaalt de voorwaarden voor de lijsten van graven met lokaal historisch belang.

Besluit van de Vlaamse regering tot organisatie, inrichting en beheer van begraafplaatsen en crematoria 14.05.2004

Art. 46. De lijsten van graven met lokaal historisch belang bedoeld in artikel 26, § 2, van het decreet bevatten de graven met een historische, artistieke, volkskundige of socio-culturele waarde die niet beschermd zijn als monument overeenkomstig het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten.

Art. 47. De lijst met graven van lokaal historisch belang bevat :

- 1° informatie over een eventuele concessie en de begraven personen;
- 2° informatie over de bouwfysische toestand;
- 3° informatie over het grafteken;
- 4° een bondige omschrijving van het lokaal historische belang;
- 5° een foto.

De graven van lokaal historisch belang worden tevens aangegeven op een plan van de begraafplaats.

Art. 48. Een afschrift van de bekrachtigde lijst met plan wordt bezorgd aan de Vlaamse minister, bevoegd voor de Monumenten en de Landschappen.

Graven vermeld op de lijst van graven van lokaal historisch belang waarvan het behoud uiteindelijk toch van algemeen belang blijkt te zijn en die als zodanig beschermd worden als monument, worden op het moment van de definitieve bescherming van rechtswege geschrapt van de lijst

Voor begraafplaatsen die binnen een beschermd monument vallen, is de opmaak van een 'lokale lijst' niet verplicht. In het kader van voorliggend beheersplan, werd dan ook geen rekening gehouden met eventueel lokaal belang, historisch belang van de overledenen, doch enkel met het behoud van het grafteken in kwestie, omwille van (kunst)historisch belang. De gemeente Vleteren als beheerder kan evenwel nog een verdere afweging per grafmonument maken, waarbij de lokale waarde ook in rekening wordt gebracht om in een bijkomende lijst te worden opgenomen, waarbij de gemeente ook het beheer van deze grafmonumenten op zich neemt¹⁰⁸.

De gemeente Vleteren kan bij voorbeeld een dergelijke lijst nog voorbereiden in aanloop van 2021, waar allicht veel concessies zullen verlopen¹⁰⁹.

Algemene beleidsvisie gemeente Vleteren :

Er is een nieuwe en grote parkbegraafplaats aangelegd en enkele jaren geleden opgeleverd in de Kasteelweg te Oostvleteren, voor de drie deelgemeenten.

Momenteel moet in elke (deel)gemeente de verschillende mogelijkheden worden aangeboden van de 'nieuwere' vormen van begraven (columbarium, begraven van asurnen, verstrooien). Er lijkt wel een wijziging van decreet aan te komen, waarbij dit niet meer op niveau van elke deelgemeente moet worden georganiseerd, maar waarbij de keuzemogelijkheden op niveau van de fusiegemeente worden aangeboden.

Het beleid van gemeente Vleteren, is om bijplaatsingen zoveel mogelijk naar de nieuwe parkbegraafplaats over te brengen, en deze praktijk te stimuleren. A fortiori zullen ook de nieuwere vormen van begraven aangemoedigd worden om in de parkbegraafplaats te laten doorgaan, waar voor deze vormen een kader is aangeboden in het ontwerp, om dit op een meer waardige wijze te kunnen laten doorgaan.

Evenwel zullen de kerkhoven rond de drie parochiekerken integraal behouden worden en zal de mogelijkheid nog bestaan, volgens de capaciteit van het kerkhof, om op het kerkhof bijgezet te worden.

¹⁰⁸ Zie recente parlementaire vraag - deelvraag 5

http://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1205220&utm_medium=email&utm_source=transactional&utm_campaign=bodh

¹⁰⁹ Door de wet van 20 juli 1971 werden de eeuwigdurende concessies afgeschaft, met uitdovende termijn van 50 jaar. Deze concessies kunnen, "zonder bijbegraving", op schriftelijke aanvraag, wel kosteloos en vóór het verstrijken van de concessietermijn verlengd kan worden.

Het columbarium en de strooiweide zijn minstens te behouden en uit respect voor de bijzettingen en verstrooiingen die daar gebeurd zijn (lopende concessies) zullen deze in de loop van deze beheersperiode niet gesupprimeerd worden.

Behoud van de graftekens

Gemeente Vleteren zal de beheersperiode van de volgende 20 jaar, het volgende beleid toepassen :

- Er worden geen ruimingën voorzien bij het vervallen van de concessies. Gezien a priori door de nieuwe parkbegraafplaats geen plaatsnood kan ontstaan, kunnen alle grafmonumenten behouden worden;
- De gemeente neemt per definitie het beheer op zich van alle grafmonumenten, waarbij de concessies komen te vervallen;
- Alle grafmonument worden behouden op hun plaats van oprichting, gezien in het algemeen de relatie met de begravenen in de ondergrond zal worden bewaard. Dit geldt a priori voor de graven met kunsthistorisch belang, die de status 'beschermd' krijgen, waar het behoud in situ ook vanuit de algemene principes van beschermd erfgoed geldt.
- Het opnieuw in concessie geven van grafmonumenten met beschermde status wordt niet voorzien vanuit het beleid (hier ziet het gemeentebestuur trouwens ook geen markt voor bestaan). Alle grafmonumenten met beschermde status, die aan het beheer van de gemeente zullen toevallen, worden dus als zodanig behouden en onderhouden, door de gemeente, in de loop van de beheersperiode van 20 jaar.
- Hoewel het niet de bedoeling is andere verlopen concessies te ruimen, wordt de mogelijkheid open gehouden, dat graftekens zonder beschermde status worden geruimd om een van volgende redenen :
 1. De staat van het onderhoud is dermate slecht, dat de kostprijs voor een herstel niet opweegt tegen het behoud ervan;
 2. Er bestaat een algemene blijvende vraag naar bijzettingen op het kerkhof van Woesten, waardoor tot een algemenere ruiming wordt overgaan, om terug plaats te creëren;
 3. Er bestaat een concrete vraag voor een specifieke bijzetting, e.g. in de nabijheid van een bestaand familielid, waardoor een opportuniteit ontstaat voor ruiming van een niet beschermd grafteken, dat reeds in het beheer van de gemeente kwam te vallen.
- Voor de graftekens die in het licht van bovenstaand punt geruimd worden, zal gemeente Vleteren zich inzetten om de bestaande rijen te vervolledigen. In de oudst aangelegde percelen, waarbij het historische natuursteen gebruik zich onderscheidt door quasi uitsluitend gebruik van blauwe hardsteen, zullen invullingen dienen te gebeuren met gebruik van blauwe hardsteen, met gefrijnde of andere afwerkingen (met uitzondering van gezoete of gepolijste afwerkingen). De invullingen kunnen een sobere invulling krijgen (e.g. enkel een schuin opgestelde grafplaat, enkel een stèle of een kruis) of een

- rijkere (grafplaat met stèle). Onder bijzondere toelating van de gemeente als beheerder en van Onroerend Erfgoed, zullen ook rijker vormgegeven graftekens in deze zone mogen worden opgesteld, bijvoorbeeld recht opstaande grafmonumenten, geïnspireerd op de vormgeving van cippe's en kruisen. A priori zijn deze voorwaarden van toepassing op de volgende percelen : Perceel A, perceel B, perceel C, perceel D rijen G/H/I, perceel E, perceel F, perceel G, perceel H. Perceel K blijft voorbehouden voor bijzetting van kinderen; er wordt vooropgesteld, dat eerder kruisen of stèles worden geplaatst, met gebruik van blauwe hardsteen in gefrijnde of andere oppervlakteafwerkingen (uitgezonderd gezoet of gepolijst). Over het algemeen zal ook de volledigheid van de rijen (als beeld ontstaan vanaf ongeveer 1950) betracht dienen te worden. Ruimingen zullen partieel gebeuren, e.g. rij per rij de nieuwe ruimte in te richten, zodat ze tijdig opnieuw kunnen ingevuld worden.
- Voor de percelen I, L en D (rijen A tot en met F) blijven bijzettingen mogelijk binnen de bestaande praktijken (e.g. perceel L grafplaten met vooropgestelde vorm en afmetingen voor begravingen van urnen), en met volledige vrijheid van te gebruiken materialen.

5.3. Beheersvisie en –doelstellingen Franse militaire begraafplaats

Instantie verantwoordelijk voor het onderhoud van de Franse militaire begraafplaatsen in België is het :

Ministère des Armées

Secrétariat Général pour l'Administration

Direction de la Mémoire du Patrimoine et des Archives/ SDMAE / BLMN

60, Boulevard Général Martial Valin

CS 21623

75508 Paris Cedex 15

Agent / contact : Pierre V. Lemaire.

pierre.lemaire@diplomatie.gouv.fr

02/ 548 88 17 (p.a. Ambassade van Frankrijk te Brussel)

0475 /23 75 17

Vergadering met Pierre Lemaire op 2.03.2017, waarin volgende aspecten werden genoteerd.

De Franse militaire begraafplaatsen onderscheiden zich als volgt :

- 1- *nécropoles nationales* – Franse nationale begraafplaatsen. Op deze begraafplaatsen zijn enkel militairen van Franse nationaliteit bijgezet. In West-Vlaanderen zijn dit Kemmelberg (5294 Franse militairen) en Sint-Charles Potyze te Ieper (4151 Franse militairen);

- 2- *cimetière militaire Français* – veelal een afzonderlijke sectie met ereveld op een burgerlijke begraafplaats. In West-Vlaanderen zijn dit, naast Woesten, de begraafplaatsen te Koksijde, Veurne Oostvleteren, Westvleteren, Tielt en Roeselare. In Oost-Vlaanderen onder meer Machelen-Zulte en Petegem;
- 3- Franse militairen begraven op militaire begraafplaatsen van andere nationaliteiten (Britse militaire begraafplaatsen, o.a. De Panne, Poperinge Lysenthoek, Poperinge New Military), Belgische militaire begraafplaatsen (o.a. De Panne, Adinkerke, Langemark, Nieuwkerke)

Het onderhoud van al deze begraafplaats komt toe aan beheerder als hierboven vermeld. Er wordt voorzien in een globale stockaanbesteding voor het onderhoud aan private firma voor 3 jaar¹¹⁰.

Daarnaast zijn er tevens :

- 4- *Cimetières militaires Franco-Allemands*. Gemengde Duits-Franse begraafplaatsen. Onderhoud wordt door *Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V.* en *Ministère de la Défense* samen aanbesteed in stockaanbesteding en kosten gedeeld. Geen dergelijke begraafplaatsen in West-Vlaanderen
- 5- Franse militairen op burgerlijke begraafplaatsen. In West-Vlaanderen, zo bijvoorbeeld te Kortrijk (10), te Oostende (9) en te Roesbrugge (1). De burgerlijke begraafplaatsen van Gent en Antwerpen tellen respectievelijk 28 en 34 begraven Franse Militairen. Voor het beheer van deze graven wordt gepoogd met de gemeentelijke overheden een overeenkomst aan te gaan voor de last van het onderhoud¹¹¹.

Volledig overzicht op www.consulfrance-bruxelles.org.¹¹²

Daarnaast is er ook een vereniging actief die ijvert voor het onderhoud van de graven van Franse militairen die niet erkend zijn¹¹³.

Het beleidsdoel van het Ministère de la Défense is om de Franse militaire begraafplaatsen in goede staat van onderhoud te houden, dit onder meer door :

- gras regelmatig te maaien
- hagen twee maal per jaar laten snoeien, rozenstruiken snoeien in het seizoen
- bladval te verwijderen

¹¹⁰ Aanbesteding in 5 loten : 1 en 2 aanbestedingen voor Vlaanderen, 3 voor Charlerloi, 4 voor vier Frans-Duitse begraafplaatsen in de Ardennen en 5 voor de overige vier Frans-Duitse begraafplaatsen.

¹¹¹ België en Frankrijk hebben een bilateraal akkoord voor de prijs die aan de gemeentes kan worden uitbetaald op jaarlijkse basis voor het onderhoud van de graven. Deze bedraagt 16 € unitaire prijs.

¹¹² De lijst noopt in 2017 tot volgende verbeteringen : Linkerkolom 53. Ypres St.Charles de Potyze : 4157 begravenen / Rechterkolom 27 Jette : 7 begravenen / 52bis Voormezele : 2 begravenen / CMB. 33.281 begravenen van de eerste Wereldoorlog en 1.271 begravenen van de tweede Wereldoorlog = **totaal 34.552**.

¹¹³ Na de Eerste Wereldoorlog werden veel graven gehergroepeerd, met mogelijkheid voor repatriëring (ongeveer 30 % van de begraven Franse militairen werd na WOI gerepatriëerd). Families die een herbegraving weigerden, voorzagen op de lokale burgerlijke begraafplaatsen in een particuliere grafsteen. Deze vallen niet onder het militaire onderhoud, en dit sinds de jaren 1920. De vereniging '*Le souvenir Français*' ijvert voor de inzameling van subsidies voor het onderhoud van die graven op de burgerlijke begraafplaatsen.

- de aarden omzomingen van de graven onkruidvrij te houden en strak in aflijning
- de graftekens rein en net te houden, verweerde graftekens te herstellen of te vervangen.

Beleidskeuzes hangen mee af van budgettaire mogelijkheden, en worden steeds in ruime context gezien. Het dunder worden van arbeidskrachten noopt tot wijzigingen in het beheersbeleid.

Bijzettingen

Er gebeuren geen bijzettingen meer op de begraafplaatsen. Enkel op Sint-Charles de Potyze (Ieper) gebeuren nog bijzettingen (e.g. geborgen Franse militairen bij archeologische opgravingen).

Visie m.b.t. onderhouden graftekens

De graftekens op de Franse militaire begraafplaatsen bestaan steeds uit eenvoudige betonnen kruisen, met een verdiepte sponning voor een naamplaat. Voor islamitische militairen is voorzien in een oriëntaals-ottomaans type stèle, waarvan er diverse op de begraafplaats van Woesten aanwezig. Daarnaast bestaan er ook afzonderlijke Israëlitische en agnostische graftekens voor begraven militairen van andere geloofstrekkingen.

Dit type grafteken is niet het oudste type, maar is eerder vanaf de jaren 1950 in gebruik. De oudere exemplaren van dit graftekentype zijn gewapend met staal, hebben een grove granulometrie en hebben een hoge herstellkosten.

Waar mogelijk worden de graftekens behouden. Reinigingen gebeuren met algicides en manueel, waarbij reiniging met hoge druk wordt uitgesloten. Algicides zullen in 2019 in het beheer worden verlaten ingevolge het *REACH EU Directive*.

Gezien hoge herstellkosten, worden de graftekens eerder vervangen door nieuwe in identieke vorm. De nieuwe graftekens worden gemaakt in cement (beton) met lage granulometrie, voor duurzaam karakter (het wapeningscorset nog steeds in staal), en worden standaard gehydrofugeerd. Aantallen worden in het groot besteld (o.m. firma in Doornik), waardoor de prijs van vervanging vele malen lager is, dan een arbeidsintensief betonherstel zou kosten.

De nieuwe naamborden worden gemaakt in de nieuwe huisstijl. Dit is een uitvoering met lichtgrijze letters op een zwarte achtergrond (kunststof met look metaal). Waar mogelijk worden de gele kunststof naamborden wel hergebruikt.

Zo ook te Woesten, bij de vervanging van de kruisen in 2013, werden maximaal de gele naamborden hergebruikt.

Visie m.b.t. groen

Laatste jaren zijn enkele algemene concessies doorgevoerd m.b.t. het groenbeheer, i.f.v. budgettaire noodzaak.

* verdiepte stroken aarde voor de rijen graftekens ('*tertres*'). Omwille van het uiterst arbeidsintensieve karakter om deze onkruidvrij te houden en net af te zomen, wordt heden bij grotere werken overgegaan tot het aanvullen op niveau en doortrekken van het gras tot tegen de graftekens.

* keuze voor rozenstruiken voor de graftekens ligt vast sinds na WOI, doch wordt meer en meer vervangen door onderhoudsvriendelijker soorten: Japanse bottelroos (*Rosa rugosa*) en vetkruid / hemelsleutel (*Sedum telephium*, *Sedum purpurascens* en *Sedum purpureum*), wat bloeit tot eind november.

* de militaire begraafplaatsen dienen als '*lieux de méditation*' – plaatsen van bezinning. Bij de groeninrichting wordt voorzien in zitbanken en in bomen. Onder meer de bloeiende tulpenboom (*Liriodendron spp.*) is een soort die vaak nieuw wordt aangeplant.

5.4 Erfgoed Zonder Economisch Nut (ZEN)

ZEN-erfgoed staat voor beschermd erfgoed Zonder Economisch Nut. Dat wil zeggen dat de eigenaar of de beheerder geen opbrengst of nut heeft bij het gebruik en beheer ervan. ZEN-erfgoed wordt formeel erkend in een beheersplan, waarna een verhoogde erfgoedpremie kan worden aangevraagd.

Binnen de erfgoedsite kerk en kerkhof te Woesten zijn volgende elementen en zones erkend als ZEN-erfgoed (groen aangeduid op plan), goedgekeurd op het afdelingsoverleg Onroerend Erfgoed dd. 1/07/2017 en 29/07/2017:

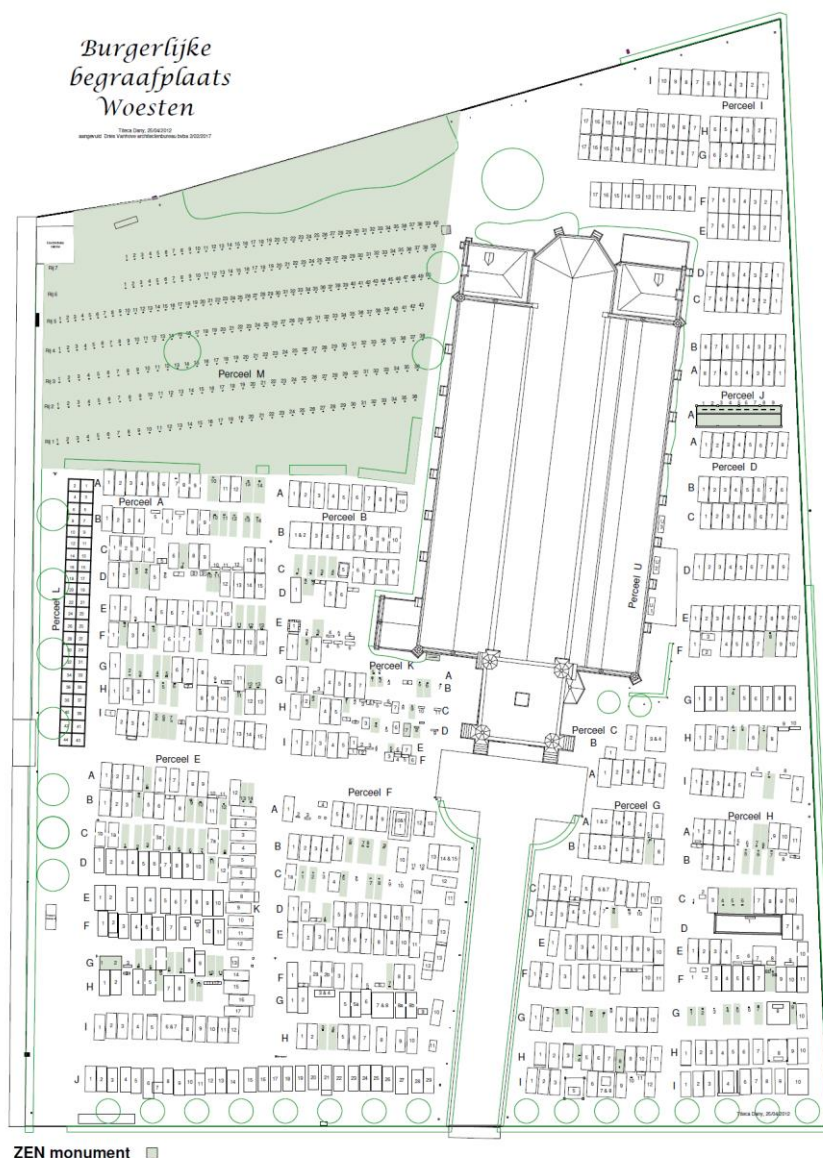
1. Oorlogsgraven WOII van het Britse Gemenebest en graftuin – integrale perceel J van de begraafplaats. Omvattende in totaal 9 grafmonumenten¹¹⁴.
2. Frans militair ereperk op het kerkhof (inventaris Onroerend Erfgoed [id. nummer 213348](#)) – integrale perceel M van de begraafplaats, met inbegrip van groen, aanplantingen, hagen, ...¹¹⁵ Omvattend in totaal 284 grafmonumenten¹¹⁶
3. Monument voor de pastoors, opgesteld voor de westgevel van de noordelijke zijbeuk
4. Gietijzeren en smeedijzeren graftekens, eerder weerhouden als beschermd erfgoed (zie deel 3 hierboven). Omvattend in totaal 5 grafmonumenten.¹¹⁷

¹¹⁴ Aanvaard onder volgende motivatie : de graftekens zijn niet herbestembaar. De graven vallen formeel en blijvend onder de zorg van de CWGC als erkende oorlogsgraven van het Britse Gemenebest

¹¹⁵ Tot aan de beukenhaag ten noorden, tot en met de lingusterhaag ten westen, tot en met de lingusterhaag ten zuiden, tot en met de border diverse species ten oosten.

¹¹⁶ Aanvaard onder volgende motivatie. Het Frans militair ereperk dient als geheel te worden beschouwd. Bijzettingen te Woesten zijn uitgesloten, enkel op begraafplaats St. Jan Potyze (leper) zijn er nog bijzettingen. De graftekens zijn niet herbestembaar. Dit kerkhofdeel in zijn geheel ZEN

5. Betonnen graftekens, eerder weerhouden als beschermd erfgoed (zie deel 3 hierboven). Omvattend in totaal 116 grafmonumenten.¹¹⁸

Figuur 254 : ZEN erfgoed op de site. (opmetingsplan Dany Titeca 2012, opgewerkt Dries Vanhove architectenbureau bvba, 2017) - A3 plan opgenomen in bijlage 1

¹¹⁷ Aanvaard onder volgende motivatie. A priori zijn dit grafmonumenten die een efemeer karakter hadden als de variatie van houten kruisen en betonkruisen. Meestal bedoeld voor één persoon, waren deze graven niet voorzien van een grafkelder. Gezien de beperkte 'status' van dergelijk funerair erfgoed, gezien ook geen grafkelder is voorzien, zijn deze grafmonumenten niet herbestembaar en daarom zonder economisch nut. (Voor grafmonument E.F.6 werd het gietijzeren kruis niet weerhouden, gezien later ontdubbeld werd met een natuurstenen stèle voor zelfde overledene. Onlosmakelijk een geheel uitmakend, kan deze motivatie als hierboven niet aangehouden worden voor E.F.6).

¹¹⁸ Aanvaard onder volgende motivatie. Vlaamse Overheid, Onroerend Erfgoed hecht veel belang aan dit type funerair erfgoed. In overleg werden omwille van regionaal karakter en zeldzaamheid op Vlaams niveau enerzijds, en omwille van sociale spreiding anderzijds, deze grafmonumenten weerhouden als 'bescherming als monument'. A priori zijn dit grafmonumenten die eenzelfde efemeer karakter hadden als de variatie van houten kruisen (voor WO I uitsluitend voorkomend en vanaf het interbellum naast de houten kruisen als meer duurzame variant). Meestal bedoeld voor één persoon en soms gebruikt voor echtparen. Herstel van dit soort kruis is omwille van betonrot vrij duur. Gezien de beperkte 'status' van dergelijk funerair erfgoed, gezien deze niet in combinatie met een grafkelder werden voorzien, zijn deze grafmonumenten niet herbestembaar en daarom zonder economisch nut.

Figuur 255 : Typevoorbeeld ZEN monument categorie 2 : grafsteen in Portlandsteen, graf van het Britse Gemenebest (J. Scott – JA2).

Figuur 256 : Typevoorbeeld ZEN monument categorie 2 : betonnen kruis Franse militaire begraafplaats (Jean Marie Dugoua, perceel M, rij 5, nr. 42).

Figuur 257 : ZEN monument categorie 3 – monument voor de pastoors

Figuur 258 : Typevoorbeeld ZEN monument categorie 4 (giet)ijzeren kruis (grafmonument KD8 – M. Glorie).

Figuur 259 : Typevoorbeeld ZEN monument categorie 5 : betonnen kruis (grafmonument AA10 – Henri Defever).

In bijlage 1 is, behoudens het overzichtsplan hierboven in A3 formaat, ook het volledige overzicht in lijst en in foto opgenomen van het ZEN erfgoed.

Aard der werken	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toelating
-----------------	----------	-------------	------------------------

6 OPSOMMING VAN DE WERKZAAMHEDEN EN BEHEERSMAATREGELEN

6.1 Lijst van mogelijke beheersmaatregelen

In dit deel wordt een lijst opgenomen van mogelijke beheersmaatregelen, die in de beheersperiode van 20 jaar kunnen worden uitgevoerd.

In het volgende deel 6.2 wordt een overzicht gegeven van concrete dossiers waarin de beheersmaatregelen gepland zijn.

In overleg met Onroerend Erfgoed werd op 12.07.2017 beslist om de kolommen 'premiegerechtigd' en 'forfaitair verrekenende premie' weg te laten¹¹⁹.

6.1.1 Exterieur

Hervoeogen baksteen of natuursteen metselwerk met kalkmortel		x	x ¹²⁰
Plaatselijk herstel met recuperatiebaksteen van metselwerk ¹²¹		x	
Vervangen van natuursteen elementen, hetzij in parentwerk, hetzij geprofileerd, hetzij gebeeldhouwd decoratief, hetzij figuratief		x	
Herstel van natuursteen elementen of afzonderlijke bakstenen met aangepaste steenherstellingsmortels		x	
Bijzondere interne verankerings technieken van baksteen en natuursteen metselwerk (e.g. kousankers)	x		
Bijzondere injectiewerken, e.g. grouttechnieken voor natuursteen metselwerk	x		
Restaureren van bestaande verankerings systemen van metselwerk, o.m. in smeedijzer, eventueel met vervangingen in smeedijzer, voor integraal onzichtbare/ingewerkte verankerings eventueel gekopieerd in roestvast staal	x		
Herstelschilderwerk aan muurankers		x	x ¹²²
Idem aan andere metalen ankersystemen		x	x ¹²³
Reinigingswerken aan baksteen en natuursteen metselwerk (stoom, water onder druk, ev. aangepaste granulaten)	x		
Alle vooronderzoeken nodig voor analyse van baksteen en natuursteen metselwerk nodig voor de bepaling van diagnose en remedie ¹²⁴	x		

¹¹⁹ Email correspondentie met Frederik Mahieu en Catheline Metdepenninghen. Dit gezien op basis van mogelijke premiegerechtigheid van reconstructie van historische decoratieve interieurschema's geen uitspraak wou worden gedaan. Ook omwille van de mogelijkheid dat de premiegerechtigdheid van artikels zal wijzigen in de loop van de beheerstermijn, zal het algemeen gevraagd worden deze tabellen weg te laten en zal het sjabloon voor beheersplannen binnenkort worden aangepast.

¹²⁰ Vrijstelling onder voorwaarde 1/ van gebruik van een zuivere kalkmortel op basis van natuurlijk hydraulische kalk (NHL 2 of NHL 3,5) met rijsand 0,2 of 0,3 volgens verhoudingen op de verpakking kalkmortel 2/ de oude voegen worden enkel met mechanische middelen uitgehaald (hamer en beitel) met expliciete uitsluiting van de slijpschijf, pneumatische beitel e.d.m. en over een diepte van minstens 3 cm 3/ de werken worden uitgevoerd door ervaren werklui, met ervaring in manueel uitkappen van voegen en et voegwerken met kalkmortels – ervaring met als monument beschermde gebouwen. Indien deze voorwaarden niet worden (kunnen worden) gevolgd dient voorafgaandelijk een toelating te worden aangevraagd.

¹²¹ Het plaatselijk herstel van baksteenmetselwerk is niet vrij van toelating, gezien steeds het voorstel van vervangsteen ter goedkeuring dient te worden voorgelegd.

¹²² Vrijstelling voor volgende werken : 1/ ontroesten ter plaatse door middel van gritstralen, staalborstels, schuurschijven en/of schuurpapier tot is voldaan aan Zweedse norm SIS 055900-1967, volgens ontroestingsgraad St 2. 2/ gronderen in een loodmenie vervangende laag zinkverf 3/ grondverf en hoogglansverf op basis van versterkte alkydharsverf. Enkel de bestaande kleuren kunnen toegepast worden. Alle werkzaamheden afwijkend hieraan dienen voorafgaand aan een toelating te zijn onderworpen. Indien onder de huidige kleuren andere historische kleuren zouden verschijnen bij het ontroesten, zullen de werken gestaakt dienen te worden en dient een toelating te worden aangevraagd. (Alle ontmantelingswerken voor stralen in atelier en verzinken vallen onder voorgaande artikel 'restaureren' waarvoor toelating van toepassing is.).

¹²³ Idem als vorige noot.

Aard der werken	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toelating
Injecties (of andere werkzaamheden) tegen opstijgend vocht in baksteen en natuursteen metselwerk	x		
Zoutextractie uit zoutbelaste metselwerken in baksteen of natuursteen	x		
Biocidebehandeling van baksteen of natuursteen metselwerk		x	
Onder bijzondere toelating en op onderbouwd wetenschappelijk advies over noodzaak en niet schadelijkheid : aanbrengen van bijzondere afschermingen, als hydrofuges en anti-graffiti	x		
Onder bijzondere toelating het aanbrengen van dampopen minerale verf als bescherm laag op natuursteen	x		
Vervangen van leien in maasdekking - oppervlaktes		x	x ¹²⁵
Vervangen van leien – plaatselijk per stuk		x	x ¹²⁶
Keramische nokpannen herleggen of vervangen door identieke pannen		x	x ¹²⁷
In leiendak ingewerkte loden slabben vervangen, hierin begrepen de noordbomen		x	x ¹²⁸
Loden loketten of zinken/koperen loketten vervangen		x	x ¹²⁹
Herstellen, vervangen of aanvullen van dakladders voor toegankelijkheid van daken	x		
Herstellen, vervangen of aanvullen van ladderhaken		x	
Vervangen of herstellen van zink- en koperbekleding van platte daken	x		
Plaatselijk vervangen van dakbeborstelingen in hout		x	x ¹³⁰
Vervangen van dakbeborstelingen in hout – grotere oppervlaktes	x		
Alle voorbereidende werken, materialen als tussensper, bijkomende onderdaken, die vanuit historisch oogpunt of vanuit de duurzaamheid van de dakmaterialen gemotiveerd kunnen worden (e.g. onderdakfolie leibedekkingen, voorbereiding in mortel voor metaalbladbekledingen, kraftpapier loodbekledingen, ...)	x		
Het herstellen van of vervangen naar identiek model en identieke materialen van decoratieve dakafwerkingen (e.g. zinken pironnen, ...)	x		

¹²⁴ Bijvoorbeeld : WTCB, *Gids voor de restauratie van metselwerk*, Inleiding en 3 delen, Brussel 2002-2004. ODGERS David, HENRY Alison (ed.), *Practical Building Conservation. Stone*, Burlington, 2012. HENRY Alison, McCRAIG Iain, WILLETT Clara, GODFRAND Sophie, STEWART John (ed.), *Practical Building Conservation. Earth, Brick & Terracotta*, 2 vol., London, 2015.

¹²⁵ De werken zijn vrijgesteld van toelating op volgende voorwaarden 1. De leien bezitten een BULg of EULg homologatie, voldoen aan de vorstproef en hebben een wateropslorping van 0,21 gewichtspercent 2. De leien sluiten aan van kleur bij de bestaande oppervlaktes waar ze worden ingevuld 3. De leien hebben exact dezelfde afmetingen als de leien waar ze worden ingevuld. 4. De leien worden geplaatst met roestvast stalen nagels of leihaken AISI 304 (afhankelijk van de dakvlakken waar moet worden ingevuld) 5. Bestaande historische typologieën als randopsluitingen, noordbomen, killen, ..., worden perfect aangehouden 6. De werken worden uitsluitend uitgevoerd door vaklui met ervaring en volgens alle regels van het vakmanschap, in het bijzonder STS 34.21.24 en TV219 van WTCB. Voor alle werkzaamheden die niet aan deze voorwaarden kunnen voldoen dient voorafgaand een toelating te worden bekomen.

¹²⁶ Idem aan vorige noot. Plaatselijke invullingen gebeuren steeds met leihaken.

¹²⁷ Vrijgesteld van toelating onder voorbehoud dat de bestaande nokpannen worden herplaatst, hetzij worden aangevuld met volledig identieke pannen in hergebruik. De nokpannen worden herplaatst, zonder de leien te bevuilen, zat in de bastaardmortel (desgevallend aangevuld met varkens- of rundshaar) en te plaatsen in twee arbeidsgangen (laatst opvoegen). Voor alle werkzaamheden die niet aan deze voorwaarden kunnen voldoen, dient voorafgaand een toelating te worden bekomen.

¹²⁸ Vrijgesteld van toelating onder voorbehoud van volgende voorschriften : 1 alle lood voldoet aan STS 33.06.33, ingewerkt lood heeft een dikte van minstens 1,5 mm, overlappend lood van minstens 2 mm. 2. De werken worden uitsluitend uitgevoerd door vaklui met ervaring en volgens alle regels van het vakmanschap, in het bijzonder TV219 van WTCB. Voor alle werkzaamheden die niet aan deze voorwaarden kunnen voldoen, dient voorafgaand een toelating te worden bekomen.

¹²⁹ Idem aan voorgaande noot.

¹³⁰ Dakbeborstelingen mogen enkel zonder toelating plaatselijk worden vervangen bij wijze van dringend herstel, mits het aanhouden van exact dezelfde houtsoort en sectie (dikte en breedte van planken, tussenafstanden) als de aanpalende houtsoorten en mits het krijgen van een kleurloze drenking van het A1 procedé (afhankelijke van de houtsoort). Alle beborstelingen zijn te nagelen met roestvast stalen nagels. Elke andere aanpak zal slechts mogelijk zijn na voorafgaande toelating.

Aard der werken	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toelating
Het herstellen van smeedijzeren kruisen of dakdecoraties, hervergulden van de elementen die aantoonbaar eerder verguld zijn geweest	x		
Het plaatsen van vogelwering in gevelopeningen in UV besteding nylon, zij het als bescherming van glas-in-loodramen	x		x ¹³¹
Het plaatsen van vogelwering in netten in roestvast staal e.g. voor smalle gevelopeningen	x		
Het plaatsen van lijnvormige vogelwering in de vorm van roestvast stalen kabels met veren ¹³²	x		
Onderhoudswerkzaamheden aan de bliksembeveiligingsinstallatie		x	
Het in zijn geheel of gedeeltelijk vervangen/aanvullen van de bliksembeveiligingsinstallatie	x		
Plaatselijk herstel door soldereertechnieken aan de regenwaterafvoeren in zink of koper		x	x ¹³³
Plaatselijk herstel door andere technieken en onderhoud van de regenwaterafvoeren in zink of koper		x	
Vervangen van componenten van de regenwatergoten (bakgoten / zalingen buitengevels / zakgoten / zalinggoten / kilgoten) in koper	x	x	x ¹³⁴
Herstellen of vervangen van goottimmerwerk uit hout (structuurelementen, bebordingen)	x	x	
Herstellen of vervangen van houten gootschrijnwerk naar bestaand model (boeiplanken, ...)	x		
Vernieuwen van regenpijpen in zink of koper volgens bestaande secties	x	x	x ¹³⁵
Vernieuwen van vergaarbak in zink of koper volgens bestaande secties	x		x ¹³⁶
Bijplaatsen van vergaarbak in zink of koper	x		
Plaatsen van draadbolroosters in roestvast staal of zink	x		x ¹³⁷
Vervangen van dolfijnen naar bestaand model	x		x
Plaatsen van dolfijnen in gietijzer	x		
Behandeling van (niet afgewerkte) timmerwerkstructuren tegen houtborende insecten, klassieke instrijkmethode	x		x ¹³⁸
Idem, andere methodes	x		

¹³¹ Onder voorbehoud van uitvoering door ter zake ervaren vaklui. Bevestigingsmiddelen worden geplaatst in voegen of met minimale schade aan het metselwerk. Alle bevestigingsmiddelen te voorzien in aangepaste groottes, in roestvast staal. De netten worden duurzaam strak opgespannen met roestvast stalen kabels en veren. De UV bestendige netten zijn gemaakt voor het bestemde doel, uitvoering zo weinig mogelijk zichtbaar (donkergroen) en maaswijdte 50/50 of 30/30 mm. Elk ander materiaal of uitvoering zal aan een toelating onderhevig zijn.

¹³² Het gebruik van pinnen cf. art. 6.1.1. van de forfaitaire lijst kan hier omwille van duurzaamheidsproblematiek vs. moeilijke toegankelijkheid en omwille van esthetiek niet weerhouden worden.

¹³³ Deze werken zullen slechts mogen worden uitgevoerd door vaklui met ervaring in zinkwerken. Voor alle soldeerwerken worden bijzondere voorzorgen genomen i.f.v. brandveiligheid. Minstens zal twee uur voor het einde van de werkdag worden opgehouden, eerste half uur verplichte aanwezigheid en daarna elk half uur controle. De materialen en de werken voldoen aan alle regels van het vakmanschap, in het bijzonder TV 175 en TV 184 van WTCB, NBN 306 en STS 33.11. Afwijkingen hieraan dienen voorafgaand toegelaten worden.

¹³⁴ Alle detaillering in zink of koper wordt in koper vervangen (aanhouden van eerdere restauratiekeuzes / electrolyse). Koper elementen met dikte van minstens 0,8mm. De werken mogen worden uitgevoerd door vaklui met ervaring in zinkwerken en met het solderen van koper elementen in het bijzonder. De materialen en de werken voldoen aan alle regels van het vakmanschap, in het bijzonder TV 175 en TV 184 van WTCB, NBN 306 en STS 33.11.

¹³⁵ Cf. vorige noot. Historisch materiaal zink zal aangehouden worden, doch enkel indien stroomopwaarts de vervanging volledig in zink is uitgevoerd en kan worden heruitgevoerd.

¹³⁶ Cf. vorige noot. Historisch materiaal zink zal aangehouden worden, doch enkel indien stroomopwaarts de vervanging volledig in zink is uitgevoerd en kan worden heruitgevoerd.

¹³⁷ Slechts vrijstelling van toelating bij het exact aanhouden van het historische model en voor de schilderwerken cf. noot 122.

¹³⁸ Vrijstelling van toelating onder voorbehoud dat slechts actief aangetaste timmerwerken worden behandeld, met kleurloze producten op basis van bi-actieve werking (permethrine / propiconazole), zij het aangepast aan de werking van enkel houtborende insecten of enkel zwammen; alle andere verdelgingswerken en producten blijven aan toelating onderhevig.

Aard der werken	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toelating
Reinigen van dakstructuren en houten structuren in functie van restauratiepuin, met inbegrip van bouwpuin, vervuilingen door dieren, stof, vroegere isolatiematerialen	x		
Onderzoeken i.v.m. de stabiliteit van de houten structuren, de aantasting door zwammen en houtborende insecten, als vooronderzoek i.f.v. verfijning restauratiedossier of als oriënterend onderzoek deel uitmakend van een restauratiedossier	x		
Restauratie van de timmerwerken (daken en zoldervloeren) door middel van houtvervanging met ambachtelijke lastechnieken	x		
Restauratie van de timmerwerken met epoxytechnieken in uitzonderlijke en gemotiveerde omstandigheden	x		
Versterkingen van de houten structuren met nieuwe hedendaagse structuren, na stabiliteitsstudie, i.f.v. de standzekerheid of behalen van gebruikslast	x		
Alle werken voor de veilige toegankelijkheid van daken en zolders, en van en naar de goten, o.m. vervangen, herstellen of aanvullen van houten en metalen trappen/ladders, houten of metalen loopbruggen	x		
Herstellen van houten gewelflambriseringen en hun structuren, herstellen van de historische gewelfstructuren	x		
Wegnemen van 20 ^{ste} -eeuwse thermische isolatie in kurkplaat	x		
Vervangen van de gewelfisolatie door een nieuwe thermische isolatie, met dampscherm en dakvloer, onder uitzonderlijke toelating ¹³⁹	x		
Het nazicht van de glas-in-loodramen		x	x ¹⁴⁰
Het plaatselijk herstellen van de glas-in-loodramen met blank glas en het plaatselijk herstel van bindroeden		x	x ¹⁴¹
Het uitnemen van panelen van de glas-in-loodramen met blank glas in functie van herstellingen en het geheel of gedeeltelijk herloden	x		x ¹⁴²
Het plaatselijk herstellen van de glas-in-loodramen met gebrandschilderd glas		x	
Het uitnemen van panelen van de glas-in-loodramen met gebrandschilderd glas in functie van herstellingen en het geheel of gedeeltelijk herloden	x		
Het plaatsen van veiligheidsbeglazing, het aanpassen van de raambruggen, het museaal terugplaatsen van glas-in-lood aan binnenzijde van de kerk, zij het uit bewaringsoogpunt van de glas-in-loodramen, zij het om noodzaak van binnenklimaat	x		
Het onderhoudsschilderwerk aan houten buitenschrijnwerk – luiken en deuren, onder meer met voorbereidend herstel met reparatiepasta's		Alle 10 jaar	x ¹⁴³
Idem ramen (e.g. sacristie)		x	x ¹⁴⁴

¹³⁹ Het herplaatsen van een isolatie – e.g. bij een gewijzigd gebruik en nieuwe stookinstallatie – zal slechts kunnen indien met wetenschappelijke berekeningen is aangetoond dat de houten structuren geen schade zullen kunnen ondergaan.

¹⁴⁰ Vrijstelling van toelating onder voorbehoud dat deze werken worden uitgevoerd door ter zake ervaren vaklui.

¹⁴¹ Vrijstelling van toelating enkel voor de 20ste-eeuwse venstervullingen niet figuratief werk en onder voorbehoud dat deze werken worden uitgevoerd door ter zake ervaren vaklui. Enkel glas met exact dezelfde kleur, dikte en textuur als het glas dat dient te worden vervangen, zal mogen worden geplaatst. Enkel loodprofielen met exact dezelfde afmetingen mag worden gebruikt.

¹⁴² Vrijstelling van toelating onder voorbehoud dat deze werken worden uitgevoerd door ter zake ervaren vaklui. Enkel glas met exact dezelfde kleur, dikte en textuur als het glas dat dient te worden vervangen, zal mogen worden geplaatst.

¹⁴³ Het onderhoudsschilderwerk is compatibel met de geschilderde ondergrond en vorige lagen, hetzij oliehoudende verven, hetzij alkydharsverf. Enkel de bestaande kleuren mogen worden aangehouden, zij het dat een afzonderlijke toelating over het kleur bij de toelatingverlenende overheid is bekomen voor deze specifieke plaats. De oppervlaktes mogen worden voorbereid mits opschuren. Het volledig tot op het hout vrijleggen blijft aan toelating onderworpen. Gebruik van opvulmiddelen in alkydhars is toegestaan. Het gebruik van twee componenten vullers valt onder 'restauratie' en blijft voor alle historisch houten schrijnwerk aan toelating onderworpen.

¹⁴⁴ Cf. vorige noot

Aard der werken	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toelating
Het herstellen d.m.v. vervangen van houten componenten en het naar identiek model integraal vervangen van <u>niet historisch waardevol</u> houten buitenschrijnwerk (dakluiken, e.d.m.), met inbegrip van het nieuw schilderwerk	x		x ¹⁴⁵
Herstel van het historisch belangrijk houten schrijnwerk (deuren portalen en inkom, vensters sacristie) zij het met herstpasta's, zij het met ambachtelijke houtherstellingen	x		
Herstel of vervangen naar historisch model en componenten van de galmborden (bevestigingselementen, schrijnwerk, bekledingen)	x		
Behandelen tegen roest van smeedijzeren gevelsluitingen (tralies), zo nodig met uitname en herplaatsen van de elementen	x		x ¹⁴⁶
Het restaureren van smeedijzeren gevelsluitingen met aanvullend herstel in smeedijzer	x		

6.1.2. Beheersmaatregelen – interieur van de kerk

Vooronderzoek naar historische afwerkingslagen op kerkwanden	x		
Materiaal-technisch vooronderzoek op waardevolle historische interieurelementen i.f.v. verfijning van restauratie- of onderhoudskeuzes ¹⁴⁷	x		
Herstellen van de wandbepleisteringen	x		
Zoutbestendige saneringsbepleisteringen dampopen systeem op kalkmortelbasis	x		
Schilderwerk op gepleisterde binnenmuren en –gewelven met minerale verfsystemen of kalkverf, desgevallend met afnemen van synthetische verflagen	x		
Eventuele nieuwe decoratieve schilderschema's, gebaseerd op de historische ¹⁴⁸ of reconstructie van historische decoratieve kleurstellingen	x		
	x		
Eventuele vrijleggingen en restauraties van historisch waardevolle muurschilderingen	x		
Onderhoudsvernissen aan houten gewelflambrisering en houten binnenschrijnwerk (deuren, binnenportaal toren, ...)	x		
Plaatselijk herstellen van natuurstenen vloeren, identiek aan bestaand, i.f.v. herstel schade of bouwkundige werken e.g. i.f.v. noodzakelijk gebleken plaatsing van technieken	x		
Plaatselijk herstel van houten vloeren, d.m.v. vervangen van gerotte planken, identieke sectie, vergaringen en houtsoort	x		x

¹⁴⁵ Onder voorbehoud van niet zichtbaar en niet historisch waardevol (2^e helft 20ste eeuw of later in moderne vormgeving) buitenschrijnwerk en het exact aanhouden van de bestaande secties, bestaande uitzicht en kleuren.

¹⁴⁶ Slechts vrijstelling van toelating voor de behandelingen en schilderwerken cf. noot 122. Indien volledig schadeloos kan worden uitgehaald, zullen ook gritstralen met aangepaste materialen (geen wijziging aan de oppervlaktestructuur) en verzinken of metalliseren Zn70 zijn toegestaan. Indien metselwerken dienen te worden opgebroken en nadien hersteld voor de uitname blijft voorafgaand een toelating nodig. Het doorschrijven of –zagen van bestaande elementen in functie van uitname blijft steeds ten stelligste verboden.

¹⁴⁷ Materiaal-technisch vooronderzoek op waardevolle historische interieurelementen blijft beperkt tot onderzoeksvragen die in overleg met de toelatingverlenende overheid zijn uitgewerkt. Betoelaagbaarheid enkel voor de werken waarvoor een gespecialiseerde onderzoeker noodzakelijk blijkt.

¹⁴⁸ Er kan bijvoorbeeld worden gedacht aan het aanbrengen van een iets kleurrijkere afwerking in een aantal tinten, geïnspireerd op een oudere polychrome afwerking van de kerk. De meerprijs t.o.v. vorige artikel – het monochroom schilderwerk met minerale verven – komt niet in aanmerking voor premie.

Aard der werken	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toelating
Volledige uitname en herplaatsen of vervangen van houten plankenvloeren, zo de staat van bewaring een volledige vervanging noodzaakt; houtsecties en houtsoorten van historisch waardevolle vloeren aan te houden	x		
Plaatsen of herstellen van een afwerkingslaag op houten vloer waar historisch van toepassing of waar omwille van het gebruik noodzakelijk (olie, vernis, geschilderd)	x		
Onderhoudswerken en bijzondere onderhoudswerken aan de uitrustingen - algemeen		x	
Vervangen van het basisnet elektriciteit met inbegrip van leidingen	x		
Vervangen van lichtarmaturen en toestellen	x		
Herstelwerkzaamheden aan de stookinstallatie	x		
Gewone onderhoudswerkzaamheden aan de klokkeninstallatie		Jaarlijks	x
Bijzondere herstelwerken aan de klokkeninstallatie met inbegrip van vervanging van componenten (klokken en klepels, lui-inrichting met inbegrip van onderhoudsschilderwerk, luimotoren en hamers, automaten, sturing en elektrische componenten)		10 tot 20-jaarlijks	
Gewone onderhoudswerken aan het elektronisch torenuurwerk		jaarlijks	x
Buitengewone onderhoudswerken of vervanging van het elektronische uurwerk, de sturing en de elektrische componenten		x	x
Herstel van of vervanging van de wijzerplaten en hun eventuele omkasting + bekleding (e.g. bescherming met nylon netten) en van wijzers. Vervanging gebeurt in roestvast staal, en wordt gebaseerd op historisch model van de wederopbouwkerk (bestaande algemene vormgeving is te verlaten)	x		
Gewone onderhoudswerken aan en herstellen van het orgel ¹⁴⁹		jaarlijks	x
Groot onderhoud van een werkzaam orgel met uitname van de orgelpijpen en belangrijke demontages van het orgel		20-jaarlijks	
Diverse kleinere buitengewone herstelwerkzaamheden aan een werkzaam orgel (e.g. herbelederen blaasbalg, ...)		x	

6.1.3. Beheersmaatregelen kerkmeubilair, in de bescherming opgenomen cultuurgoederen en aan de historische uitrustingen, nieuwe uitrustingen

Alle vooronderzoeken nodig voor de juiste diagnose van schade aan het kerkmeubilair en bepaling van de restauratieaanpak, in functie van een vergelijkende gunningsprocedure of premieaanvraag ¹⁵⁰	x	x	
Klimaatonderzoek in de kerkruimte onder meer i.f.v. sturing van de verwarming in de kerk voor goed behoud van kerkmeubilair en cultuurgoederen	x		
Herstel geverniste afwerkingen van het geverniste houten kerkmeubilair in het interieur (shellak of damar vernis)	x		
Onderhoud boenwerk van het houten kerkmeubilair (alle geboend houtwerk)		5 à 10 jaarlijks	x ¹⁵¹

¹⁴⁹ Het eigenlijke orgel is niet historisch, en een restauratie ervan komt hierom niet in aanmerking voor premie. Een eventuele integrale reconstructie van een Vanderhaeghen orgel – vooropgesteld dat dit in huidige context van restauratie-ideologie nog verdedigbaar zou zijn – komt niet in aanmerking voor een premie.

¹⁵⁰ Materiaal-technisch vooronderzoek op waardevolle historische interieurelementen blijft beperkt tot onderzoeksvragen die in overleg met de toelatingverlenende overheid zijn uitgewerkt. Betoelaagbaarheid enkel voor de werken waarvoor een gespecialiseerde onderzoeker noodzakelijk blijkt.

Aard der werken	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toelating
Onderhoud geverniste van het houten kerkmeubilair met historische vernissoorten (damarverniss, ...)		20 jaarlijks	
Behandelingen tegen houtborende insecten en zwamaantasting van houten kerkmeubilair	x		
Het herbevestigen van elementen van het houten kerkmeubilair op hun oorspronkelijke plaats met beenderlijm door een conservator / restaurator hout		x	x
Bijzondere restauratiewerken aan houten kerkmeubilair door een conservator / restaurator hout. Van toepassing op de altaren, het koorgestoelte, biechtstoelen, preekstoel / doksaal en portaal / orgelkast. Eveneens van toepassing op de houten cultuurgoederen die van de bescherming deel uitmaken	x		
Bijzondere restauratiewerken aan houten geschilderd kerkmeubilair en cultuurgoederen die van de bescherming deel uitmaken, door een conservator/restaurator muurschilderingen of gelijkwaardig. Restauratie van historische geschilderde afwerkingen en hun preparatielagen, desgevallend met vrijleggingen van waardevolle historische geschilderde afwerkingen onder bijzondere toelating.	x		
Bijzondere restauratiewerken aan natuursteen kerkmeubilair door een conservator / restaurator steen. Van toepassing o.m. op het hoogaltaar	x		
Bijzondere restauratiewerken aan kerkmeubilair in metaal (smeedijzer en gedreven koper) door een conservator / restaurator metaal. Van toepassing op de metalen communiebank	x		
Het voorzien in een branddetectie en/of -beveiligingsinstallatie in het gebouw of de gebouwzolders	x		
Het voorzien in een diefstalbeveiliging, e.g. bewegingsdetectie, camerabewaking of fysieke bescherming van goederen	x		

6.1.4. Beheersmaatregelen kerkhof – groenaanleg en paden

Volgens noodzaak opnieuw plaveien van het centrale pad naar de ingang van de kerk – aansluitend met historische bestrating in rode baksteenklinkers	x		
Volgens noodzaak van onderhoud van de kerkgevels: suppresseren van de begroeiing tegen de kerkmuren en plaatsen van een pad in baksteenklinkers	x		
Het versterken van de hoofdpaden (zie Figuur 186) met de aanleg van grindgazon	x		
Onkruidbestrijding op de verharde paden		maandelijks	
Regulier onderhoud van de bestaande hagen (beukenhagen, ligusterhagen)		Jaarlijks of halfjaarlijks	x
Onderhoudssnoei van de bomen met erfgoedwaarde		vijfjaarlijks	x ¹⁵²
In voorkomend geval noodzakelijk of gewenst historisch herstel – rooien van de bestaande rijen Japanse kers en Europese eik, en het aanplanten van Hollandse linde (<i>Tilia europaea</i>) langs de beukenhaag, op onderlinge tussenafstand van 5 à 6 m, te beheren als knotbomen	x		

¹⁵¹ Enkel vrijstelling van toelating bij het gebruik van zuivere bijenwas of microkristallijne was en voor zover deze aansluiten bij de historisch gebruikte wassoorten. De werken mogen slechts worden uitgevoerd door mensen met voldoende ervaring in boenen.

¹⁵² Onder voorbehoud dat de huidige snoeivormen exact worden aangehouden.

Aard der werken	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toelating
In voorkomend geval noodzakelijk – vervangen van de bestaande bomen door solitaire bomen (olm, fruitbomen)	x		
Onderhouds knotsnoei van linden (vooroorlogs uitzicht)		vijfjaarlijks	x ¹⁵³
Gebruik van hoogtewerker bij snoeiwerken		x	x
Maaaien van gazonvlaktes tussen de graven op de burgerlijke begraafplaats, desgevallend met een onderscheiden maaibeleid voor al dan niet versterkte paden (wekelijks/tweewekelijks) en de overige delen (maandelijks/halfjaarlijks)		Wekelijks tot halfjaarlijks	x
Maaaien van gazonvlaktes tussen de graven op de militaire begraafplaats		Wekelijks tot tweewekelijks	x
Herinzaaien en diverse andere onderhoudswerken aan de gazondelen van het kerkhof		x	
Het vervangen van harde, niet historische graftuinen (e.g. betonboordstenen, grind, ...) door een aanplant met diverse bloemsoorten, winterhard, hetzij diverse seizoensbloemen		x	
Afboorden van gazon op de militaire begraafplaats		tweemaandelijks	x
Onderhoudsaanplantingen rozen op de militaire begraafplaats		x	x
Onkruidverdelging op de delen gazon en vrij substraat		x	x
Plaatsen van zitbanken, e.g. op de kruising van de hoofdpaden van het kerkhof	x		

6.1.5. Beheersmaatregelen kerkhof – funerair erfgoed

Voor de als monument beschermde graftekens zullen deze beheersmaatregelen uitgevoerd worden. Premiegerechtigheid is slechts van toepassing voor deze graftekens. Bepaalde beheersmaatregelen kunnen ook van toepassing zijn op de goede instandhouding van de niet als monument beschermde graftekens. Daar is het uiteraard niet mogelijk een premie voor te verkrijgen.

Zie 6.3.3. hierna voor bijzonderheden m.b.t. premiemogelijkheden en aanvragen.

Het terug recht zetten van verzakte elementen, met inbegrip van herstel van de ondergrondse stabiliteit		x	x ¹⁵⁴
Het vastmaken van losgekomen elementen		x	x
Het heraanvullen van ontbrekende of kapotte elementen, e.g. elementen in porcelein, in bladmetaal, e.d.m.		x	
Bijzondere restauratiewerken aan smeedijzeren of gietijzeren grafmonumenten. De restauratiewerken zullen in principe gebeuren door een conservator/restaurator metaal of door een in restauratie van smeedwerk ervaren bouwsmid		x	

¹⁵³ Onder voorbehoud dat de historische snoeivormen exact worden aangehouden.

¹⁵⁴ Slechts van toelating vrijgesteld als de oorspronkelijke toestand volledig reconstrueerbaar is met de aanwezige beschikbare elementen. Van zodra aanvullende reconstructies nodig zijn, zal een toelating gevraagd dienen te worden. Verlijmingen van natuursteen met weersbestendige natuursteenlijmen, voor zover geen zichtbare naden overblijven. Gebruik van bastaardmortels (kalk/cement) of kalkmortels voor het herplaatsen van elementen, met uitsluiting van zuivere cementmortels.

Aard der werken	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toelating
Bijzondere restauratiewerken aan natuurstenen grafmonumenten, e.g. het herkappen van elementen die stuk zijn, bijzondere restauratietechnieken als verlijmen van steenschijfers, plaatsen van roestvast stalen verankeringen, herstellend aanvullen met kunststeen. Respectievelijk dienen deze werken te gebeuren door ervaren steenkappers en volledig naar model / door een conservator/restaurator steen		x	
Bijzondere restauratiewerken aan betonnen grafkruisen. De herstellingen zullen gebeuren door het vrijleggen van roestende wapeningen en het behandelen ervan, door het aanvullen met mortelsoorten die naar granulometrie en kleur volledig zijn aangepast aan de bestaande betonsoorten, en met mortelsoorten aangepast voor het herstellen van betonrot (krimpvrije, waterdichte mortels). In principe zullen de werken dienen te gebeuren door aannemers met ervaring in betonherstel.		x	
Het vervangen van opschriften die moeilijk zichtbaar zijn geworden. Behoudens bijzondere toelating zullen de historische materialen dienen aangehouden worden, en de bestaande opschriften identiek gekopieerd.		x	
Het plaatsen van een opschrift in nieuw materiaal, ter verduidelijking van bestaande grafschriften die onleesbaar zijn geworden, of ter aanduiding van bijzettingen in bestaande concessies. De opschriften zullen op een esthetisch verantwoorde wijze dienen te worden geplaatst, en op een wijze waarop de oorspronkelijke opschriften in principe ook nog leesbaar blijven. (E.g. zijanten, vrije zones / (plexi)glas boven bestaande opschriften)		x	
Het herstellen van historische graftuinen (e.g. kolommen uit blauwe hardsteen, kettingen in brons, smeedijzer, zamac of andere zinklegeringen)		x	
Reinigen van grafmonumenten met niet abrasieve middelen, e.g. warm water / pH neutraal detergent / kokosborstel. Volgens noodzaak en wens van de beheerder / concessionaris.		Halfjaarlijks tot jaarlijks	x
Bijzondere reinigingswerken met water onder druk, desgevallend gebruik van microzand. Onder bijzondere toelating, en in principe enkel toelaatbaar in relatie tot een herstel van het grafmonument. In andere gevallen zal de patina, algenbegroeiing, ..., in principe te behouden zijn.		x	

6.2. Concrete uitwerking van de beheersmaatregelen.

6.2.1. Eerste vijf jaar termijn 2017-2021

Reeds sedert de aanstelling van de ontwerper in het voorjaar 2014, zijn een aantal fasen voor restauratie van de kerk onderscheiden.

Volgens door de architect opgemaakte begrotingen in juni 2014, was de volgende fasering voorzien :

1. Restauratie van de kerkvensters – glas in loodramen en enkele dringende werken aan de metselwerken;
2. Restauratie daken.

In 2014 en begin 2015 werden reeds belangrijke voorbereidende werken uitgevoerd door de ontwerper in functie van de eerste fase, zoals een volledige opmeting en uittekening van de kerk en aanzet van een bestek voor de restauratie van de kerkvensters. Omwille van het in voege treden van het nieuwe onroerend erfgoeddecreet, dienden de werken worden stilgelegd i.f.v. opmaak beheersplan.

In functie van de eerste geplande werkzaamheden is ook de opmaak van het beheersplan geïnitieerd in 2015.

Reeds geplande projecten :

1. Dringende werken

Aan de hand van het laatste verslag van monumentenwacht Vlaanderen (2.03.2015) werden reeds enkele dringende werkzaamheden aangestipt, die als eerste gesubsidieerde werk (onroerend erfgoedpremie standaardprocedure) zullen worden uitgevoerd.

- Het afnemen van het natuurstenen kruis en een deel metselwerken als beëindiging van de traptoren en het plaatsen van een voorlopige afdekking¹⁵⁵;
- Controle vanuit de hoogtewerker en zo nodig afname van de stenen kruisen van de westgevels van de zijbeuken (voorlopige afdekking);
- Onderhoudsschilderwerk aan de boeiplanken van de bakgoten in hoogkoor en sacristie /bijruimtes;

¹⁵⁵ Omwille van het door Monumentenwacht Vlaanderen gesignaleerde instortingsgevaar werd heden met hekkens een veiligheidszone ingericht nabij de traptoren.

- Plamuren en schilderen van de boeiplanken van de bakgoten lange gevels;
- Restaurerend herstel en hervernissen inkomdeur.

2. Restauratie vensters en glas in lood

Volgende werken worden voorzien, middels aanvraag van een onroerend erfgoedpremie, bijzondere procedure :

- Restauratie van de glas-in-loodramen van Staf Pijl (lossende verflagen), museale herplaatsing aan binnenzijde met ontdubbelde beglazing;
- Restauratie van de het niet figuratief glas in lood in de andere kerkvensters;
- Vervangen van de raambruggen, herstel metselwerk van de raamonnen;
- Enkele dringende werken aan de metselwerken, volgens noodzaak van het onderzoek¹⁵⁶;
- Meegaand met dit dossier worden enkele dringende werken aan het interieur voorzien, zoals het herstel van de bepleistering van het doksaal.

3. Restauratie daken

Volgende werken worden voorzien, middels aanvraag van een onroerend erfgoedpremie, bijzondere procedure.

De dakgoten zijn reeds integraal vernieuwd in het recente verleden.

Voorzien is het integraal vernieuwen van de dakbedekking. De huidige dakbedekking is 35 jaar oud, doch de leien waren van mindere kwaliteit en zijn reeds behoorlijk sproken geworden. Een integrale vervanging van de dakbedekking dringt zich op.

Boven de dakgoten en de bakgoten zal een strook worden opgelegd, waarbij de uitgezakte isolatie in kurkplaten kan worden weggenomen, de dakvoeten worden gereinigd, de dakkappen worden behandeld en waar nodig wordt de voet van de dakstructuur hersteld. De dakkappen zullen met loopbruggen worden uitgerust.

Het smeedijzeren kruis op het kooreinde van het hoogkoor wordt meegaand met de dakbedekkingen hersteld.

Behoudens de dringendste werken (zie hierboven onder 1.) zullen ook de hoogste delen van de traptoren en de westtoren (arkeltorens) worden hersteld, zowel het baksteen metselwerk, als de natuursteen elementen (hogels), etc..

Als de plaatsing van stellingen nodig blijkt voor de restauratiewerken aan de traptoren en de westtoren, zal de bewaringstoestand van de gevelmetselwerken in het onderzoek van het restauratiedossier kritisch bekeken worden, en de logistieke kost voor de stellingen afgewogen worden tegen het volledig op punt zetten van de metselwerken van de toren, inclusief het herstel van de natuurstenen delen.

In voorkomend geval worden ook desgevallend voorzien :

- Het vervangen van de galmborden door modellen die beter aansluiten bij het historische model;
- Het vervangen van de wijzerplaat en de wijzers in roestvast staal en volgens model die aansluit bij dat van de wederopbouw¹⁵⁷.

¹⁵⁶ Alle afzaten werden nog in 2013 hermetseled, de toren werd laatst in de jaren 1990 gerestaureerd. Momenteel zijn geen specifieke plaatsen van herstel aan te wijzen.

¹⁵⁷ Deze werken kunnen ook in een andere fase en met touwtechnieken worden uitgevoerd.

6.2.2. Tweede vijf jaar termijn 2022-2026

Voor de tweede vijf jaren termijn wordt een nieuwe interieurrestauratie voorzien. De laatste herschilderbeurt zal dan reeds zijn 50ste verjaardag voorbij zijn, wat een zeer respectabele leeftijd is voor een interieurrestauratie.

De ontwerper die het dossier interieurrestauratie voorbereidt kan bijvoorbeeld beperkt onderzoeken of de figuratieve voorstellingen van de wederopbouwperiode (zie Figuur 52) nog aanwezig zijn (zij het dat hiervoor een zeer beperkt materiaal-technisch vooronderzoekje gebeurt dat met de onderzoekspremie wordt betoelaagd).

Van de meer repetitieve sjabloonbeschilderingen kan nu reeds bestendigd worden dat ze quasi integraal onder de laatste monochrome beschilderingen aanwezig zijn.

Aan de hand van dit onderzoek zal een gefundeerde keuze kunnen worden gemaakt, onder meer aan de hand van vergelijkende budgetten, voor vrijlegging (figuratieve schilderingen) en reconstructie, zij het om enkel te bewaren en opnieuw monochroom of in enkele kleuren af te werken.

Hoewel de kwaliteit van de uitmontering nu niet bepaald uitzonderlijk kan worden genoemd, dient in de afweging toch rekening gehouden te worden met het feit dat het kerkgebouw als kwaliteitsvolle wederopbouw is beschermd, waarvan de decoratieve afwerkingen een belangrijk onderdeel van uitmaken.

In voorkomend de optie van reconstructie en vrijlegging van de polychrome beschildering wordt weerhouden, kan, aan de hand van oriënterend onderzoek in de eigenlijke restauratiefase zelf uit te voeren, deze in principe volledig identiek gereconstrueerd worden.

Samen met deze fase gaan de nodige onderhouds- en herstelwerken aan het kerkmeubilair en de cultuurgooederen.

Ook de technieken worden dan zo nodig herbekeken, als e.g. de verwarmingsinstallatie en de elektrische installatie. Voor zover ze niet eerder aan een update of een volledige vervanging toe waren geweest, zijn er immers steeds repercussies aan het kerkinterieur, die met een interieurrestauratie best mee opgelost worden.

Voorts mogelijke werken aan het kerkgebouw in deze periode :

- Nieuw onderhoudsschilderwerk aan het houten buitenschrijnwerk
- Onderhoudswerken aan de metselwerken
- Grote herstellingswerken aan de metselwerken.

Regelmatige inspecties zullen de noodzaak voor deze werken tijdig kunnen detecteren (zie deel 7 hierna).

6.2.3. Derde en vierde vijf jaar termijn 2027-2031 en 2032-2036

Er is voorzien dat aan de grootste restauratiebehoefte in de eerste twee vijf jaren periodes zal zijn voldaan.

Mogelijke werken aan het kerkgebouw in deze periode :

- Onderhoudsschilderwerk aan het houten buitenschrijnwerk
- Onderhoudswerken aan de metselwerken
- Onderhoudswerken aan de dakbedekkingen
- Grote herstellingswerken aan de metselwerken.

6.3. **Bijzondere aandachtspunten**

6.3.1 Archeologie

Momenteel worden geen werken voorzien waarbij een ingreep in de ondergrond van de kerk nodig zou zijn.

Hierboven in 6.2.2, wordt de optie open gelaten dat een nieuwe vaste stookinstallatie zou worden geplaatst. Er dienen hierbij steeds technieken worden overwogen waarbij geen bodemingrepen noodzakelijk zijn en integraal behoud van het bodemarchief mogelijk is. De afweging van een minimale verstoring van de bodem dient mee voorop te staan in het ontwerp, samen met een zo minimaal mogelijke esthetische impact op het kerkinterieur en impact op het gebouw in het algemeen.

Binnen de huidige technische inzichten en capaciteiten van installaties, zal, in verzoening van de bovenstaande afwegingen, eerder worden gedacht aan een installatie met in vloerputten ingewerkte ventillo convectoren; voor de voeding ervan volstaat in principe voedingsleidingen warm water in te werken onder een rij tegels..

Bij dergelijke ingreep, zij het elke andere ingreep in de bodem die nodig zou blijken en die dieper gaat dan het uithalen van een tegel en het losse zand eronder, dient de toelating aan Onroerend Erfgoed, afdeling archeologie, worden gevraagd en zal een archeologisch onderzoek noodzakelijk zijn. De in de vigerende wetgeving van toepassing zijnde vooronderzoeken (e.g. archeologienota) en archeologische begeleiding zullen toegepast dienen te worden.

Minstens te verwachten archeologicae zijn de resten van de vooroorlogse voorganger van de kerk, met delen die tot op een Romaanse voorganger kunnen teruggaan, en een veelheid van graven vanaf de middeleeuwen tot het einde van de 18de eeuw.

6.3.2 Gebruik van hoogtewerkers

Omwille van vermoedelijk zeer grote dichtheid aan graven in de kerk is het uit den boze werkzaamheden in de kerk uit te voeren met een hoogtewerker (e.g. het vervangen van

lichten). Zelfs indien grote voorzorg zou genomen worden met dubbele en geschrante gewicht verdelende platen, blijft het risico te groot.

Dit is in het verleden trouwens ook reeds gebleken in deze kerk.

7 MANIER EN TIJDSTIP VAN OPVOLGING

7.1. Opvolging voor aanvang van de restauratie

De Sint-Rictrudiskerk verkeert momenteel in een relatief goede staat.

De huidige toestand van het gebouw en van haar inboedel worden door leden van de kerkfabriek opgevolgd. De leden hebben in het verleden steeds opgetreden om dringende en/of tijdelijke maatregelen te nemen om eventuele schade aan de erfgoedwaarden tegen te gaan, en zullen dit in de toekomst ook blijven doen.

De kerkfabriek laat regelmatige systematische controles van de bouwfysische toestand van het gebouw uitvoeren door Monumentenwacht West-Vlaanderen vzw (periodiciteit twee à drie jaar).

De auteur van voorliggend beheersplan is als ontwerper betrokken bij twee geplande restauratiefasen (fase 1- restauratie glas-in-lood, fase 2- daken) en blijft in die hoedanigheid nauw betrokken bij de kerk.

7.2. Opvolging van de restauratie (kerkgebouw)

In de beheersperiode zijn diverse grotere restauratiedossiers voorzien, waarvoor een onroerend erfgoedpremie bijzondere procedure zal worden aangevraagd.

Minstens tijdens de dossieropmaak en uitvoering van die dossiers zal er mogelijkheid zijn tussen de beheerder en de ontwerper op de implementatie van het beheersplan terug te koppelen. In dit overleg zullen zowel formeel als informeel de erfgoedconsulenten van Onroerend Erfgoed worden betrokken in nauw overleg.

De werkzaamheden worden tijdens de uitvoering nauw opgevolgd door de ontwerper, en de erfgoedconsulenten van Onroerend Erfgoed worden op de wekelijkse vergadering uitgenodigd. Er wordt gerapporteerd aan de hand van de wekelijkse werkverslagen.

Bij de oplevering wordt een eindverslag opgemaakt. De gebundelde verslagen geven voor elk dossieronderdeel of voor elke restauratiefase het verslag van de opvolging van de restauratie.

7.3. Onderhoud van de erfgoedwaarden : wekerende maatregelen (kerkgebouw)

Het behoud en onderhoud van de erfgoedwaarden wordt geëvalueerd door de kerkfabriek Sint-Rictrudiskerk. Het agentschap Onroerend Erfgoed wordt per schrijven op regelmatig te organiseren evaluaties uitgenodigd en verslag wordt aan partijen overgemaakt.

De effectiviteit van de uitgevoerde onderhouds- en restauratiewerken zal door de vzw Monumentenwacht worden bekrachtigd of tegengesproken bij hun daarna eerstvolgende controle.

Elke startvergadering voor elk opeenvolgend (deel)dossier wordt beschouwd als samenkomst voor evaluatie van eerder uitgevoerde werken en van onderhoud van het gebouw en haar inboedel.

7.4. Opvolging van onderhoud van het groen en funerair erfgoed op het kerkhof

Er wordt voorzien in :

- een continue opvolging van het maaibeheer
- een jaarlijks nazicht van het groenbeheer, met vijf-jaarlijkse controle of bijkomende aanplantingen gewenst zijn en bomen aan vervanging nodig zijn
- jaarlijkse opvolging van het snoei-beheer (hagen) en vijfjaarlijks beheer van snoei van bomen
- een continue opvolging (minstens maandelijks) van de orde en netheid op het kerkhof, van zwerfvuil, ledigen van eventueel te plaatsen vuilnisbakken e.d.
- jaarlijks volledig in orde zetten van de begraafplaatsen, in functie van de herdenking met allerheiligen/allerzielen (1-2 november).

Deze opvolging, door de technische diensten van gemeente Vleteren (desgevallend aan te vullen door particuliere ondernemingen die met het groen onderhoud zouden worden belast) garandeert dat ook andere eventuele problemen met betrekking tot het beheer (e.g. staat van de grafmonumenten) in een vroeg stadium kunnen gedetecteerd worden en de geschikte remedie kan worden voorzien.

8

BIJLAGEN

Overzicht van de verplichte en optionele bijlagen.

Bijlagen	Niet van toepassing	Bijgevoegd (nummer bijlage)
Perimeter van gebied waarvoor beheersplan wordt opgemaakt (met schaal en N-pijl)		zie hoofdstuk 1
Lijst van premiegerechtigde werken		zie hoofdstuk 6 tabel 6.1
Lijst van handelingen waarvan de uitvoering vrijgesteld zal zijn van toelating		zie hoofdstuk 6 tabel 6.1
Lijst van ZEN-erfgoed met aanduiding op kaart		Zie 5.4 van deze studie 1. plan en volledig overzicht (lijst en foto-inventaris) in bijlage
Lijst van open erfgoed met aanduiding op kaart	x	
Lijst van ontsluitingswerken voor open erfgoed die in aanmerking komen voor een premie met aanduiding op kaart	x	
Lijst van werken aan bomen en struiken waarvoor toelating nodig is		zie hoofdstuk 6 tabel 6.1
Lijst van cultuurgooederen die in aanmerking komen voor een premie	x (onderdeel van de bescherming)	
Lijst van premiegerechtigde werken aan een orgel dat dateert van na WOI	x	
Lijst van handelingen waarvoor CBS niet kan oordelen dat ze van die aard zijn om wezenlijke eigenschappen van een DG/SG te verstoren	x	
Extra bijlage (bv. foto's, ...)		2. plan groenaanleg kerkhof (huidige toestand) 3. methodologie en verantwoording van inventarisatie kerkhof 4. plan beschermde status grafmonumenten kerkhof inventaris beschermde grafmonumenten – materialen, stijlen, kenmerken foto-inventaris beschermde grafmonumenten 5. inventaris grafmonumenten – alle monumenten data en sterfdata op rij 6. inventaris grafmonumenten – alle monumenten data en sterfdata op naam 7. wetteksten m.b.t. begraafplaatsen en lijkbezorging

8.1 Literatuur – en bronnenlijst

Bronnen

Gemeente Vleteren, oud gemeentearchief Woesten:

- 547.5 : 861.3 heropbouw kerk plan
- 547.5 : oorlogsschade aan goederen – torenuurwerk (kerk)
- 547.5 : oorlogsschade aan goederen toebehorende aan het Armbestuur en de Gemeente – herstellen kerkweg
- 547.52 oorlogsschade aan goederen WO I kaft I + II
- 547.52 oorlogsschade aan goederen WO II kaft I + II + III
- 547.52 : 861.1/861.2 oorlogsschade aan openbare gebouwen – heropbouw
- 861.3 : werken aan gebouwen bestemd voor de eredienst, o.a. de verwarming van de kerk / dakwerken

Parochiearchief Sint-Rictrudis

- register kerkrekeningen 1836-1879
- register kerkrekeningen 1909-1935
- register kerkrekeningen 1946-1980
- register kerkraad beslissingen 1840-1878
- register kerkraad beslissingen 1876-1995
- dossiers werken aan de kerk 1980 (dakwerken, dringend herstel, grove herstellingswerken)
- dossier werken aan de toren 1992 (Devriendt arch. / Van Eygen aann.)
- fotoalbum werken aan de arkeltornes
- dossier bestek bouwen van de pastorie 1903 (Jules Vercoutere arch.)
- dossier documentatie orgel (1980)
- dossier herstel orgel Anneessens (1982)

Stadsarchief Ieper, KA06 – Kerkarchief Sint-Rictrudis Woesten

- 1b. lijst van de pastoors van Woesten (1521-1789)
- 2f. Namen lijst van de pastoors vanaf 1521
- 2g. Ornamenten van de kerk
- 2h. Lijnwaet van de kerk
- 2i. Altaar van Onze Lieve Vrouw
- 2n. Ontvangsten en uitgaven van het O.L. Vrouw altaar (vanaf 1747)
- 2o. Nieuwe inventaris van alle ornamenten - 4 dec. 1747
- 2t. Noodzakelijke herstellingen aan de kerk 1681
- 2.los inventaris kerkgoederen in 1803
- 16. Herstellingen aan de kerk
- 24. Werken aan de sacristie (1863) en klokketoren (1891)

Algemeen Rijksarchief, fonds Dienst Verwoeste gewesten:

- inv. nrs. 14268 / 14270 / 14271 / 14272 / 14273 / 14274 / 14275 / 14276 / 14277

publicaties

BAKELANTS, I, BRAL G.J., CALDERS A., *Gloed van Glas*, Brussel, 1986

DEMEDTS André, *De abdij van Vlaanderens westhoek. De Onze Lieve Vrouwabdijs van Sint-Sixtus te Westvleteren*, s.l., 1956, p. 31-32.

DE SMIDT Firmin (broeder), *De Romaansche kerkelijke bouwkunst in West-Vlaanderen*, Gent, 1940

DEWITTE A., "Lastenboek voor het tweemannualig orgel van de Blasiuskerk te Krombeke / 1789", in : *Biekorf - Westvlaams archief voor geschiedenis, oudheidkunde en folklore*, jg. LXXV, Brugge, 1974, blz. 46-49

ENGLISH M., *Romaansche Bouwkunst in Westvlaanderen*, Brugge, 1939

HOORNAERT Geert, *Metseltekens in West-Vlaanderen en Noord-Frankrijk, een inventarisatie en systematische studie*, Kortrijk, 1997

NOTERDAEME A., *Bijdragen tot de geschiedenis van Woesten*, Woesten, 1986

PHILIPPOT Paul, COEKELBERGHS Denis, LOZE Pierre, VAUTIER Dominique, *L'architecture religieuse et la sculpture Baroques dans les Pays-Bas méridionaux et la Principauté de Liège 1600-1770*, Liège, 2003

ROOSE-MEIER Bernadette, VERSCHRAEGHEN H., *Fotorepertorium van het meubilair van de Belgische bedehuizen: Provincie West-Vlaanderen:kanton Ieper deel I+II*, Brussel, 1978-1979

VAN DE PUTTE F., « Réponse à la lettre sur les Clochers de la Flandre Occidentale, à monsieur H. Van de Velde », in : *Annales de la Société d'Emulation pour l'Etude de l'histoire et des Antiquités de la Flandre*, 2e série, tome V, Brugge, 1847, p.213-226

VAN DE VELDE H., « Lettre sur les Clochers de la Flandre-Occidentale, à monsieur l'abbé Van de Putte, à propos de l'histoire de Boesinghe », in : *Annales de la Société d'Emulation pour l'Etude de l'histoire et des Antiquités de la Flandre*, 2e série, tome V, Brugge, 1847, p.33-39

Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur, Deel 11n2 Provincie West-Vlaanderen. Arrondissement Ieper, Kanton Poperinge, Turnhout, 1985

Gilde de Saint-Thomas et de Saint-Luc, Bulletin des Séances, Tome VII. Vingt-unième, vingt-deuxième et vingt-troisième sessions. Bruxelles – Allemagne du Nord – Flandre Maritime. 1887 – 1889, Rijsel, s.d. (1891), p. 506.

niet gepubliceerde studies

VANHOVE Dries, *Klooster van de Grauwzusters-Penitenten te Poperinge. Bouwhistorische nota en Gebouwbeschrijving*, niet gepubliceerde studie, 2014

VANHOVE Dries, DELAEY Benoît, *Bouwhistorische nota Sint-Bartholomeuskerk Pollinkhove*, Heuvelland, versie 19.12.2006, ongepubliceerde studie bij restauratiepremedossier fase 2 – gevels

niet gepubliceerde online inventarissen

Inventaris Ivo Bakelants

<http://org.kikirpa.be/bakelants/indexnl.html>.

fototheek – beeldbank

Fototheek van het Koninklijk Instituut voor Kunstpatrimonium

www.kik-irpa.be

Beeldbank Westhoek Verbeeldt

www.westhoekverbeeldt.be